

มุฬุหสฺส โหติ อวกขุตฺตมิตฺ ปทํ
วิวญฺจทสฺส อิทมึทิสฺ ปทํ.^๑

รตฺตสฺส รากจริตสฺส ปุคฺคสฺส
ปทํ อุกฺกุฏิกํ ภเว ภเวยฺย ทฺฏฺฐสฺส
โทสจริตสฺส ปุคฺคสฺส สหสฺสานุปีพิตฺ
โหติ. มุฬุหสฺส โมหจริตสฺส ปทํ
อวกขุตฺตมิตฺ โหติ. อิทํ อิทิสฺ เอวรูปํ
ปทํ, วิวญฺจทสฺส วญฺญสฺสาร์ วิจฺฉินฺทิตฺวา
โลเก จิตฺสฺส ปุคฺคสฺส ปทํ โหติ.

ทิสฺวาน ตณฺหํ อรติญฺจ รากํ
นาโหสิ ฌนฺโท อปี เมถุนสฺมึ
กิเมวิทํ มุตฺตกริสฺปนฺณํ
ปาทาปิมี สมฺมุสฺสิตุ น อิจฺเฉ.^๒

ย่อมมีรอยเท้าอันสั้นบีบ (หนักสั้น)
คนเจ้าโมหะ ย่อมมีรอยเท้าจิกลง
(หนักทางปลายนิ้วเท้า) คนมีกิเลส
เครื่องมุงบังอันเปิดแล้ว มีรอย
เช่นนี้ นี้.

รอยเท้าของคนเจ้าราคะ คือผู้มี
ราคะจิตเป็นรอยเท้ากระหย่ง ฟิงเป็น คือ
ฟิงมี รอยเท้าของคนเจ้าโทสะ คือผู้มี
โทสะจิต เป็นรอยเท้าอันสั้นเท้าบีบลง
รอยเท้าของคนเจ้าโมหะ คือมีโมหะจิต
ย่อมมีปลายเท้าจิกลง รอยเท้านี้
เป็นเช่นนี้ คือมีอย่างนี้เป็นรูป เป็น
รอยเท้าของคนผู้มีกิเลสเครื่องมุงบัง
อันเปิดแล้ว คือผู้ตัดขาดวัฏสงสาร
แล้วดำรงอยู่ในโลก ย่อมเป็น.

(พระศาสดาตรัสพระคาถานี้ว่า)

เรามีได้มี แม้ความพอใจในเมถุน
เพราะเห็นนางตณฺหา นางอรดีและ
นางราคา ไฉนเล่า จักมีความ
พอใจ เพราะเหตุจิตของท่านนี้
ซึ่งเต็มไปด้วยมูตรและกรีส เราไม่

^๑ ฐ. อ. ๒/๔๐.

^๒ ฐ. อ. ๒/๔๑.

พราหมณ์ **ชนโท** จิตต์ ตณห์
 อรติญจ รากิ ทิสวา อปี เมถุนสูมี
 นาโหสิ. **อหิ อิท** ตว ธีตร
 มุตตกรีสปญญ **ปาทาปีม** อิม ปาท
 อปี สมมุสิตุ น อิจฺเจ.

ปรารถนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้
 แม้ด้วยเท้านี้.

ดูกรพราหมณ์ **ความพอใจ** คือ
 จิต(ของเรา) ไม่ได้มีแล้วในเมถุน แม้
 เพราะเห็นนางตันทา นางอรดี และนาง
 รากา. เราไม่เพียงปรารถนาเพื่อจะถูกต้อง
 ซึ่งธิดาของท่านนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยบุตรและ
 กรีส **แม้ด้วยเท้า** คือแม้ด้วยเท้านี้.

(พระศาสดาทรงปรารภพระองค์ แสดง
 ธรรม ได้ภาสิต ๓ คาถาเหล่านี้ ใน
 นาควรรค ว่า)

อหิ นาโคว สงฺคาม
 จาปาโต ปติตฺ สร
 อติวากุຍํ ติตฺทิกฺขิสฺส
 ทุสฺสีโล หิ พหุชฺชโน.^๑

เราจักอดกลั้นถ้อยคำล่วงเกิน ดัง
 ช้างอดทนลูกศร ซึ่งตกไปจากแล่ง
 ในสงคราม เพราะคนเป็นอันมาก
 เป็นผู้ทุศีล.

นาโค สงฺคาม ภูมียํ จิตฺ สร
 จาปาโต ธนฺโต ปติตฺ มหาโยธปริเสน
 ขิตฺตํ อตฺตโน กายเ ติตฺทิกฺขติ อธิวาเสติ,
เอวเมว ตถา อหิ พหุชฺชโน ทุสฺสีโล
อติวากุຍํ ฆรฺสวจันํ **ติตฺทิกฺขิสฺส**
 อธิวาเสสฺสามิ.

ช้างยืนอยู่บนภาคพื้น ย่อมอดทน
 คือย่อมอดกลั้นซึ่งลูกศร อันตกแล้ว
จากแล่ง คือจากธนูในสงครามที่บุรุษ
 ผู้เป็นทหารใหญ่ชำไปแล้วที่กายของตน
 ฉนั้นใด, เราจักอดทน คือจักอดกลั้นซึ่ง
ถ้อยคำล่วงเกิน คือคำหยาบฉับนั้น

^๑ ฎ. อ. ๒/๕๐.

ทนต์ นยนติ สมิตี
 ทนต์ ราชากิรหติ
 ทนต์ เสฏโฐ มนุสเสสุ
 โยติวากุญฺหิ ติติกุขติ.^๑

โย ปุคฺคโล ทนต์, โส ปุคฺคโล
 มนุสเสสุ เสฏโฐ โหติ โลก อตฺถิ ธีรา
 ปณฺฑิตาทโย ตํ ปุคฺคลํ ทนต์
 อินฺทริยทมเนน อธิวาเสน สมนฺนาคตํ
 สมิตี นิพพานํ นยนติ เนนติ ทนต์
 (ราชา) ปรสฺส โทสํ ราชากิรหติ
 ทสฺสราชมเมหิ ติติกุขติ, โย ปุคฺคโล
 อติวากุญฺหิ ฆรฺสวจนํ ติติกุขติ อธิวาเสติ.

นั่นเทียว คือฉันนั้น (เพราะ)คนเป็น
 ฉันมากเป็นผู้ทุศีล.

พระราชาทรงหลาย ย่อมนำพาหนะ
 ที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม พระราชา
 ย่อมเสด็จขึ้นพาหนะ ที่ฝึกแล้ว
 ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอดกลั้นถ้อยคำ
 ล่วงเกินได้ ผู้นั้นชื่อว่าฝึกแล้ว
 เป็นผู้ประเสริฐสุด.

บุคคลใด เป็นผู้ฝึกแล้ว บุคคลนั้น
 เป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย
 นักปราชญ์ทั้งหลาย มีบัณฑิตเป็นต้น
 มีอยู่ในโลก ย่อมนำ คือย่อมแนะนำ
 บุคคลนั้นผู้ฝึกแล้ว คือผู้ประกอบด้วย
 การฝึกอินทรีย์ (และ) ด้วยความอดกลั้น
 สู่ที่ประชุม คือสู่พระนิพพาน พระราชา
 ผู้ทรงฝึก(ตน)แล้ว ย่อม(ไม่)ยกขึ้นซึ่งโทษ
 ของบุคคลอื่น ย่อมอดกลั้นด้วยทศพิธ-
 ราชธรรม, บุคคลใด ย่อมอดกลั้น คือ
 ย่อมอดทนซึ่งถ้อยคำล่วงเกิน คือ
 คำหยาบ (บุคคลนั้น ฝึกตนแล้วเป็น
 ผู้ประเสริฐสุด).

^๑ ติ. ข. ๒/๕๐.

วรมสุสตรา ทนฺตา
 อาชานียา จ สินฺธวา
 กุญฺชรา จ มหานาคา
 อตฺตทนฺโต ตโต วรฺ^๑

ม้าอัสดรที่ฝึกแล้วเป็นสัตว์ประเสริฐ
 ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ที่ฝึกแล้ว
 เป็นสัตว์ประเสริฐ พญาช้างชาติ
 กุญชรที่ฝึกแล้ว ก็เป็นสัตว์ประเสริฐ
 (แต่)ผู้ฝึกตนเองได้แล้ว เป็นผู้
 ประเสริฐกว่านั้น.

อาชานเญยา จ สินฺธวฺกุลฺเล ชาตา
 อสุสา ทนฺตา เตสํ อสุสตรานํ วรรตฺรา
 กุญฺชโร จ มหานาคโค อตฺตทนฺโต
 อตฺตานํ ทมิโต ตโต เตหิ คเชหิ วรฺ
 เสฏฺฐํ วโร เสฏฺฐโจ โหติ เอวํ ตถา
 มนุสฺสา อตฺตโน ทนฺตา เตสํ มนุสฺसानํ
 เสฏฺฐา วรา โหนฺติ.

ม้าอาชาไนย และม้าที่เกิดใน
 ตระกูลม้าสินธพทั้งหลายฝึกฝนแล้ว เป็น
 สัตว์ประเสริฐกว่าม้าอัสดรทั้งหลายเหล่านั้น
 พญาช้างชนิดกุญชร ผู้ฝึกตนแล้ว คือ
 ฝึกแล้วซึ่งตน เป็นสัตว์ประเสริฐ คือ
 ประเสริฐที่สุด เป็นสัตว์ประเสริฐ คือ
 ประเสริฐที่สุด กว่านั้น คือกว่าพญาช้าง
 เหล่านั้น (ฉันใด) มนุษย์ทั้งหลาย
 ผู้ฝึกแล้วซึ่งตนเป็นผู้ประเสริฐที่สุด คือ
 เป็นผู้ยอดเยี่ยม กว่ามนุษย์ทั้งหลาย
 เหล่านั้น ฉะนั้น คือเหมือนฉันนั้น.

(พระราชอาพระนามว่าอุเทนตรัสคาถานี้ว่า)

สมฺมุยฺหามิ ปมุยฺหามิ
 สพฺพา มุยฺหนฺติ เม ทิสฺสา
 สามาวดี มํ ตายสฺสุ
 ตฺวญฺจ เม สรรณํ ภว.^๒

เราพันเพื่อน เลื่อนหลง ทิศทั้งปวง
 ย่อมมืดตื้อแก่เรา สามาวดีเอ๋ย
 เจ้าจงต้านทานเราไว้ และเจ้าจง
 เป็นที่พึ่งของเรา.

^๑ ติ. อ. ๒/๕๐.

^๒ ติ. อ. ๒/๕๔.

อัย สมมุขุหามิ ปมุขุหามิ โมหิ
 ปาปฺณามิ สพุพา สพุพาโย ทิสายโย
 เม มยฺหิ มุขุหนฺติ น ทิสฺสนฺติ. โภ
 สามาวติ ตฺวํ มํ สํสารโต. ตายสฺสุ
 ตาเรหิ ตฺวญฺจ เม มม สรณํ ภา
 ภาวahi.

อิทํ วตฺวา สามาวติ
 สมฺมาสมฺพุทฺธสํวิกา
 มา มํ ตฺวํ สรณํ คจฺฉ
 ยมฺหิ สรณํ คตา,
 เอส พุทฺโธ มหาราช
 เอส พุทฺโธ อนุตฺตโร
 สรณํ คจฺฉ ตํ พุทฺธํ
 ตฺวญฺจ เม สรณํ ภา.^๑

สามาวติ สมฺมาสมฺพุทฺธสํวิกา
 อิทํ วจฺนํ อุตฺเทนสฺสุ ญญโณ วตฺวา โภ
 มหาราช ตฺวํ มํ สรณํ มา คจฺฉาหิ
 ยมฺหิ ยํ อํ พุทฺธํ สรณํ เทวมนุสฺसानํ

เรา ย่อมหลงพร้อม (พันเพื่อน)
 ย่อมหลงทั่ว (เลือนลาง) คือยอมถึง
 ความหลงมงาย ทิศทั้งหลาย ทั้งปวง
 คือทั้งสิ้น ย่อมมืดตื้อ คือยอมไม่ปรากฏ
 แก่เรา คือแก่ข้าพเจ้า. สามาวดีผู้เจริญ
 เจ้าจงต้านทาน คือจงยังเราให้ข้ามจาก
 สงสาร และเจ้าจงเป็นที่พึ่งของเรา คือ
 ของข้าพเจ้า จงเป็น คือจงมี.

พระนางสามาวดี ผู้เป็นสาวิกาของ
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นกล่าว
 คำนี้แล้ว ก็กราบทูลว่า พระองค์
 อย่าทรงถือหม่อมฉัน เป็นที่พึ่งเลย
 หม่อมฉันถึงผู้ใดว่าเป็นที่พึ่ง, ข้าแต่
 มหาราช ผู้นั้นคือพระพุทฺธเจ้า
 พระพุทฺธเจ้านั้นเป็นผู้เยี่ยมยอด ขอ
 พระองค์ ทรงถึงพระพุทฺธเจ้า
 พระองค์นั้นเป็นที่พึ่งด้วย และ
 พระองค์ทรงเป็นที่พึ่งของหม่อมฉัน
 ด้วย.

พระนางสามาวดีผู้เป็นสาวิกาของ
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นกล่าวคำนี้แต่
 พระราชาพระนามว่าอุเทน ก็กราบทูลว่า
 ข้าแต่มหาราชผู้เจริญ ขอพระองค์จงอย่า

^๑ ฎ. อ. ๒/๕๔.

สรณั คตา ปตฺตา ภวามิ, เอส
 พุทฺโธ อนุตฺตโร สรณั คจฺจ ตั
 พุทฺธั ตฺวญฺจ เม สรณั คโต ปตฺโต
 ภว ภวามิ.

ถึงหม่อมฉันว่าเป็นที่พึ่ง หม่อมฉัน คือ
 ดิฉัน ถึง คือเป็นผู้ถึง ผู้ใด คือพระ-
 พุทธเจ้าพระองค์ใดว่าเป็นที่พึ่ง คือว่า
 เป็นที่พึ่งของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย,
 ผู้นั้น คือพระพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม
 ขอพระองค์ทรงถึงพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
 ว่าเป็นที่พึ่ง และพระองค์ทรงเป็นผู้ถึง
 คือทรงเป็นผู้บรรลุถึง ความเป็นที่พึ่ง
 ของหม่อมฉัน จงเป็น คือจะมี.

(พระราชาทรงสดับคำของพระนางสามาวดี
 นั้นแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า)

เอส ภียโย ปมฺยุหามิ
 สพุพา มฺยุหนฺติ เม ทิสสา
 สามาวดี มั ตายสฺสุ
 ตฺวญฺจ เม สรณั ภว.^๑

เรานี้เลื่อนหลงยิ่งขึ้น ทิศทั้งหลาย
 ย่อมมีติดต่อแก่เรา สามาวดีเอ๋ย
 เจ้าจงด้านทานเราไว้ และเจ้าจง
 เป็นที่พึ่งของเรา.

เอส เอส อหิ ภียโย ปมฺยุหามิ
 โมหิ ปาปฺณามิ สพุพา มฺยุหนฺติ เม
 ทิสสา สามาวดี มั ตายสฺสุ ตฺวญฺจ เม
 สรณั ภว ภวามิ.

เรานี้ คือนี้ เลื่อนหลง คือ ย่อมถึง
 ความหลงมงายยิ่งขึ้น ทิศทั้งหลาย
 ทั้งปวง ย่อมมีติดต่อแก่เรา สามาวดีเอ๋ย
 เจ้าจงด้านทานเราไว้ และเจ้าจงเป็นที่พึ่ง
 ของเรา จงเป็น คือจะมี.

^๑ ฎ. อ. ๒/๕๔.

โมหสมุพฺพนฺธโน^๑ โลกโก
 ภพฺพฐโปว ทิสฺสตี
 อฺปฺธิพฺพนฺธโน พาลโ
 ตมสฺสา ปรีวาริตฺโต
 สฺสฺสตี วิย ขายตี
 ปฺสฺสตี นตฺถิ กิณฺณํ.^๒

ภิกฺขเว โลกโก โลกสมฺมึ
 โมหปฺปพฺพนฺธโน โมหานํ ปพฺพนฺธนสมฺมึสฺสตี
 กุสลากุสฺลนินฺนุสฺสนุเทน สุขทุกฺขํ อณฺณวิตฺตุ
 ภพฺพฐโปว ภพฺพสฺภาโว อยํ โลกโก
 ทิสฺสตี พาลโ ตมสฺสา ปรีวาริตฺโต
 โมหนฺธกาเรน ปรีวาริตฺโต อฺปฺธิพฺพนฺธโน
 กิเลสฺเหติ พนฺธนจิตฺตโต พาลานํ สมฺปตฺติ
 นาม สฺสฺสตี วิย ธีรตี วิย ขายตี
 ปญฺญาติ นํ ตํ สมฺปตฺติชาตํ กิณฺณํ
 ปฺสฺสตี น อนิฉฺจกมฺมฺนตฺสฺส นตฺถิ
 สฺสฺสตี วิย ธีรตี วิย.

(พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งอุทานนี้ว่า)

โลกมีโมหะเป็นเครื่องผูกพัน ย่อม
 ปราบกฏดุจรูปอันสมควร คนพาลมี
 อูปธิกิเลสเป็นเครื่องผูกไว้ ถูก
 ความมืดแวดล้อมแล้ว จึงปราบกฏ
 ดุจมีความเที่ยง ความกังวลย่อม
 ไม่มีแก่ผู้เห็นอยู่.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย โลกนี้ มีโมหะ
 เป็นเครื่องผูกพันไว้ ในโลก คือใน
 มนุษย์โลก โลกนี้ ย่อมปราบกฏ ดุจรูป
 อันสมควร คือมีสภาพอันสมควรเพื่อ
 เสวยสุขและทุกข์ ด้วยผลอันหลังไหลออก
 แห่งกุศลและอกุศล โดยเจือปนกับเครื่อง
 ผูกพันแห่งโมหะทั้งหลาย คนพาล
 ถูกความมืดแวดล้อม คือถูกความ
 มืดมน คือโมหะแวดล้อมแล้ว มีอูปธิ
 กิเลสเป็นเครื่องผูกไว้ คือมีจิตผูกพัน
 กับด้วยกิเลส ชื่อว่าสมบัติ (ความ
 ถึงพร้อม) แห่งชนพาลทั้งหลาย
 ย่อมปราบกฏ คือย่อมปราบกฏขัด ดุจมี
 ความเที่ยง คือดุจมีความมั่นคง ความ
 กังวลนั้น ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้มีการงาน

^๑ โป. โมหปฺปพฺพนฺธโน.

^๒ ชุ. อ. ๒๕/๑๕๗/๒๐๕-๖.

ไม่แน่นอน ผู้เห็นอะไรที่เกิดแต่สมบัตินั้น
ดูจว่าเที่ยง ดูจว่ามั่นคงก็หามิได้.

(พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า)

อุปฺปมาโท อมตํ ปทํ
ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
อุปฺปมตฺตา น มียฺยนฺติ
เย ปมตฺตา ยถา มตา.^๑

ความไม่ประมาท เป็นทางอมตะ
ความประมาทเป็นทางแห่งมัจจุ ผู้
ไม่ประมาทแล้ว ชื่อว่าย่อมไม่ตาย
ชนทั้งหลายเหล่าใด ประมาทแล้ว
ชนทั้งหลายเหล่านั้น เป็นเหมือน
คนตายแล้ว.

บุคฺคโล อุปฺปมาโท สติยา
อวิปฺปวาโส อมตํ ปทํ นิพฺพานสงฺขาตํ
ปาปฺณาติ. โย บุคฺคโล ปมาโท
สตีวิปฺปวาโส โส บุคฺคโล มจฺจุโน ปทํ
ปาปฺณาติ. เย ปณฺฑิตา อุปฺปมตฺตา
รตนตฺตเยสุ อุปฺปมตฺตา เต ปณฺฑิตา
น มียฺยนฺติ น มรฺนฺตา สมานา เย
พาลา ปมตฺตา ทานสีลาทีสุ ปมตฺตา
เต พาลา ชีวฺมานาปี ยถา มตา
มรฺณสฺทิสา สมานา โหนฺติ.

บุคคลไม่ประมาท คือไม่อยู่
ปราศจากสติ ย่อมถึงอมตบทกล่าวคือ
พระนิพพาน. บุคคลใด ประมาท คืออยู่
ปราศจากสติ บุคคลนั้นย่อมถึงหนทาง
แห่งความตาย. บัณฑิตทั้งหลายเหล่าใด
เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว คือไม่ประมาท
แล้วในพระรัตนตรัย, บัณฑิตทั้งหลาย
เหล่านั้น ย่อมไม่ตาย คือเป็นผู้ไม่ตาย.
ชนพาลทั้งหลายเหล่าใด ประมาทแล้ว
คือ ประมาทแล้วในทานและศีลเป็นต้น
ชนพาลทั้งหลายเหล่านั้น แม้มีชีวิตอยู่
ก็เป็นเหมือนตายแล้ว คือเป็นผู้เช่นกับ
คนตาย ย่อมเป็น.

^๑ พ. ๒๕/๑๒/๑๘.

เอตํ วิเสสโต ฅตฺวา
 อปฺปมาทมฺหิ ปณฺทิตา
 อปฺปมาเท ปโมทนฺติ
 อริยานํ โคจเร รตา.^๑

เย ปณฺทิตา เอตํ อปฺปมาทํ
 สติอวิปฺปวาสมมํ วิเสสโต วิเสเสน
 ฅตฺวา ชานิตฺวา เต ปณฺทิตา
 อปฺปมาเท สติอวิปฺปวาเส กุสลธมฺเม
 ปโมทนฺติ ปมฺทิตจิตฺตา กุสลธมฺเม
 อริยานํ พุทฺธาทีนํ โคจเร โคจรมฺเต
 รตา อภีรตา โหนฺติ.

เต ฅมายิโน สาทติกา
 นิจุจํ ทฬฺหปรกุกมา
 มุสนฺติ ธีรา นิพฺพานํ
 โยคกฺเขมํ อนุตฺตรํ.^๒

บัณฑิตรู้ความนั้นโดยแปลกกันแล้ว
 (ตั้งอยู่) ในความไม่ประมาท บัณฑิต
 อยู่ในความไม่ประมาท ยินดีใน
 ธรรม เป็นที่โคจรของพระอริยะ
 ทั้งหลาย.

บัณฑิตทั้งหลายเหล่าใด รู้แล้ว
 คือทราบแล้วซึ่งความไม่ประมาท คือซึ่ง
 ธรรม คือการไม่อยู่ปราศจากสตินั้น
 โดยแปลกกัน คือโดยวิเศษ บัณฑิต
 ทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมบันเทิงในความ
 ไม่ประมาท คือในกุศลธรรม คือการ
 ไม่อยู่ปราศจากสติ คือเป็นผู้มีจิตใจ
 เบิกบานแล้วในกุศลธรรม (บัณฑิต
 ทั้งหลายเหล่านั้น) เป็นผู้ยินดีแล้ว คือ
 เป็นผู้ยินดียิ่งแล้ว ย่อมเป็นในธรรมเป็น
 ที่โคจร คือในธรรมอันเป็นโคจรของ
 พระอริยะทั้งหลาย คือของบัณฑิต
 ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น.

บัณฑิต ผู้ไม่ประมาททั้งหลาย
 เหล่านั้น มีความเพ่ง มีความเพียร
 เป็นไปติดต่อกัน มีความบากบั่นมั่น
 เป็นนิจ เป็นนักปราชญ์ ย่อม

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๒/๑๘.

^๒ พ. ธ. ๒๕/๑๒/๑๘.

เต ธีรา ปณฺธิตา ฉายโน
 ฌานสีลา สีลสภาวา สาทติกา
 สาทจฺเจน สมนฺนาคตา นิจฺจํ สตตํ
 ทพฺุหปรกุกมา นิพฺพานํ โยคกฺกเขมํ
 อนุตฺตรํ ปวริ ฺมุสนฺติ ปาปฺปนฺติ.

ถูกต้องพระนิพพานอันเป็นแดนเกษม
 จากโยคะ อันยอดเยี่ยม.

นักปราชญ์ทั้งหลายเหล่านั้น
 คือบัณฑิตทั้งหลาย มีความเพ่ง คือมี
 ความเพ่งเป็นปกติ ได้แก่มีสภาพเป็นปกติ
 มีความเพียรเป็นไปติดต่อกัน คือประกอบ
 ด้วยความเพียรอันเป็นไปติดต่อกัน มีความ
 บากบั่นมั่นเป็นนิจ คือต่อเนื่องกัน
 ย่อมถูกต้อง คือยอมถึงพระนิพพาน
 อันเป็นแดนเกษมจากโยคะ อัน
 ยอดเยี่ยม คืออันประเสริฐ.

๒. กุมภไสสกาวตฺถุ (๑๖)

อุฏฺฐานวโต สตีมโต
 สุจิกมฺมสุส นิสมฺมการิโน
 สญฺญตฺตสุส ๑ ธมฺมชฺวีโน
 อปฺปมตฺตสุส ยโสภิวทฺตมฺติ.^๑

๒. เรื่องกุมภไสสก (๑๖)

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้ว่า)

ยศยอมเจริญยิ่งแก่คนผู้มีความขยัน
 มีสติ มีภาระงานสะอาด มีปกติ
 ไคร่ครวญแล้ว จึงทำ สำรวมแล้ว
 เลี้ยงชีพโดยธรรม และไม่ประมาท.

^๑ ๑. ฐ. ๒๕/๑๒/๑๘.

ยโส อุกุชานวโต วิริยวณฺตสฺส
 ภิกฺขุโน สติมโต สติมณฺตสฺส ภิกฺขุโน
 สุจิตมฺมสฺส ภิกฺขุโน นิสมฺมการิโน ภิกฺขุโน
 สญฺญตสฺส กายวจิมโนสญฺญเมน
 สมณฺนาคตสฺส ภิกฺขุโน ฌมฺมชีวิโน
 ภิกฺขุโน อปฺปมตฺตสฺส สติอวิปฺปวาสสฺส
 ภิกฺขุโน อภิวทฺตมฺติ.

ยศย่อมนเจริญยิ่งแก่ภิกษุผู้มีความ
 ขยัน คือผู้มีความเพียร แก่ภิกษุผู้มีสติ
 คือผู้ระลึกได้อยู่ แก่ภิกษุผู้มีการงาน
 สะอาด แก่ภิกษุผู้มีปกติใคร่ครวญแล้ว
 จึงทำ แก่ภิกษุผู้สำรวมแล้ว คือ
 ผู้ประกอบด้วยความสำรวม กาย วาจา
 และใจ แก่ภิกษุผู้เลี้ยงชีพโดยธรรม
 แก่ภิกษุผู้ไม่ประมาทแล้ว คือผู้ไม่อยู่
 ปราศจากสติ.

๓. อุกุชปนฺถกตฺเถรวทฺถุ (๑๗)

ปทุมํ ยถา โภกนุทํ สุขนุทํ
 ปาโต สียา มุจฺจลมวิทฺคนุทํ
 องคิรลํ ปสฺส วิโรจมานํ
 ตปฺนตฺมาทิจฺจมิวณฺตลิกฺเข.^๑

๓. เรื่องพระอุกุชปนฺถกเถระ (๑๗)

(พระมหาปนฺถกเถระพร้าสอนพระอุกุชปนฺถก-
 เถระ กล่าวคาถานี้ว่า)

ดอกบัวโภกนุท มีกลิ่นหอม บาน
 แต่เช้า พึงมีกลิ่นไม่ไปปราศฉันใด
 เเธอจงดูพระอังคิรลผู้ไพโรจน์อยู่
 ดุจพระอาทิตย์ส่องแสงในกลางหา
 ฉะนั้น.

^๑ ฎ. ข. ๒/๓๗-๘.

โก ปนุถก ตวิ ยถา ปทุมม
 โภกนุท สเร ชาต สุกนุช สุกนุช คนุช
 ปาโต ลียา^๑ มุลลุมวิทคนุช วิกสิตคนุช
 อวิชहितคนุช องคิรสี สุวณฺณวณฺต เอวิ
 สตุถาริ ตปนุติ วิโรจนุติ อาทิจจํ อิว
 อนุตลิกุเข อากาเส วิโรจมานํ
 วิลาสียมานํ ปสฺส ปสฺสสาหิ เทวมนุสฺसानํ
 มชฺฌเม.

ดูกรบัณฑิตผู้เจริญ ดอกบัวชื่อ
 โภกนุท เกิดแล้วในสระ มีกลิ่นหอม
 คืออันมีกลิ่นดี อันบานแต่เช้า พึงมีกลิ่น
 ไม่ไปปราศ คือพึงมีกลิ่นตลบ (อบอวล)
 ได้แก่พึงมีกลิ่นไม่ละไป ฉนั้นใด เธอจงดู
 คือจงมองดูพระศาสดาพระนามว่าอังคิรสี
 ผู้มีวรรณะดังทอง ผู้ไพโรจน์อยู่ คือ
 ผู้งดงามอยู่ในท่ามกลางแห่งเทวดาและ
 มนุษย์ทั้งหลาย ดูพระอาทิตย์ส่องแสง
 อยู่ คือรุ่งเรืองอยู่ในกลางหาว คือใน
 อากาศ ฉะนั้น ฉนั้นนั้น.

(พระศาสดา ได้ทรงตรัสพระคาถา
 ทั้งหมดเหล่านี้ว่า)

ราโค รโช น จ ปน เรณู วุจฺจติ
 รากสฺสเสตติ อธิวจันํ รโชติ
 เอตํ รชํ วิปฺปชฺชิตฺตว ภิภุชฺชโว
 วิหฺรณฺติ เต วิคฺตฺรชฺชสฺส สาสเน.^๒

รากะชื่อว่าธูลี แต่เรณู(ละออง)ท่าน
 หาเรียกว่า(ธูลี)ไม่ คำว่าธูลีนั้นเป็น
 ชื่อของรากะ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น
 ละธูลีนั้นได้ขาดแล้ว ย่อมอยู่ใน
 พระศาสนา ของพระพุทธเจ้า
 ผู้ปราศจากธูลี.

ตาท ปนุถก ราโค รโช รชสงฺขาโต
 วุจฺจติ, โส รโช นาม น จ เรณฺฐติ
 ธูลีเนติ ตฺยหํ วุจฺจติ มยา รโชติ นาม

ดูกรพ่อนบัณฑิต รากะท่านเรียกว่า
 ธูลี กล่าวคือเครื่องย้อม, รากะนั้นชื่อว่า
 ธูลี แต่เรณู(ละออง)หาเรียกว่าธูลีไม่

ธรรมบทวรรค ๒-ท.-๖

^๑ ไป. ลีย.

^๒ ธ. อ. ๒/๘๐.

ราคสุเสต์ อธิวจน์ นามิ เต ภิกขโว
 เอตัง รัช ราคสงฆาตัง วิปฺปชิตฺวา
 วิปฺปชิตฺวาน ฉฑฺเขตฺตฺวาน วิคตฺรชฺส
 นิกฺกิลฺลชฺส มม สาสเน วิหฺรณฺติ. โทโส
 รช โมโห รช น จ เรณฺฺติ วุจฺจติ
 ราคสุเสต์ อธิวจน์. รชติ เอตัง รัช
 วิปฺปชิตฺวาน ภิกขโว วิหฺรณฺติ เต
 วิคตฺรชฺส สาสเน. ตาต ปนฺถก โทโส
 ปทฺฏจฺจิตฺตสงฆาโต รช โมโห
 มุพฺพฺสงฆาโต รช น จ เรณฺฺติ ฐฺลิกาติ
 ตฺยหิ วุจฺจติ, มยา รช นาม โมหฺสเสต์
 อธิวจน์ นามิ, เต ภิกขโว เอตัง รัช
 โมหฺสงฆาตัง วิปฺปชิตฺวา ฉฑฺเขตฺตฺวาน
 วิคตฺรชฺส นิกฺกิลฺลชฺส มม สาสเน
 วิหฺรณฺติ.

เพราะฉะนั้น คำว่าฐลี ข้าพเจ้าจะบอก
 แก่ท่านว่ามีฝุ่น ดังนี้ คำว่าฐลีนั้น
 เป็นชื่อ คือเป็นนามของราคะ ภิกษุ
 ทั้งหลายเหล่านั้นละแล้ว คือละเด็ดขาด
 แล้ว ได้แก่ทิ้งแล้วซึ่งฐลี กล่าวคือราคะ
 นั้น ย่อมอยู่ในพระศาสนาของเราผู้มี
 ฐลีไปปราศแล้ว คือผู้หมดกิเลสแล้ว.
 โทสะท่านเรียกว่าฐลี โมหะท่านเรียกว่า
 ฐลี แต่เรณฺฺ(ละออง)ท่านหาเรียกว่าฐลีไม่
 เพราะฉะนั้น คำว่าฐลีนั้นเป็นชื่อของราคะ.
 ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ละขาดแล้วซึ่งฐลี
 นั้น ที่ชื่อว่าฐลี ย่อมอยู่ในพระศาสนา
 ของพระศาสดาผู้มีราคะไปปราศแล้ว.
 ดูกรพ่อปณฺถกะ โทสะกล่าวคือจิตที่โทสะ
 ประทุษร้าย ท่านเรียกว่าฐลี โมหะกล่าว
 คือความลุ่มหลง ท่านเรียกว่าฐลี แต่เรณฺฺ
 (ละออง) ท่านหาเรียกว่าฐลีไม่ เพราะ
 ฉะนั้น ชื่อว่าฐลี ข้าพเจ้าจะบอกแก่ท่าน
 ว่า ผู้มีฝุ่น ดังนี้ คำว่าฐลีนั้น เป็นชื่อ
 คือเป็นนามของโมหะ, ภิกษุทั้งหลาย
 เหล่านั้น ละแล้ว คือทอดทิ้งแล้วซึ่งฐลี
 กล่าวคือโมหะนั้น ย่อมอยู่ในพระศาสนา
 ของเรา ผู้มีราคะไปปราศแล้ว คือ
 ผู้หมดกิเลสแล้ว.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถาว่า)

อุปโปกนปิ เมธาวิ
 ปากเตน^๑ วิจกฺขณเณ
 สมฺภูจฺจาเปติ อุตฺตานิ
 อณฺเฏ อคฺคิวิ สนฺธมฺมิ.

ผู้มีปริชาเห็นประจักษ์ ย่อมตั้งตน
 ด้วยทุนทรัพย์เมื่อน้อย เหมือนคน
 ก่อไฟกองน้อยให้ลุกเป็นกองใหญ่ได้
 ฉะนั้น.

เมธาวิ ปณฺทิตโต วิจกฺขณเณ
 ปากเตน เวตฺตเนน อุปโปกน ฐเนน
 อุตฺตานิ สมฺปตฺติยํ เสฏฺฐตฺตานิ
 สมฺภูจฺจาเปติ ปุริโส อิว อคฺคิ อณฺเฏ อุปโป
 สนฺธมฺมิ สนฺธมนฺโต ปริตฺเตน อคฺคินา
 มหฺนตฺตปฺตฺเตน อุตฺตโน กมฺมํ นิฏฺฐเปสิ.

ผู้มีปริชา คือผู้เป็นบัณฑิต เห็น
 ประจักษ์ ย่อมตั้งตน คือย่อมตั้งตนให้
 ประเสริฐในสมบัติ ด้วยทุนทรัพย์
 คือด้วยสินจ้าง ได้แก่ด้วยทรัพย์อันมี
 ค่าน้อย เหมือนบุรุษก่อ คือเผา (พัด)
 ไฟกองน้อย คือนิดหน่อย ยังการงาน
 ของตนให้สำเร็จลงได้ ด้วยการให้ถึง
 การงานใหญ่ ด้วยไฟนิดหน่อย.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

อฺภูจฺจาเนนอุปฺปมาเทน
 สลฺยเมเน ทเมเน จ
 ทิปิ กยิราถ เมธาวิ
 ยํ โอิโสม นากิเกวติ.^๒

ผู้มีปัญญา พึงทำเกาะ(ที่พึง)ที่
 ห่วงน้ำท่วมทับไม่ได้ ด้วยความหมั่น
 ด้วยความไม่ประมาท ด้วยความ
 ระวังและด้วยความฝึก.

เมธาวิ ปณฺทิตโต อฺภูจฺจาเนน วิริเยเน
 อุปฺปมาเทน สติอวิปฺปวาเสเน สลฺยเมเน
 กายวจฺจิมเน สลฺยเมเน ทเมเน

ผู้มีปัญญา คือผู้เป็นบัณฑิต พึง
 กระทำ คือพึงทำซึ่งเกาะ(ที่พึง) ด้วย
 ความหมั่น คือด้วยความเพียร ด้วย

^๑ พ. ขา. เอก. ๑/๑๗๕ ปากภูนาติ ทิสฺสติ.

^๒ พ. ธิ. ๒๕/๑๒/๑๘.

อินฺทฺริยทเมน ทีปํ กยฺรธา กเรยฺย.
โอมิ กาโมสมภโวสมทิกฺกุโจสมอวิชฺโชสม
นาภิกีรติ น โอสีทติ.

ความไม่ประมาท คือด้วยการไม่อยู่
ปราศจากสติ ด้วยความสำรวม(ระวัง)
คือด้วยความสำรวมทางกาย วาจา
และใจ ด้วยความฝึก คือด้วยความฝึก
อินทรีย์. (ที่)ห้วงน้ำ(โอมะ) คือห้วงน้ำ
คือกาม ห้วงน้ำคือภพ ห้วงน้ำคือทิวภูมิ
และห้วงน้ำคืออวิชา ท่วมทับไม่ได้
คือไม่(ให้)จมลง.

๔. พาลนุกุขตฺตวตฺตํ (๑๘)

ปมาทมนุญฺญชฺชุตฺติ
พาลา ทุมฺเมธิโน ชนา
อปฺปมาทญฺจ เมธาวิ
ธนํ เสฏฺฐจํ รกฺขติ.^๑

เย ชนา พาลา ทุมฺเมธิโน
ปญฺญาเย วิรหิตา ปมาทํ สติวิปฺปวาสํ
อกุสลกมฺมํ อญฺญชฺชุตฺติ อตฺตนิ

๕. เรื่องพาลนักรัศทร (๑๘)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถาทั้งหลาย
เหล่านี้ว่า)

พวกชนพาลผู้มีปัญญาทราวม ย่อม
ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความประมาท
ส่วนผู้มีปัญญา ย่อมรักษาความ
ไม่ประมาทไว้ เหมือนนทรัพย์
อันประเสริฐ.

ชนทั้งหลายเหล่านี้ได้ผู้เป็นคนพาล
คือผู้มีปัญญาทราวม ได้แก่ผู้เว้น(ผู้ห่าง)
จากปัญญา ย่อมประกอบเนื่อง ๆ ซึ่ง

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๒/๑๘.

ปติภูจเปนุติ เมธาวิ ปณฺทิตโต ธนํ อิว
 เสฏฺฐํ ปวริ รกฺขติ โคเปติ, เอวเมว
 ตถา อปฺปมาทํ สติอวิปฺปวาสํ กุสลกมฺมํ
 โหติ.

มา ปมาทมนุญฺชเชต
 มา กามรตฺติสนฺถวํ
 อปฺปมตฺโต หิ ฌายนฺโต
 ปปฺโปติ วิปฺปลํ สุขํ.^๑

ตุเมห ปมาทํ กมฺมํ มา
 อนุญฺชเชต อตฺตนิ อนุญฺชเชต มา
 ตุมฺเห กามรตฺติสนฺถวํ อตฺตนิ อนุญฺชเชต
 ฌายนฺโต กิเลสํ ฌายนฺโต หิ
 กสมฺมา วทามิ อปฺปมตฺโต ปมาทวิรหิต
 เมธาวิ ปุคฺคโล สุขํ นิพฺพานสุขํ วิปฺปล
 มหนฺตํ ปปฺโปติ ปาปฺณาติ.

ความประมาท คือการอยู่ปราศจากสติ
 ได้แก่อกุศลกรรม คือยอมตั้งความ
 ประมาทไว้ในตน ผู้มีปัญญา คือผู้เป็น
 บัณฑิตยอมรักษา คือคุ้มครอง ความ
 ไม่ประมาท คือการไม่อยู่ปราศจากสติ
 ได้แก่กุศลกรรม เพียงดังทรัพย์อัน
 ประเสริฐ คืออันเลิศ ฉะนั้นนั่นเทียว
 คือเหมือนอย่างนั้น.

ท่านทั้งหลายอย่าตามประกอบความ
 ประมาท อย่าตามประกอบความ
 เชยชิด ด้วยความยินดีในกาม
 เพราะว่า ผู้ไม่ประมาทแล้ว เฟ่ง
 พินิจอยู่ ย่อมบรรลุสุขอันไพบูรณ์.

ท่านทั้งหลายอย่าตามประกอบ
 กรรม (คือ)ความประมาท คืออย่าตาม
 ประกอบ (กรรมคือความประมาท)ไว้
 ในตน ท่านทั้งหลายอย่าตามประกอบ
 ความเชยชิดด้วยความยินดีในกามไว้ในตน
 เพราะว่า คือเพราะเหตุไร ข้าพเจ้า
 จึงกล่าวไว้, บุคคลผู้ไม่ประมาทแล้ว
 คือผู้เว้นแล้วจากความประมาท ได้แก่
 ผู้มีปัญญา เฟ่งอยู่ คือเฟ่งพินิจอยู่

^๑ พ. ธิ. ๒๕/๑๒/๑๘.

ซึ่งกิเลส ย่อมบรรลु คือยอมถึงสุข คือ
สุขในพระนิพพานอันไพบูรณ์ คืออัน
ยิ่งใหญ่.

๕. มหากัสสปตฺเถรวตฺถุ (๑๙)

ปมาทํ อปฺปมาเทน
ยทา นุทติ ปณฺหิตโต
ปณฺญาปาสาทมารุญฺห
อโสโก โสฺกีนี ปชํ
ปพฺพตฺถุจฺฉว ภูมฺมญฺเจ
ธโร พาเล อเวกฺขติ.^๑

ปณฺหิตโต โส ปณฺหิตโต ปมาทํ
สติวิปฺปวาลํ อกุสลธมฺมํ อปฺปมาเทน
สตฺติวิปฺปวาเสน กุสเลน ธมฺเมเน ยทา
ยสมฺมึ กाले นุทติ วิโนเทติ ตทา

๕. เรื่องพระมหากัสสปเถระ (๑๙)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

เมื่อใด บัณฑิตบรรเทาความ
ประมาท ด้วยความไม่ประมาท
(เมื่อนั้น บัณฑิตนั้น) ขึ้นสู่ปัญญา
เพียงดังปราสาทไม่เศร้าโคก (ยอม
พิจารณาเห็น) หมุ่สัตว์ ผู้มีความ
เศร้าโคก นักปราชญ์ยอมพิจารณา
เห็นชนพาลทั้งหลายได้ เหมือนคน
ผู้ยืนอยู่บนยอดเขา มองเห็นชน
ผู้ยืนอยู่บนพื้นดินได้ ฉะนั้น.

เมื่อใด คือในกาลใด บัณฑิต คือ
ผู้มีปัญญานั้น ย่อมบรรเทา คือยอม
บรรเทาออกซึ่งความประมาท คือ
การอยู่ปราศจากสติ ได้แก่ อกุศลธรรม

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๒/๑๘.

ตสุมิ กาละ ปรณฺญาปาสาทสงฺฆาตํ
 อารุญฺห อารุญฺหิตฺวาน โอลมฺภิตฺวาน
 อโสโก นิสฺโสโก โสกีนี โสเกน ปิพิตํ
 ปชํ ๑ ๑ นุทฺติ วินฺสฺสตี ธีโร ปณฺทิตฺโต
 ปพฺพตฺตฺวาโจ ปพฺพตฺตฺมฺทฺธนี จิตฺวา
 ภูมฺมฺภูเจ ภูมฺมฺยํ จิตฺเต ชเน พาเล
 อเวกฺขตี โอลโลเกตี.

ด้วยความไม่ประมาท คือด้วยการไม่อยู่
 ปราศจากสติ ได้แก่ ด้วยกุศลธรรม
 เมื่อนั้น คือในกาลนั้น บัณฑิตนั้นขึ้นสู่
 คือก้าวขึ้นไปสู่ ได้แก่ โหนขึ้นสู่ปัญญา
 เพียงดังปราสาท ไม่เศร้าโศก คือหมด
 ความเศร้าโศก ย่อมบรรเทาห่มุสฺตฺว์
 คือชนผู้มีความเศร้าโศก คือผู้อันความ
 เศร้าโศกบีบคั้นแล้ว คือย่อม(ยังห่มุสฺตฺว์
 นั้นให้)พินาศ นักปราชญ์ คือบัณฑิต
 ย่อมพิจารณาเห็น คือย่อมมองเห็น
 ชนพาลทั้งหลาย เหมือนคนผู้ยืนอยู่
 บนยอดเขา คือเพียงดังบุคคลผู้ยืนอยู่
 บนยอดแห่งภูเขา มองเห็นชนทั้งหลาย
 ผู้ยืนอยู่บนพื้นดิน คือผู้ยืนอยู่บนภูมิภาค
 ฉะนั้น.

^๑ ไป. ปชน.

๖. เทวสหายกภิกขุขัตตุ (๒๐)

อปฺปมตฺโต ปมตฺเตสุ
 สุตฺเตสุ พหุชาคโร
 อพฺลสฺสํ สีมฺสฺโส
 หิตฺวา ยาทิ สุมฺหฺโส^๑

ปณฺฑิตฺโต ปมตฺเตสุ อกฺุสฺเสสุ
 ฌมฺเมสุ อปฺปมตฺโต สติยา อวิปฺปวาโส
 สุตฺเตสุ อสึลฺลสุ พหุชาคโร สีมฺสฺโส อิว
 ยถา สีมฺสฺโส อพฺลสฺสํ ขณฺฑชอฺสฺสํ
 หิตฺวา = ฌทฺเทตฺตฺวา, เอวเมว สุมฺหฺโส
 สุนฺทรปญฺโญ ปณฺฑิตฺโต นิพฺพานํ ยาทิ
 คจฺฉติ.

๖. เรื่องภิกษุ ๒ สหาย (๒๐)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานั้นว่า)

ผู้มีปัญญาดี เมื่อชนทั้งหลาย
 ประมาทแล้วก็ไม่ประมาท เมื่อชน
 ทั้งหลายหลับแล้ว ตื่นอยู่โดยมาก
 ย่อมละบุคคล ผู้มีปัญญาทราวมไป
 เสีย ดูม้่าตัวมีผีเท้าเร็ว ละทิ้งม้่า
 ตัวไม่มีกำลังไป ฉะนั้น.

บัณฑิต ผู้มีปัญญาดี คือผู้มี
 ปัญญางาม ได้แก่เฉลียวฉลาด เมื่อชน
 ทั้งหลายประมาทแล้ว ไม่ประมาทแล้ว
 คือไม่อยู่ปราศจากสติ ในธรรมทั้งหลาย
 ที่เป็นอกุศล เมื่อชนทั้งหลายหลับแล้ว
 คือไม่อยู่เป็นปกติ ตื่นอยู่โดยมาก ย่อม
 (ละบุคคลผู้มีปัญญาทราวม)ไป คือยอม
 ไปสู่พระนิพพาน เพียงตั้งม้่าตัวมีผีเท้าเร็ว
 (ผีเท้าดี) คือเหมือนม้่าตัวมีผีเท้าเร็ว ละ
 คือทิ้งม้่าตัวหากำลังมิได้ คือม้่ากระจอก
 (ค่อม)ไป ฉะนั้น.

^๑ พ. ฎ. ๒๕/๑๒/๑๘-๙.

๗. สกุกวตฺต (๒๑)

มาตาเปติภริ ชนุตฺ
 กุเล เขฎฺฐาปจายินิ
 สณฺหิ สขิลสมฺภาสิ
 เปสฺสณฺณยุยปฺปหายินิ.^๑

ชนุตฺ ชนสงฺฆาติ ปุคฺคํ
 มาตาเปติภริ มาตาปิตุํ ไปสนภริ กุเล
 เขฎฺฐาปจายินิ ครุภริ สณฺหิ เปมณิยํ
 วจัน สขิลสมฺภาสิ สุนฺทรภาสิ วจัน
 เปสฺสณฺณยุยปฺปหายินิ อิติ สุตฺวา อมฺตร
 อกฺขาตาย เปสฺสณฺณาย วิรหิตํ.

๗. เรื่องท้าวสักกะ (๒๑)

(พระผู้มีพระภาคตรัสคำไวยากรณ์นี้แล้ว
 พระสุคตศาสดาครั้งนั้นตรัสคำไวยากรณ์
 นี้แล้ว ได้ตรัสพระพุทธพจน์ภายหลังว่า)

(ทวยเทพชั้นดาวดึงส์เรียก) นรชน
 ผู้เลี้ยงมารดาและบิดา มีปกติ
 ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล
 กล่าวถ้อยคำไพเราะ อ่อนหวาน
 ละวาจาเสื่อมเสีย.

(ทวยเทพชั้นดาวดึงส์เรียก) นรชน
 ผู้เป็นสัตว์เกิด คือบุคคลกล่าวคือชน
 ผู้เลี้ยงมารดาและบิดา คือผู้กระทำการ
 เลี้ยงมารดาและบิดา มีปกติประพฤติก
 ่ออ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล คือ
 กระทำความเคารพ (กระทำให้หนักแน่น)
 กล่าวถ้อยคำอันไพเราะ คือถ้อยคำ
 อันนำมาซึ่งความรัก กล่าวถ้อยคำอัน
 อ่อนหวาน คือถ้อยคำอันดีงาม
 ละวาจาเสื่อมเสีย คือเว้นจากวาจา
 เสื่อมเสียที่บุคคลพึงจากข้างนี้แล้ว (นำไป)
 บอกข้างนั้น.

^๑ ติ. อ. ๒/๙๗.

มจฺเจรวินเย ยุตฺตํ
 สจฺจํ โภธามิภุํ นรํ
 ตํ เว เทวา ตาวตีสสา
 อาหุ สปุริโส อิติ.^๑

เทวา เทวตาโย ตาวตีสสา จ
 ตาวตีสภวเน จิตา สจฺจํ สจฺจวจเน
 จิตํ มจฺเจรวินเย ธมฺมวินาสเย ยุตฺตํ
 โภธามิภุํ นรํ ตํ โภธานิเสธนกรํ
 อຍံ ปุคฺคโล พุทฺธานํ คตมคฺเค จิตโต
 สปุริโส อิติ อาหุ กถေနติ.

อปฺปมาเทน มชฺวา
 เทวานํ เสฏฺฐตํ คโต
 อปฺปมาทํ ปสฺสฺสนฺติ
 ปมาโท ครหิตो สทา.^๒

มชฺวา สกุโก อปฺปมาเทน
 สติอวิปฺปวาเสน เทวานํ ทฺวินนํ

ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ เรียกนรชน
 ผู้ประกอบในอันกำจัดความตระหนี่
 มีวาจาสัตย์ ช่มความโกรธได้
 นั้นแลว่า สัตบุรุษ.

ก็ทวยเทพ คือเทวดาทั้งหลาย
 ชั้นดาวดึงส์ คือผู้ดำรงอยู่ในภพดาวดึงส์
 เรียก คือกล่าวถึงนระ ผู้มีวาจาสัตย์
 คือผู้ตั้งอยู่ในคำสัตย์ (ผู้ประกอบ) ในอัน
 กำจัดความตระหนี่ คือผู้ประกอบในอัน
 ยังธรรม(ความตระหนี่)ให้พินาศ ผู้ช่ม
 ความโกรธได้ คือกระทำการห้ามความ
 โกรธนั้นได้ว่า บุคคลนี้ดำรงอยู่ในหนทาง
 ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงดำเนินไป
 จัดเป็นสัตบุรุษ ดังนี้.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ทำวมชฺวะถึงความเป็นผู้ประเสริฐ
 กว่าเทพยดาทั้งหลาย เพราะความ
 ไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลาย ย่อม
 สรรเสริญความไม่ประมาท ความ
 ประมาท อันท่านติเตียนทุกเมื่อ.

ทำวมชฺวะ ได้แก่ทำวสํกกะ ถึง
 ความเป็นผู้ประเสริฐ คือภาวะแห่งผู้

^๑ ติ. อ. ๒/๙๗.

^๒ พ. ติ. ๒๕/๑๒/๑๙.

เทวโลกานัน ราชภาเวณ **เสฏฐตี** เสฏฐภาว
 คโต **อปุปมาท** สติอวิปปวาสาปุกคัลล
 พุทธาทโย ปณชิตา **ปัสสันนตี** โถเมนตี.
ปมาโท ปุกคโล สทา พุทธาทีหิ
 อริเยหิ **ครหิตโต** นินนิตโต โหติ.

อถวา :

อปุปมาเทน มชวา
 เทวานัน เสฏฐตี คโต
 อปุปมาท ปัสสันนตี
 ปมาโท ครหิตโต สทา.^๑

มชวา สกุโก **อปุปมาเทน**
 ปณณภามิริมจิตเตน **เทวานัน** เทวคณานัน
เสฏฐตี เสฏฐภาวัน **คโต** ปตโต โหติ,
 พุทธาทโย ปณชิตา **อปุปมาท** ปุกคัลล
ปัสสันนตี โถเมนตี ปมาโท ปุกคโล สทา
 พุทธาทีหิ สปุปริเสหิ **ครหิตโต** นินนิตโต

ประเสริฐกว่าเทพดาทั้งหลาย คือโดย
 ความเป็นพระราชาแห่งเทวโลกทั้งสอง
 เพราะความไม่ประมาท คือเพราะการ
 ไม่อยู่ปราศจากสติ บัณฑิตทั้งหลายมี
 พระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมสรรเสริญ คือ
 ย่อมชมเชยความไม่ประมาท คือบุคคล
 ผู้ไม่อยู่ปราศจากสติ. ความประมาท
 คือบุคคล(ผู้ประมาท)เป็นผู้อันพระอริยเจ้า
 ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ตีเตียน
 แล้ว คือนินทาแล้ว.

อีกนัยหนึ่ง :

ท้าวมชวาถึงความเป็นผู้ประเสริฐ
 กว่าเทพดาทั้งหลาย เพราะความ
 ไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลาย ย่อม
 สรรเสริญความไม่ประมาท ความ
 ประมาทอันท่านตีเตียนทุกเมื่อ.

ท้าวมชวา ได้แก่ท้าวสั๊กกะ ถึง
 คือเป็นผู้ถึงความเป็นผู้ประเสริฐ คือ
 ภาวะแห่งผู้ประเสริฐกว่าเทพดาทั้งหลาย
 คือหมู่แห่งเทพดาทั้งหลาย เพราะความ
 ไม่ประมาท คือเพราะจิตที่ยินดียิ่งด้วย
 ปัญญา บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า

^๑ พ. ๒๕/๑๒/๑๙.

โหติ.

เป็นต้น ย่อมสรรเสริญ คือย่อมชมเชย
ซึ่งบุคคลผู้ไม่ประมาท บุคคลผู้ประมาท
เป็นผู้อันสัตบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า
เป็นต้นติเตียนแล้ว คือนินทาแล้วในกาล
ทุกเมื่อ ย่อมเป็น.

๘. อณฺเฏตรภิกขุขุทฺตุ (๒๒)

อปปมาทโรโต ภิกขุ
ปมาเท ภยทสฺสึ วา
สญฺเญชณฺโณ อณฺเฏฏลฺลํ
ทหนิ อคฺคิคว คจฺจติ.^๑

อคฺคิคว ยถา อคฺคิ อูปาทานํ อณฺเฏ
ขุทฺทกํ ฏลฺลํ มหนฺตํ ทหนิ ทหนฺโต
คจฺจติ, เอวเมว โส อปปมาทโรโต
ภิกขุ อปปมาเท รโต อภีโรโต ปมาเท
ภยทสฺสึ วา นิรยุปปตฺติอาทิกํ ปมาเท
ภยํ ปสฺสฺสนฺโต อปปมาทาธิคเตน

๘. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (๒๒)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ภิกษุ ยินดีแล้วในความไม่ประมาท
หรือมีปกติเห็นภัยในความประมาท
ย่อมเผาสังโยชน์ ทั้งละเอียด
และหยาบไป ดุจไฟ เผาเชื้อมาก
และน้อยไป ฉะนั้น.

ภิกษุนั้น ยินดีแล้วในความไม่
ประมาท คือยินดีแล้ว ได้แก่งยินดียิ่งแล้ว
ในความไม่ประมาท หรือว่ามีปกติ
เห็นภัยในความประมาท คือเห็นอยู่
ซึ่งภัยในความประมาท มีการอุปบัติในนรก
เป็นต้น เผาอยู่ คือเผาผลาญอยู่

^๑ พุ. ติ. ๒๕/๑๒/๑๙.

ฌานคฺคินา สญฺโฆชนํ เอตํ สญฺโฆชนํ
ทสฺวิธํ ทนํ ทนฺนโต อภพฺพปฺตติกํ
กโรนฺโต นิพฺพานํ คจฺจติ.

ซึ่งสังโยชน์ คือซึ่งสังโยชน์มีอย่าง ๑๐ นั้น
ด้วยไฟคือญาณที่ตนบรรลุ ด้วยความ
ไม่ประมาท ได้แก่กระทำ(สังโยชน์)ที่ไม่
ควรจะให้เกิดขึ้น ย่อมไปสู่พระนิพพาน
เพียงดังไฟ คือเหมือนไฟเผาอยู่ คือ
เผาผลาญอยู่ ซึ่งเชื้ออันน้อย คือ
นิดหน่อย อันมาก คือใหญ่ ฉะนั้น.

๙. นิกมวาสิทิสฺสเถรวตฺถุ

(๒๓)

สนฺติ รุกฺขา หริตปฺตฺตา
ทุมานเนกผลา พหู
กสมฺมา นุ สุกฺเข โกลาเป
สุวสุสฺส นิริโต มโนติ.^๑

โก สุวราช รุกฺขา อญฺเณ รุกฺขา
ทุมาทุมสงฺฆาตา หริตปฺตฺตา อภินวชาเตหิ^๒
ปฺตฺเตหิ สํยฺตฺตา อเนกผลา
วิวิทฺยานเนกผลธาริโน พหู อเนกา สนฺติ

๙. เรื่องพระติสสเถระ

ผู้มีปกติอยู่ในนิคม (๒๓)

(ทำวสัฏกะเมื่อจะตรัสสนทนากับพญานก
แขกเต้านั้น ตรัสคาถานี้ว่า)

ต้นไม้ทั้งหลาย มีใบสดเขียวอยู่
หมู่ไม้ มีผลหลากหลายก็มีมาก
เพราะเหตุไรหนอ ใจของนกแขกเต้า
จึงยินดีแล้วในไม้แห่งนี้.

ข้าแต่พญานกแขกเต้าผู้เจริญ
ต้นไม้ทั้งหลาย คือหมู่ไม้ ได้แก่ต้นไม้
น้อยใหญ่ทั้งหลายในป่า มีใบสด
เขียวชอุ่ม คือมีใบแตกสะพรั่ง มีผล

ธรรมสารบัญชานี้จัดทำขึ้นโดย...

^๑ ฐ. อ. ๒/๑๑๔.

^๒ ไป. อภินิวชาเตหิ.

โหนดิ, สุว สุกุเช โกลาเป
 อุทุมพรวาณุกะ สุกุเก วาตปุพพหรรณกาเล
 อุกโกทลา สุกสิรรุกุโข วยิ ตว มโน
 นิรโต อภิรมจิตโต นุ อสุส ภวติ
 กสุมา เกน การณน.

หลากหลาย คือกำลังผลิดอกออกผล
 มากมายนานาชนิดก็มีอยู่เป็นอันมาก.
 ข้าแต่พญานกแขกเต้า เพราะเหตุไร คือ
 เพราะเหตุอันใดหนอ ใจของท่านจึงยินดี
 ในดอกไม้มะเดื่อแห้ง คือเพราะเหตุไร
 ท่านจึงมีจิตอภิรมย์ ต่อไม้แห้งนั้น
 เหมือนกับต้นไม้มีโพรงแห้ง เปล่งเสียง
 ออกมาในเวลาลมพัด.

อุปฺปมาทรโต ภิกฺขุ
 ปมาเท ภยทสฺสี วา
 อภพฺโพ ปริหานาย
 นิพฺพานสฺเสว สนฺติเกติ.^๑

ภิกษุยินดีในความไม่ประมาท ก็ดี
 เห็นภัยในความประมาท ก็ดี ไม่
 ควรเพื่อจะเสื่อม ย่อมอยู่ใกล้
 พระนิพพานอย่างเดียว.

โย ภิกฺขุ อุปฺปมาทรโต อุปฺปมาเท
 อภิรโต ภิกฺขุ ปมาเท ภยทสฺสี วา
 ปริหานาย ปหีนตฺถาย ปริวตฺเตตฺตุ อนฺตํ
 อภพฺโพ อยฺตุโต นิพฺพานสฺเสว สนฺติเก
 อธิคนฺตุ อภพฺโพ โหติ.

ภิกษุใดยินดีในความไม่ประมาท
 คือภิกษุเป็นผู้มีความยินดียิ่ง ในความ
 ไม่ประมาท หรือเป็นผู้มีปกติเห็นภัย
 ในความประมาท ภิกษุนั้น เป็นผู้ไม่ควร
 คือไม่เหมาะเลยที่จะเวียน กลับไปหา
 ความเสื่อม คือความเลว ความตกต่ำ
 เป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะอยู่ใกล้พระนิพพาน
 เท่านั้น.

อุปฺปมาทวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

จบการพรรณนา(ความ)ในอัปฺปมาทวรรค

ทฺฐิตโย วคฺโค.

จบวรรคที่ ๒.

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๒/๑๙.

๓. จิตตวาท

๑. เมมียตุเถรวตุถุ (๒๔)

ผนุทนต์ จปลั จิตตัม
 ทุรกุขัม ทุนุณิวารยัม
 อุกุขัม กโรติ เมธาวี
 อุกุกาโรว เตชนัม^๑

อุสุกาโรว ยถา อุกุกาโร เตชนัม
 สริ อุกุขัม อุกุขัม กโรติ, เอวเมว ตถา
 เมธาวี ปณฺทิตโต จิตตัม ผนุทนต์
 วิปผนุทมนัน จปลั จลนัม ทุรกุขัม
 ทุนุณิวารยัม อารมฺมณโต ทุนุณิวารยัม
 อุกุขัม อุกุขัม กโรติ.

วาริไซว ธเล ชิตฺโต
 โอกโมกตอุพฺภโต
 ปริผนุทติทัม จิตตัม
 มารเชยฺยัม ปหาตเวติ.^๒

๓. จิตตวรรค

๑. เรื่องพระเมมียเถระ (๒๔)

ชนผู้มีปัญญา ย่อมทำจิตที่ดีนรณ
 กลับกลายเป็น อันบุคคลรักษาได้ยาก
 ห้ามได้ยาก ให้ตรงดุจช่างศร
 ดัดลูกศรให้ตรง ฉะนั้น.

เหมือนนายช่างศร คือนาย
 ช่างศร ย่อมดัดลูกศร คือลูกธนูให้ตรง
 คือให้ตรงแนว ฉันทใด ชนผู้มีปัญญา คือ
 ผู้เป็นบัณฑิต ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน คือ
 เหมือนอย่างนั้น ย่อมกระทำจิตที่ดีนรณ
 คือกระสับกระส่าย ที่กลับกลอก คือ
 ที่หวั่นไหว อันบุคคลรักษาได้ยาก
 ห้ามได้ยาก คือเป็นธรรมชาติ ห้ามจาก
 อารมณได้ยาก ให้ตรง คือให้ตรงแนวได้.

จิตนี้ (อันพระโยคาวจรยกขึ้นจาก
 อาลัย คือกามคุณ แล้วตัดไปใน
 วิปัสสนากัมมัฏฐาน) ย่อมดีนรณ
 เพื่อละบ่วงมาร ดุจปลาถูก
 นายพรานเบ็ดยกขึ้นจากน้ำ แล้ว
 โยนไปบนบกดีนรณอยู่ ฉะนั้น.

^๑ พุ. ธิ. ๒๕/๑๓/๑๙.

^๒ พุ. ธิ. ๒๕/๑๓/๑๙.

วาริโฆว อิว ยถา มจฺโฆ
 โอกโมกโต อุทกกาลยโต อุพฺภโต ปุริเสน
 อุทฺธโต ฤเล ตตฺเต ชิตฺโต ปุริเสน
 จุฑฺฑิตโต, เอวเมว ตถา อิทํ จิตฺตํ
 ปริพนฺทนํ มารเชยฺยํ กิเลสวฏฺฏสงฺขาตํ
 ปหาตเว ปหาตุํ อนุตฺตํ โหติ.

เพียงดังปลา คือปลาอันบุรุษ
 ยกขึ้นจากน้ำ คือจากที่อยู่คือน้ำ
 ชัดขึ้นไป คือโยนไป ได้แก่ทิ้งไปบนบก
 คือบนพื้นที่ย้อน ย่อมดีนรน ฉั้นใด จิตนี้
 ก็ฉั้นนั้นเหมือนกัน คือก็เหมือนฉั้นนั้น
 เป็นธรรมชาติดีนรนอยู่ ย่อมมีที่สุด
 เพื่อจะละ คือเพื่อสละบ่วงมาร กล่าวคือ
 กิเลสวัฏ.

๒. อณฺณตรภิกฺขุวตฺถุ (๒๕)

ทฺฐนฺนิคฺคหฺสฺส ลหฺุโน
 ยตฺถ กามนิปาติโน
 จิตฺตสฺส ทมโถ สากุ
 จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวหนฺติ.^๑

จิตฺตสฺส ทฺฐนฺนิคฺคหฺสฺส ปุริเสน
 ทฺฐนฺนิคฺคหฺสฺส ลหฺุโน อุปฺปชฺชน-
 นิรุชฺฌนลหฺุโน ยตฺถ กตฺถจि อารมฺมณ
 กามนิปาติโน นิปาตนสิลฺลสฺส ทมโถ

๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (๒๕)

การฝึกจิตที่ข่มได้ยาก เกิดและดับ
 เร็ว มักตกไปในอารมณ์ตามความ
 โคร่ เป็นการดี (เพราะว่า) จิตที่
 ฝึกแล้วย่อมเป็นเหตุนำสุขมาให้.

การข่มจิต คือความที่บุคคลใช้
 มรรคทั้ง ๔ ฝึกจิตที่นับว่าข่มได้ยาก คือ
 เป็นธรรมชาติที่บุรุษข่มได้โดยยาก เกิด
 และดับเร็ว คือเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้น
 และดับไปแล้ว มักตกไปในอารมณ์ใด

^๑ พ. ฎ. ๒๕/๑๓/๑๙.

จตุหิ มคฺเคหิ ทนฺตภาโว สาทฺ สุนฺทริ
จิตฺตํ สุขาวหํ มคฺคผลสุขํ อาวหติ.

อารมณ์หนึ่งตามความใคร่ คือมีปกติ
ตกไปในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเสมอ
เป็นความดี คือเป็นความงาม (เพราะว่า)
จิตที่ฝึกแล้ว ย่อมเป็นเหตุนำสุขมาให้
คือยอมนำมาซึ่งความสุขอันเกิดจากมรรค
และผล.

๓. อุกุกณฺธิตภิกฺขุวตฺตฺถุ (๒๖)

สุทฺททฺทสํ สุนิปุณฺํ
ยตฺถ กามนิปาตินํ
จิตฺตํ รกฺขเถ เมธาวิ
จิตฺตํ คฺคตฺตํ สุขาวหนฺติ.^๑

สุทฺททฺทสํ ปุคฺคเลหิ สุญฺจฺจฺจฺจฺจ
สุนิปุณฺํ ปรมสณฺ्हํ ยตฺถ กตฺถจि
อารมฺมเณ กามนิปาตินํ นิปาตสีลํ,
เมธาวิ ปณฺธิโต จิตฺตํ รกฺขเถ โคเปถ,
จิตฺตํ คฺคตฺตํ สุขาวหํ มคฺคผลนิพฺพานสุขํ
อาวหติ.

๓. เรื่องภิกษุผู้มีความกระสัน (๒๖)

ผู้มีปัญญาพึงรักษาจิต ที่เห็นได้
แสนยาก ละเอียดยิ่งนัก มักตกไป
ในอารมณ์ตามความใคร่ จิตที่
คุ้มครองแล้วยอมนำความสุขมาให้.

ผู้มีปัญญา คือผู้ที่เป็นบัณฑิต
พึงรักษา คือพึงคุ้มครองจิตที่นับว่า
เห็นได้แสนยาก คือที่บุคคลเห็นได้ยาก
อย่างยิ่ง ที่นับว่าละเอียดยิ่งนัก คือที่มี
ความละเอียดอย่างยิ่ง มักตกไปใน
อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งตามความใคร่
คือมีปกติตกไปในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

^๑ พ. ๕. ๒๕/๑๓/๑๙.

เสมอ จิตที่คุ้มครองแล้ว ย่อมนำ
ความสุขมาให้ คือย่อมนำมาซึ่งความสุข
อันเกิดจากมรรคผลและนิพพาน.

๔. ภาคิเนยฺยสัมภกฺขิตฺตฺเถร-

วตฺถุ (๒๗)

ทฺุรงคฺมํ เอกจฺรํ
อสรีรํ คุหาสยํ
เย จิตฺตํ สญฺญเมสฺสนฺติ
โมกฺขนฺติ มारพฺนฺนาติ.^๑

เย เกจิ ชนา จิตฺตํ ทฺุรงคฺมํ
ปญฺจสฺ อารมฺมเณสฺ เอกจฺรํ อสรีรํ
คุหาสยํ สญฺญเมสฺสนฺติ, มारพฺนฺนา
กิเลสमारพฺนฺนโต โมกฺขนฺติ มุจฺจิสฺสนฺติ.

๔. เรื่องพระสังฆรักขิต

ผู้เป็นหลาน (๒๗)

เหล่าชนผู้รู้จักสำรวมจิต อันไปใน
ที่ไกล เทียวไปดวงเดียว ไม่มี
รูปร่าง มีถ้ำ (คือร่างกาย) เป็นที่อยู่
อาศัย ย่อมพ้นจากเครื่องผูก
แห่งมาร.

ชนทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จัก
สำรวมจิตอันไปในที่ไกล คือเทียว
ดวงเดียวในอารมณ์ทั้ง ๕ ไม่มีรูปร่าง
มีถ้ำ (คือมหาภูต) เป็นที่อยู่อาศัย
ชนทั้งหลายเหล่านั้น จักพ้น คือจัก
รอดพ้นจากบ่วงแห่งมาร คือจาก
เครื่องผูกคือกิเลสมาร.

^๑ พุ. ธ. ๒๕/๑๓/๑๙-๒๐.

**๕. จิตฺตทตฺถเถรวตฺถ
(๒๘)**

อนนฺวจฺตจิตฺตสฺส
สทฺธมฺมํ อวิชานโต
ปริปลวปสาทสฺส
ปญฺญา น ปริปุรติ.^๑

อนนฺวจฺตจิตฺตสฺส ปุคฺคสฺส
สทฺธมฺมํ พุทฺธาทีนํ สทฺธมฺมํ อวิชานโต
อชานนฺตสฺส ปุคฺคสฺส ปริปลวปสาทสฺส
ปุคฺคสฺส ปญฺญา น ปริปุรติ.

อนนฺวสฺสจิตฺตสฺส
อนนฺวาทเจตฺส
ปุณฺณปาปปหีนสฺส
นตฺถิ ชาครโต ภายนฺติ.^๒

ภยํ สํสาร์ภยํ ชีณาสวสฺส
อนนฺวสฺสจิตฺตสฺส ราเคน อตินฺตจิตฺตสฺส
ชาครโต ชาครนฺตสฺส ปุณฺณปาปปหีนสฺส
อนนฺวาทเจตฺส โทเสน อปฺปฏิหตจิตฺตสฺส
นตฺถิ.

**๕. เรื่องพระจิตตทัตถเถระ
(๒๘)**

ปัญฺญา ย่อมไม่บริบูรณ์แก่ผู้มีจิต
ไม่มั่นคง ไม่รู้แจ้งพระสัทธรรม
มีความเลื่อมใสอันเลื่อนลอย.

สำหรับบุคคลผู้มีจิตไม่มั่นคง ไม่
รู้แจ้ง คือไม่ทราบชัดพระสัทธรรม คือ
พระสัทธรรมของพระอริยบุคคล มี
พระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้มีความเลื่อมใส
กลับไปกลับมา ปัญฺญาจะไม่บริบูรณ์.

ภัยย่อมไม่มีแก่พระชีณาสพ ผู้มีจิต
อันระคะไม่ร้าวรด ผู้มีใจอันโทสะ
ไม่ตามกระทบ ผู้มีบุญและบาป
อันละได้แล้ว ผู้ตื่นอยู่.

ภัย ได้แก่ สังสารภัย ย่อมไม่มี
แก่พระชีณาสพ ผู้มีจิตอันระคะไม่ร้าวรด
คือผู้มีจิตอันไม่ชุ่มด้วยระคะ ผู้ตื่นอยู่
คือผู้รู้สีกตัวอยู่ตลอดเวลา ผู้ละบุญ
และบาปได้แล้ว ผู้มีใจอันโทสะไม่ตาม
กระทบ คือผู้มีจิตอันโทสะไม่กระทบ
กระทั่งแล้ว.

^๑ พุ. ติ. ๒๕/๑๓/๒๐.

^๒ พุ. ติ. ๒๕/๑๓/๒๐.

น ตัม ชิตัม สาทุ ชิตัม
 ยัม ชิตัม อวชียติ
 ตัม โข ชิตัม สาทุ ชิตัม
 ยัม ชิตัม นาวชียตีติ.^๑

ยัม ชิตัม อวชียติ อปเรหิ ชเนหิ
 อวชียเต, ตัม ชิตัม สาทุ ชิตัม นาม น
 โหติ, ยัม ชิตัม มม ชิตัม นาวชียติ
 อปเรหิ ชเนหิ นาวชียเต, ตัม โข ชิตัม
 สาทุ ชิตัม นาม โหติ.

ความชนะใดกลับแพ้ได้ ความชนะ
 นั้นมิใช่ความชนะที่ดี ความชนะใด
 ไม่กลับแพ้ ความชนะนั้นเป็นความ
 ชนะที่ดี.

ความชนะใด กลับแพ้ได้ คือถูก
 ชนเหล่าอื่นให้แพ้ ความชนะนั้นไม่ชื่อว่า
 เป็นความชนะที่ดี ความชนะใดที่เรา
 ชนะแล้วไม่กลับแพ้ คือไม่ถูกชน
 เหล่าอื่นทำให้พ่ายแพ้ ความชนะนั้นแล
 ชื่อว่าเป็นความชนะที่ดี.

๖. อารทฺธวิปัสสกภิกฺขุวตฺตฺถุ (๒๙)

กุมฺภูปมํ กายมิมํ วิทิตฺวา
 นครูปมํ จิตฺตมิมํ ฌเฏตฺวา^๒
 โยธเถ มารํ ปญฺญาจฺเจน
 ชิตฺตญฺจ รกฺขเ อนิเวสโน^๓ สียาติ.^๔

๖. เรื่องภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนา (๒๙)

บัณฑิต ทราบกายนี้ว่า เปรียบ
 ด้วยหม้อแล้ว ฟังกันจิตอันเปรียบ
 ด้วยนคร ฟังรบกับมารด้วยอาวุธ
 คือปัญญา ฟังรักษาความชนะ
 ที่ชนะแล้ว และฟังเป็นผู้ไม่ติดอยู่.

^๑ พ. ชา. เอก. ๒๗/๒๒.

^๒ ส. ฉ. อ. จเปตฺวา.

^๓ โป. อนิเวสโน.

^๔ พ. ฌ. ๒๕/๑๓/๒๐.

ปณฺฑิตโต ภิกฺขุ อิมํ กายํ กุมฺภูปมํ
วิทฺตวา ชานิตฺตวา อิทํ จิตฺตํ **นคฺรูปมํ**
 โคปีตพฺพํ **ถเกตฺตวา** จเปตฺตวา
 ปณฺณวาทฺเธน **มารํ** กิเลสฺมารํ **โยธถ**
 ปหเรยฺยถ **ชิตํ** อตฺตชิตํ **รกฺเข** รกฺเขยฺย
 อภฺยสฺมาปตฺตียํ **อนิเวเลน** อนาลโย
สียา ภเวยฺย.

ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต ทราบ คือรู้ชัด
 กายนี้ อันเปรียบด้วยหม้อแล้ว ฟึ่งกัน
 คือตั้งจิตนี้อันเปรียบด้วยนครที่จะต้อง
 คุ่มครองไว้ให้มั่นคง ฟึ่งใช้อาวุธคือปัญญา
 รบ คือประหารประหารมาร คือมาร
 คือกิเลส **ฟึ่งรักษา** คือฟึ่งระวัง
 ความชนะ คือความชนะที่ตนชนะแล้ว
 ไว้ให้จงได้ ฟึ่งเป็นผู้ไม่ติดอยู่ คือไม่ฟึ่ง
 เป็นผู้มีอาลัยในสมาบัติ ๘.

๗. ปฐิกัตตตติสสเถรวตฺถุ
(๓๐)

อจิรํ วตฺถํ กายโย
 ปจฺวี อธิเสสฺสติ
 จุฑฺโท อเปตฺตวิญฺญาโน
 นีรตฺถํว กสิญฺจฺจฺรณฺติ.^๑

อโย กายโย **อจิรํ** วต นจิรสฺเสว
 อเปตฺตวิญฺญาโน **จุฑฺโท** ตฺจฺจฺโ อปวิญฺโจ
ปจฺวี ปจฺวีโย **อธิเสสฺสติ** สยิสฺสติ

๗. เรื่องพระปฐิกัตตตติสสเถระ
(๓๐)

ไม่นานหนอ กายนี้จักนอนทับ
 แผ่นดิน กายนี้ปราศจากวิญญาณ
 แล้ว ก็จะถูกทอดทิ้ง หาประโยชน์
 มิได้ เหมือนกับท่อนไม้และท่อนฟืน
 ที่หาประโยชน์มิได้ ฉะนั้น.

กายนี้ไม่นานหนอ คือต่อกาล
 ไม่นานนัก ปราศจากวิญญาณแล้ว ก็จะถูก
 ทอดทิ้ง คือเป็นสิ่งเปล่าประโยชน์

^๑ ปุ. ติ. ๒๕/๑๓/๒๐.

นิรตุถิว กสิงคริ ยถา กสิงคริ นิรตุถิ
นิรตุถิกิ โหติ.

ถูกทิ้งไป จักนอนทับแผ่นดิน คือจัก
ทับถมบนแผ่นดิน. เหมือนท่อนไม้และ
ท่อนฟืนที่หาประโยชน์มิได้ ฉะนั้น คือ
เป็นเหมือนท่อนไม้ และท่อนฟืนที่หา
ประโยชน์มิได้ คือเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์.

๘. นนทโคपालกตถุ (๓๑)

ทิสเ ทิสสิ ยนุตติ กยิธา
เวริ วา ปน เวยินนิ
มิจฺฉาปณฺนิหิตติ จิตฺตติ
ปาปิโย นินฺ ตโต กเรติ.^๑

ทิสเ ไจโร ทิสสิ ไจริ ทิสฺวา
ยนุตติ ยินฺ ตินฺ อนนยพฺยสนฺนิ. ตสฺส ไจรสฺส
กยิธา กเรยฺย, เวยิ วา ปน ปุคฺคโล
เวรินฺนิ ปุคฺคลํ ทิสฺวา ตสฺส เวยิปุคฺคลสฺส
ยินฺ ตินฺ อนนยพฺยสนฺนิ กยิธา, จิตฺตติ
มิจฺฉาปณฺนิหิตติ ทสอกุสลกมฺมปถสฺสุ
มิจฺฉาจปีตติ ตโต อนนยพฺยสนฺนโต ปาปิโย
ปาปตริ นินฺ ปุคฺคลํ กเร กเรยฺย.

๘. เรื่องผู้เลี้ยงโคชื่อนั้นทะ (๓๑)

จิตที่ตั้งไว้ผิด พึงทำตัวของเราเอง
ให้เลวทรามยิ่งกว่าความพินาศฉิบหาย
ที่ใจร้าวใจกพบใจร้าวใจก หรือคน
จงเวรพบเห็นคนจงเวรกันนั้น
(เสียอีก).

ใจร้าวใจกเห็นใจร้าวใจก พึง
กระทำ คือพึงทำความพินาศนั้นใด คือ
ความย่อยยับนั้นใดแก่ใจร้าวใจกนั้น.
ก็หรือว่าบุคคลผู้จงเวรกัน พบเห็นบุคคล
ผู้จงเวรกัน พึงทำความย่อยยับนั้นใด
แก่บุคคลผู้จงเวรกันนั้น. จิตที่ตั้งไว้ผิด
คือที่ตั้งไว้ผิดในอกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ
พึงกระทำ คือพึงทำบุคคลนั้น ให้

^๑ พุ. ฎ. ๒๕/๑๓/๒๐

เลวทรามกว่า คือให้ชั่วช้ากว่าความ
ย่อหย่อนที่ใจรทำกับใจหรือผู้จองเวรทำกับ
ผู้จองเวรกันนั้นเสียอีก.

๙. โสเรยฺยตฺถเถรวตฺถ (๓๒)

น ตํ มาตา ปิตา กยิรา
อญฺเณ วาปิจ ฌาตกา
สมฺมาปณฺหิตํ จิตฺตํ
เสยฺยโส นํ ตโต กเวติ.^๑

มาตา วา ปิตา วาปิจ อปิจ
อญฺเณ วา ฌาตกา การณํ น กยิรา,
จิตฺตํ สมฺมาปณฺหิตํ ทสฺกุสลกมฺมปถสฺสุ
สมฺมาจปีตํ ตโต การณโต เสยฺยโส
วตฺตรํ อุตฺตวตฺตรํ นํ ปุคฺคํ กเร กเรยฺย.

จิตฺตวคฺคควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ตติโย วคฺโค.

๙. เรื่องพระโสโรยเถระ (๓๒)

บิดามารดา ก็หรือว่าญาติเหล่าอื่น
ไม่พึงทำเหตุนั้นให้ได้ (แต่) จิตที่
ตั้งไว้ชอบแล้ว พึงทำเขาให้ประเสริฐ
กว่าเหตุนั้น.

มารดาก็ดี บิดาก็ดี ก็หรือว่า คือ
แม้ว่าญาติเหล่าอื่น ไม่พึงทำเหตุอะไรได้.
(แต่)จิตที่ตั้งไว้ชอบแล้ว คือที่ตั้งไว้ชอบ
ในกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ พึงกระทำ
คือพึงทำบุคคลนั้น ให้ประเสริฐ คือ
ให้ดีกว่า ได้แก่ ให้ดียิ่งกว่า เหตุนั้น
เสียอีก.

การพรรณนาจิตตวรรค จบ.

วรรคที่ ๓ จบ.

^๑ พ. ๕. ๒๕/๑๓/๒๐.

๔. ปุ่ปุผวกค

๑. ปฐวีกถาปฐตปญจสท-

ภิกขุขวตถุ (๓๓)

โก อิมํ ปจวี วิเจสฺสตี^๑
ยมโลกญจ อิมํ สเทวกํ
โก ธมฺมปทํ สุเทสิตํ
กุสโล ปุ่ปุผมิว ปเจสฺสตี.^๒

เสโข ปจวี วิเชสฺสตี
ยมโลกญจ อิมํ สเทวกํ
เสโข ธมฺมปทํ สุเทสิตํ
กุสโล ปุ่ปุผมิว ปเจสฺสตี.^๓

ปุ่คฺคโล อิมํ ปจวี อตฺตภาว-
สงฺขาตี วิเจสฺสตี วิจินิสฺสตี โก นาม
ปุ่คฺคโล ยมโลกํ จตฺตพฺพิธํ อปายโลกํ
อิมํ มนุสฺสโลกํ สเทวกํ วิเจสฺสตี, โก
ปุ่คฺคโล เอวํ ตถา ปุ่คฺคโล ธมฺมปทํ

๔. บุปผวรรค

๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป

ผู้บวชบวชในปฐวีกถา (๓๓)

(พระศาสดาได้ตรัส ๒ พระคาถาเหล่านี้ว่า)

ใครจักรู้ชัดซึ่งแผ่นดินนี้ และยมโลก
มนุษยโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก ใคร
จักเลือกบทธรรมอันเราแสดงดีแล้ว
เหมือนนายมาลาการ ผู้ฉลาด
เลือกดอกไม้ ฉะนั้น.

พระเสขะจักรู้ชัดแผ่นดินและยมโลก
มนุษยโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก
พระเสขะ จักเลือกบทธรรมอันเรา
แสดงดีแล้ว เหมือนนายมาลาการ
ผู้ฉลาดเลือกดอกไม้ ฉะนั้น.

บุคคล(ชื่อไร) จักรู้แจ้ง คือจักรู้ชัด
ซึ่งแผ่นดินนี้ กล่าวคืออัฐภาพ, บุคคล
ชื่อไร จักรู้แจ้งยมโลก คืออบายโลก ๔
อย่าง (และ) มนุษยโลกนี้ พร้อมทั้ง
เทวโลก, บุคคลไร (จักเลือกบทธรรม

^๑ โป. ฉ. ธมฺมปท. วิเชสฺสตี.

^๒ ขุ. ติ. ๒๕/๑๔/๒๑.

^๓ ขุ. ติ. ๒๕/๑๔/๒๑.

ธมฺมโกฏฺฐาสนํ สตฺตตีสโฬธิปฺกฺขียสงฺฆาตํ
 สุเทสิตํ โโก นาม ปุคฺคโล อิว ยถา
 มาลาการโ ร กุสโล ปุปฺผํ วิจินฺนุโต
 เณโก ปุปฺผํ วิจินาติ วิจาเวติ
 ปฏฺวิชฺฌตฺติ^๑ ชานาติ วิจินฺเนสฺสตี. เสโข
 ปจฺวี วิเจสฺสตี, ยมโลกญฺจ อิมํ สเทวํ
 เสโข ธมฺมปทํ สุเทสิตํ. กุสโล ปุปฺผมิว
 ปเจสฺสตี. เสโข สตฺตวิโร เสโข อิมํ
 ปจฺวี อตฺตภาวสงฺฆาตํ ชาตํ อิมํ
 มนุสฺสโลกํ ยมโลกญฺจ จตฺพุพฺพิธํ
 อปายโลกํ วิเจสฺสตี อรหตฺตมคฺเคน
 วิจินฺเนสฺสตี ชานิสฺสตี ปฏฺวิชฺฌนิสฺสตี
 วิจินฺเนสฺสตี.

อันเราแสดงดีแล้ว) (อธิบายความว่า)
 บุคคล คือบุคคลชื่อไร จะเลือก คือ
 จะพิจารณา จะตรัสรู้เฉพาะ จะทราบ
 คือจักเลือกบทแห่งธรรม คือส่วนแห่ง
 ธรรม กล่าวคือโพธิปักขิยธรรม ๓๗
 ประการ อันเราแสดงดีแล้ว, เพียงดัง
 คือเหมือนนายมาลาการผู้ฉลาด เมื่อ
 เลือกเฟ้นดอกไม้ จึงเป็นผู้เฉลียวฉลาด
 เลือกเฟ้นดอกไม้ฉันใด ฉะนั้น คือเหมือน
 ฉะนั้น. พระเสขะจกัฐัดซึ่งแผ่นดิน,
 พระเสขะ จกัฐัดซึ่งยมโลกพร้อมทั้ง
 เทวโลก นี้ (และ) บทแห่งธรรมอันเรา
 แสดงดีแล้ว เหมือนนายมาลาการผู้ฉลาด
 คัดเลือกดอกไม้ ฉะนั้น. พระเสขะคือ
 พระผู้ยังต้องศึกษา ๗ จำพวก จักเลือก
 คือจักคัดเลือก ได้แก่จกัฐัด คือจกัฐัด
 ได้แก่จักพิจารณาซึ่งแผ่นดินนี้ คือ
 มนุษย์โลกนี้อันเกิดแล้ว กล่าวคืออตฺตภาพ
 และยมโลก คืออธิบายโลก ๔ อย่าง ด้วย
 อรหัตมรรค.

^๑ ปฏฺวิชฺฌนิสฺสตีติ มณฺเณ.

๒. มรฺจิกมฺมฏฐานิกตฺเถรวตฺถุ

(๓๔)

แผนฺฐปมฺ กายมิมฺ วิทิตฺวา
มรฺจิกมฺมํ อภิสมฺพุธาโน
เฉตฺวาน มารสฺส ๑ ปุปฺผกานิ
อทสฺสนํ มจฺจุราชสฺส คจฺเจติ.^๑

โย ภิกฺขุ อิมํ กายํ เกสชาติ-
สมฺหสงฺขาตํ แผนฺฐปมฺ วิทิตฺวา ชานิตฺวา
มรฺจิกมฺมํ มรฺจิสภาวํ อภิสมฺพุธาโน
พุชฺฌนฺโต อภิชานนฺโต เตภูมิกวฏฺฐานิ
มารสฺส ๑ ปุปฺผกานิ มารสฺส ๑
ปุปฺผสงฺขาตานิ มจฺจุราชสฺส อทสฺสนํ
มจฺจุราชสฺส วิสยํ โส ชีณาสโว
เฉตฺวาน ฉินฺหิตฺวา อมตํ นิพฺพานํ
คจฺเจ คจฺเจยฺย.

๒. เรื่องพระเถระผู้เจริญ

มรฺจิกมฺมฏฐาน (๓๔)

(พระศาสดาตรัสพระคาถานี้ว่า)

ภิกษุรู้แจ้งกายนี้ (ว่า) มีฟองน้ำ
เป็นเครื่องเปรียบ รู้ชัดกายนี้ (ว่า)
มีพยับแดดเป็นธรรม ตัดพวง
ดอกไม้ของมารเสียแล้ว ฟึ่งถึง
สถานที่ซึ่งมัจจุราชไม่เห็น ดังนี้.

ภิกษุใดรู้แจ้ง คือทราบกายนี้
กล่าวคือที่ประชุมอาการ ๓๒ มีผมเป็นต้น
(ว่า) มีฟองน้ำเป็นเครื่องเปรียบ รู้ชัด
คือรู้อยู่ ได้แก่ทราบชัดอยู่ซึ่งกายนี้ (ว่า)
มีพยับแดดเป็นธรรม คือมีพยับแดด
เป็นสภาพ ภิกษุนั้นผู้เป็นพระชีณาสพ
ตัดแล้ว คือตัดขาดวัฏฏะอันเป็นไปใน
ภุมิ ๓ อันเป็นพวงดอกไม้ของมาร
คืออันนับได้ว่า เป็นดอกไม้ของมาร
ฟึ่งไป คือฟึ่งถึงที่ซึ่งมัจจุราชไม่เห็น
คือสุที่อัน(ไม้)เป็นวิสัยแห่งมัจจุราช ได้แก่
อมตนิพพาน.

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๔/๒๑.

๓. วิทูทภาตฤ (๓๕)

มนุสฺสสินฺทํ ชหิตฺวาน
 สพฺพกามสมิทฺธินํ
 กถนฺนุ ภควา เกสิ
 กปฺปสฺส รมสิ อสฺสเมติ.^๑

เกสิ โภ อจฺริย โส ตฺวํ ภควา
 มนุสฺสสินฺทํ มนุสฺसानํ อิสฺสรํ อมฺหากํ
 ราชานํ สพฺพกามสมิทฺธินํ ชหิตฺวาน
 จตุเทตฺวา กปฺปสฺส ตาปสฺส อสฺสเม
 อสฺสมปเท รมสิ, กถํ นุ เกน การณฺน.

สาธุนิ รณฺเณยานิ
 สนฺติ รุกฺขา มโนรมา
 สุภาสิตานิ กปฺปสฺส
 นารท รณฺยนฺติ มนฺติ.^๒

๓. เรื่องพระเจ้าวิทูทภา (๓๕)

(นารทอำมาตย์ถามท่านเกสวดาบสว่า)

ข้าแต่เกสิดาบสผู้มีโชค อย่างไรหนอ
 ท่านจึงละพระราช ผู้เป็นจอม
 แห่งมนุษย์ ผู้บันดาลสมบัติน่าใคร่
 ทั้งสิ้นให้สำเร็จเสียแล้ว ยินดีใน
 อาศรมของกัปปกดาบส ดังนี้.

ข้าแต่เกสิดาบส คือข้าแต่อาจารย์
 ผู้เจริญ ผู้มีโชค ท่านนั้น ละ คือทอดทิ้ง
 พระราชาของพวกเรา ผู้เป็นจอมแห่ง
 มนุษย์ คือผู้เป็นใหญ่แห่งมนุษย์ทั้งหลาย
 ผู้บันดาลสมบัติน่าใคร่ทั้งปวงให้สำเร็จได้
 แล้ว ยินดีในอาศรม คืออาศรมบทของ
 ดาบส ชื่อกัปปะ, อย่างไรหนอ คือ
 เพราะเหตุอะไร.

(ท่านเกสวดาบสตอบว่า)

คำไพเราะ ชวนให้รื่นรมย์มีอยู่
 รุกขชาติเป็นที่เพลินใจมีอยู่ ดูกร
 นารท คำที่กัปปกะกล่าวดีแล้ว
 ย่อมให้เรายินดีได้ดังนี้.

^๑ ติ. ข. ๓/๑๑.

^๒ ติ. ข. ๓/๑๑.

มัม รมยนุติ โมทนุติ อิมสมิ
 วเน ว สนุติ นารท โภ วิสา นารท
 รุกขา สาทุนิ มธุผลานิ รณีนยานิ
 รณิตพพานิ มโนรมา ททย
 คณุหสมตถา อิมสมิ วเน ว สนุติ
 กปฺปสฺส วจนานิ สุภาสิตานิ สุฏฺฐ
 กปฺเปน กถิตานิ.

สาสินฺ โอทนํ ภูตฺวา
 สุจิมฺสฺสฺสฺสจฺจ
 กถํ สามากนินวารา
 อโลณา นาทยนุติ ต.^๑

โภ เกสว สาสินฺ โอทนํ
 สุจิมฺสฺสฺสฺสจฺจ ภูลมฺสรเสหิ สทา
 วฑฺฒติ อมฺหากํ ราชฺฐหิ ทินนํ ภูตฺวา
 ตยา ภูณฺชิตา สมานิ อรวฺญเณ
 ชาตฺวิชานิ อโลณา โลณฺวิรหิตานิ
 นาทยนุติ ติตฺตํ กโรนฺติ กถํ เกน
 การณฺน.

ดูกรนารทะ คือดูกรนารทะผู้เจริญ.
 รุกขชาติชนิดดี คือมีผลอร่อยอันบุคคล
 พึงยินดี คือเป็นธรรมชาติอันบุคคลพึง
 ยินดี เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ คือเป็นที่
 สามารถยึดเหนี่ยวดวงใจได้ ย่อมยังเรา
 ให้ยินดี คือให้เพลิดเพลินมีอยู่ในป่า
 นี้เทียว คำพูดของกัปปกะ ที่เป็นสุภาษิต
 คืออันกัปปกะกล่าวแล้วด้วยดี มีอยู่ในป่า
 นี้เทียว.

(นารทอำมาตย์ถามว่า)

ท่าน บริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาลี
 อันเจือด้วยเนื้อดี ๆ แล้ว ข้าวฟ่าง
 และลูกเดือยซึ่งหารสเค็มมิได้ จะ
 ทำให้ท่านยินดีได้อย่างไร.

ข้าแต่ท่านเกสวะผู้เจริญ. ท่าน
 บริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาลี อันเจือด้วย
 เนื้อดี ๆ แล้ว (สะอาด) คืออันปรุง
 (อันเจริญ) ด้วยรสแห่งเนื้ออันหนา ทุกเมื่อ
 ที่พระราชาทรงหลาย พระราชทานแล้ว
 แก่เราทั้งหลาย คือ(ข้าวสุกแห่งข้าวสาลี)
 อันท่านบริโภคแล้ว พืชที่เกิดแล้ว ในป่า
 อย่างสม่ำเสมอ (หมายถึง ข้าวฟ่าง และ

^๑ ธิ. ข. ๓/๑๑.

อสาธุ ยทิวา สาธุ
 อปปี วา ยทิวา พหุ
 วิสสุญฺจ โย ตถ ภูณฺเชยฺย
 วิสฺสาสปรมา รสา.^๑

โก นารท โย ปุคฺคโล อาหารํ
 อสาธุ อมธุริํ อาหารํ ยทิวา สาธุ
 มธุริํ อปปี วา ปริตฺตกํ อาหารํ ยทิวา
 พหุ วิสฺสุญฺจ วิกฺขุจฺจโต
 อปฺปฏิขฺจิตฺโต ตถ ภูณฺเชยฺย วิสฺสาสสา
 ปุคฺคลสฺส ปรมมา รสา โหนฺติ.

ปุปฺพานิ เหว ปจินฺนํ
 พฺยาสตฺตมนสํ นริ

ลูกเด็ดย) อันหารสเค็มมิได้ คืออัน
 เว้นจากรสเค็ม (ยังท่าน) ย่อมให้ยินดี
 คือยอมกระทำ ความพอใจได้ อย่างไร
 คือเพราะเหตุอะไร.

(ท่านเกสวดาบสตอบว่า)

ผู้คุ้นเคยกับบริโภคอาหารไม่อร่อย
 หรืออร่อย น้อยหรือมากในทีใด
 (อาหารที่บริโภคในที่นั้นก็ให้สำเร็จ
 ประโยชน์ได้) เพราะว่ารสทั้งหลาย
 มีความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง.

ดูกรนารทผู้เจริญ. บุคคลใด
 ผู้คุ้นเคย คือผู้สละ(กิเลส)อย่างภิกษุ
 ได้แก่ ผู้มีจิตไม่ถูกกระทบกระทั่ง พึง
 บริโภคซึ่งอาหารไม่ดี คือไม่อร่อย หรือ
 อาหารดี คืออร่อย ซึ่งอาหารอันน้อย
 คือนิดหน่อย หรืออาหารอันมาก ในทีใด
 (อาหารที่บริโภคในที่นั้น ก็ให้สำเร็จ
 ประโยชน์ได้) (เพราะว่า) สำหรับบุคคล
 รสทั้งหลาย มีความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง.

(พระศาสดาตรัสพระคาถานี้ว่า)

มัจจุ ย่อมพานระผู้มีใจข้องใน
 อารมณ์ต่าง ๆ ผู้เลือกเก็บดอกไม้

^๑ ธิ. อ. ๓/๑๑.

สุดตัม คามัม มโหโฆว
มจจุ อาทาย คจจติ.^๑

สุดตัม ปสุดตัม มตตัม ปมตตัม
พฺยาสตฺตมณฺสํ สมนฺปตฺเต วา อสมฺปตฺเต
วา ปญฺจกามคฺเณสุ ลคฺคมานฺสํ,
มโหโฆว คามัม สุดตัม. เอวเมว ตถา
มจจุ ปุคฺคัลลํ อาทาย คเหตุวา คจจติ
สมนฺปตฺเต วา อสมฺปตฺเต วา. ยถา
มาลาการโ อปฺปฬารามํ ปวิสิตฺวา
ปุปฺพานิ ปจฺฉินฺนุสสามิตฺติ ตโต ปุปฺพานิ
อคฺคเหตุวา อญฺญํ วา คจจํ ปญฺเญนฺโต
สกลเ ปุปฺฬารามเ มานฺสํ เปเสสิ.
อิโต จ ปุปฺพานิ ปจฺฉินฺนุสสามิตฺติ ตโต
ปุปฺพานิ อคฺคเหตุวา อญฺญตฺถ คมนํ
เปเสสิ. ตเมว คจจํ ปจฺฉินฺนุโต ปมาทํ
อาปชฺชติ, เอวเมว เอกจฺจโ ปุปฺฬารามสทิสํ
ปญฺจกามคฺเณมชฺฌมํ โอตริตฺวา มโนรมฺมํ
รูปํ ลภิตฺวา มโนรมฺมานํ สทฺทคฺนุรฺรส-
โผฏฺฐพฺพทฺมฺมานํ วา อญฺญตฺริ ปญฺเจติ.

อยู่เที่ยวไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่
พัดชาวบ้านผู้หลับแล้วไป ฉะนั้น.

(ซึ่งชาวบ้าน) ผู้หลับแล้ว คือหลับ
ทั่วกันแล้ว ได้แก่มัดเมาแล้ว คือประมาท
แล้ว (ซึ่งนระ) ผู้มีใจข้องในอารมณ์
ต่าง ๆ คือผู้มีใจข้องแล้วในกามคุณ ๕
ที่ถึงพร้อมแล้ว หรือที่ยังไม่ถึงพร้อมแล้ว,
ฉนั้นนั้นนั้นเที่ยว คือฉนั้นนั้น มัจจุ พาเอา
คือรับเอาบุคคล (นระผู้มีใจข้องแล้วใน
กามคุณ ๕) ที่ถึงพร้อมแล้ว หรือที่ยัง
ไม่ถึงพร้อมแล้วย่อมนไป เพียงดัง
ห้วงน้ำใหญ่ พัดพาชาวบ้านผู้หลับแล้วไป
ฉะนั้น. นายมาลาการเข้าไปสู่สวนดอกไม้
คิดว่า “เราจักเก็บดอกไม้ทั้งหลาย”
แล้วไม่เก็บเอาดอกไม้จากสวนนั้น หรือว่า
ปรารถนาอีกอันอยู่ ชื่อว่าสงใจไปใน
สวนดอกไม้ทั้งสิ้น. อนึ่ง คิดว่า “เราจัก
เก็บดอกไม้ทั้งหลายจากกอนี้” แล้วไม่เก็บ
เอาดอกไม้จากกอนั้น ชื่อว่าสงใจไปใน
ที่อื่น. เลือกอยู่ซึ่งกอนั้นนั้นเอง ชื่อว่า
ย่อมนถึงความประมาท ฉนั้นใด, นระบางคน
ก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน หยั่งลงสู่ท่ามกลาง
กามคุณ ๕ เช่นกันกับสวนดอกไม้ ได้รูป

^๑ พ. ๕. ๒๕/๑๔/๒๑.

เตสุ วา อญฺเฏตริ ลภิตฺวา อญฺเฏตริ
 ปฏฺเจติ. รูปเมว วา ลภิตฺวา อญฺเฏตริ
 ปฏฺเจนฺโต ตเมว อสฺสาเทติ, สทฺทาทิสฺสุ
 วา อญฺเฏตริ, เอส นโย โคมหีส-
 ทาสีทาสเขตตวตฺตคฺคามนิกมชนปทาทิสฺสุ.
 ปพฺพชิตานํ ปน บริเวณวิหารปตฺต-
 จิวราทิสฺสุติ ; เอวํ ปญฺจกามคุณสงฺฆาตานิ
 ปุปฺพานิเอว ปจฺฉินฺนํ สมนฺตฺเต วา
 อสมฺปตฺเต วา กามคุณ พุยาสตุตมนสฺ
 นริ. คามสฺส เคหิตฺติตฺตาทินิ สฺปนฺนวเสน
 สฺปนํ นาม นตฺถิ, สตฺตฺตานํ ปน
 สุตฺตปฺมตฺตํ อฺปาทาย สุตฺโต นาม
 โหติ ; เอวํ สุตฺตํ คามํ เทว ตีณิ

อันชอบใจแล้ว ยังปรารถนาเสียง กลิ่น
 รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ อันเป็น
 ที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง. หรือได้
 บรรดาอารมณ์ มีเสียงเป็นต้นเหล่านั้น
 อย่างใดอย่างหนึ่ง ยังปรารถนาอารมณ์
 อย่างใดอย่างหนึ่ง (ต่อไป). หรือว่าได้รูป
 นั้นแหละ ยังปรารถนาอารมณ์อย่างใด
 อย่างหนึ่งอยู่ ชื่อว่าย่อมยินดีอารมณ์นั้น
 นั้นแล, หรือว่าได้บรรดาอารมณ์มีเสียง
 เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วปรารถนา
 อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง (ชื่อว่าย่อม
 ยินดีอารมณ์อันตนได้แล้วนั้น). ใน
 สวิญญานกทรัพย์และอวิญญานกทรัพย์
 มีโค กระบือ ทาสี ทาส นา สวน
 บ้าน นิคม และชนบท เป็นต้น ก็นัยนี้
 เหมือนกัน. ก็ในบริเวณวิหารและปัจจัย
 มีบาตรและจีวร เป็นต้น ของพวกบรรพชิต
 ก็นัยนี้เหมือนกัน ; (มัจจุยอมพา)
 นระผู้มีใจข้องในกามคุณที่ถึงพร้อมแล้ว
 หรือที่ยังไม่ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งกำลังเลือก
 เก็บดอกไม้ . กล่าวคือกามคุณ ๕ อยู่
 อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้(ไป). (สองบทว่า
 สุตฺตํ คามํ ความว่า) ชื่อว่าการหลับด้วย
 สามารถแห่งการหลับ แห่งทัพพสัมภาระ
 ทั้งหลาย มีฝาเรือนเป็นต้นแห่งบ้าน

โยชนานิ อายตคฺมฺภีโร มโหโฆว มจฺจุ
 อาทาย คจฺจติ ; ยถา โส มโหโฆ
 อิตฺติปริสโคมฺหีสกุกฺกุฏาทีสุ กิณฺจ
 อนวเสเสตฺวา สพฺพนฺตํ คามํ อาทาย
 คเหตุวา มหาสมฺมุทํ ปาเปตฺวา
 มจฺจกจฺจปภตฺตํ กโรติ, เอวเมว
 พฺยาสตฺตมณฺสํ นริ มรณมจฺจุ อาทาย
 ชีวิตินฺทริยํ อสฺส สตฺตสฺส ฉินฺทิตฺวา
 อาทาย คเหตุวา จตฺตอปายสมฺมุทเท
 นิมฺมุชฺชาเปตีติ.

ย่อมไม่มี, แต่บ้านชื่อว่าป็นอันหลับแล้ว
 เพราะเปรียบเทียบกับความที่สัตว์ทั้งหลาย
 เป็นผู้ประมาทเพียงดังว่าหลับแล้ว ;
 มัจจุพา(นระ)ไป ดุจหวังน้ำใหญ่อันกว้าง
 และลึก ๒-๓ โยชน์ พัดพาชาวบ้านที่หลับ
 แล้วอย่างนั้นไปอยู่ ฉะนั้น ; คือว่า
 หวังน้ำใหญ่นั้น พัดเอา คือพาเอา
 ชาวบ้านนั้นทั้งหมด ไม่ให้เหลือสัตว์อะไร
 ในบรรดาสตรี บุรุษ โค กระบือ และไก่
 เป็นต้น ให้ถึงมหาสมุทรแล้ว ทำให้เป็น
 ภักษาของปลาและเต่า ฉนฺได, มัจจุ
 คือความตาย พานระผู้มีใจซ่องแล้ว
 ในอารมณ์ต่าง ๆ คือตัดอินทรีย์คือชีวิต
 ของสัตว์(นระ)นั้น พัดเอา คือพาเอา
 (นระนั้น)ให้จมลงในสมุทรคืออบายทั้ง ๔
 ก็ฉนฺไดเหมือนกัน ดังนี้แล.

๕. มจฺจรีโกถียเสฏฺฐวตฺตฺ

(๓๗)

ยถาปี ภมโร ปุပ္ผั
 วนฺณคณฺธิ อหฺเจยฺ
 ปเลติ รสมาทาย
 เอวํ คาเม มฺนึ จเร.^๑

ยถาปี ภมโร ปุပ္ผั วนฺณคณฺธิ
 อหฺเจยฺ อวิหฺเจยฺนฺโต อวินาเสนฺโต ตสฺส
 ปุပ္ผสฺส รสํ อาทาย คเหตุวา ปเลติ,
 เอวํ ตถา มฺนึ คาเม ภิกฺขุ ปิณฺฑปาทํ
 คณฺหนฺโต ตํ ปิณฺฑปาทํ กุลานิ
 อวิหฺเจยฺนฺโต จเร จเรยฺย คจฺเจยฺย.

อุโก ขณฺฐา อุโก กุณฺธิ
 อุโก วิสมจกฺขกา
 อภินฺนํ ปิพฺกา ขาตา
 นานํ ปสฺสามิ อิลลิสฺ.^๒

๕. เรื่องโกถียเศรษฐี
 ผู้มีความตระหนี่ (๓๗)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

มฺนึพฺึงเทียวไปในบ้าน เหมือน
 แมลงภู่ไม่ย้งดอก สี และกลิ่น
 ให้ชอกช้ำ ถือเอา(แต่)รสแล้วบิน
 ไป ฉะนั้น.

แมลงภู่ไม่ย้งดอก สีและกลิ่น ให้
 ชอกช้ำ คือให้บอบช้ำได้แก่ไม่ให้พินาศ
 ไป ถือเอา คือรับเอา(แต่)รสของดอกไม้
 นั้น แล้วบินไป แม้จันใด, ภิกษุผู้เป็นมฺนึ
 เมื่อรับเอาบิณฑบาตในบ้าน ไม่ย้ง
 บิณฑบาตนั้นให้ชอกช้ำ พฺึงเทียวไป คือ
 พึ่งท่องเทียวไป ได้แก่พึ่งไปสู่ตระกูล
 ทั้งหลาย จันนั้น คือเหมือนจันนั้น.

(พระศาสดาตรัส อิลลิสฺชาตกนี้ว่า)

คนทั้ง ๒ เป็นคนกระจอก คนทั้ง ๒
 เป็นคนค่อม คนทั้ง ๒ เป็นคน
 มีตาเหล่ คนทั้ง ๒ มีต้อมบนศีรษะ
 เราไม่รู้จักเศรษฐีชื่ออิลลิสฺ (ว่า
 คนไหน).

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๔/๒๑.^๒ ขา. อ. ๒/๑๖๓.

อุโบ ชนา ขณชา ขณชา ปาทา,
 อุโบ ชนา เทว ชนา กุณิ กุณิหตุธา,
 อุโบ ชนา วิสมจกชุกา อสิริกษณก-
 เนตุดา โหนติ, ปีพกา อุภินันิ ชนानิ
 ซาตา สริเร ซาตา อุปฺปนุนา นานิ
 อิลลิสสิ เสฎฺฐิจิ ปสฺสามิ.

ชนทั้งหลายทั้ง ๒ เป็นคนกระจอก
 คือเป็นคนมีเท้าเขยง, ชนทั้งหลายทั้ง ๒
 คือชนทั้งหลาย ๒ เป็นคนค่อม คือเป็น
 คนมือหงิก (มีมือพิการ), ชนทั้งหลาย
 ทั้ง ๒ เป็นคนตาเหล่ คือเป็นคนมี
 ตามองเห็นไม่ชัด, ต่อมทั้งหลายเกิดแล้ว
 แก่ชนทั้ง ๒ คือ เกิดแล้ว ได้แก่ เกิดขึ้น
 แล้วในสรีระ (บนศีรษะ) ของชนทั้งหลาย
 ทั้ง ๒, เราไม่รู้จักเศรษฐีชื่ออิลลิสสะ (ว่า
 คนไหน).

๖. ปาฎีกาชีวภวตฺถุ (๓๘)

๖. เรื่องปาฎีกาชีวภ (๓๘)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

น ปเรสสิ วิโลมานิ
 น ปเรสสิ กตาทตติ
 อตฺตโนว อเวกฺขเยย
 กตานิ อกตานิ จ.^๑

บุคคลไม่ควรทำคำเสยงชนของคน
 เหล่าอื่นไว้ในใจ ไม่ควรแลดูกิจที่
 ทำแล้วและยังมีได้ทำของคนเหล่าอื่น
 ฟังพิจารณากิจที่ทำแล้ว และยังมี
 ได้ทำของตนเท่านั้น.

โภ อุปาสก ปเรสสิ ชนานิ
 มจฺเจรวจฺจนานิ วิโลมานิ วา ผรุสฺสานิ
 ดูกรอุบาสกผู้เจริญ บุคคลไม่พึง
 กระทำคำเสยงชน หรือคำหยาบทั้ง ๓

ธรรมบทที่ ๖ วรรค ๖-๗-๘

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๔/๒๑.

ติณีนี มนสิกาตพพานิ, กมฺมํ กตํ ปเรสฺ
 ชนानํ อกตํ น โอลิเกตพพํ, อตฺตโน
 กมฺมานิ กตานิ อกตานิ ๑ โย
 สทฺธาย ปพฺพชิตฺโต กุลปฺตฺโต อเวกฺเขยฺย
 โอลิเกยฺย.

อันเป็นคำตัดเสียซึ่งความรักของชนทั้งหลาย
 เหล่าอื่น, บุคคลไม่ควรแลดูกรรมที่ทำ
 แล้ว (และ) กรรมที่ยังไม่ได้ทำของชน
 ทั้งหมด เหล่าอื่น, กุลบุตรผู้บวชแล้ว
 ด้วยศรัทธา พึงพิจารณา คือพึงตรวจดู
 กรรมทั้งหลายที่ทำแล้ว และที่ยังมิได้ทำ
 ของตน.

๗. จตฺตปาณิอุปาสกวตฺต (๓๙)

ยถาปิ รุจิรํ ปุปฺผํ
 วณฺณวณฺตํ อคนฺธกํ
 เอวํ สุภาสิตา วาจา
 อผลา โหติ อกุพฺพโต.^๑

ยถาปิ ปุปฺผํ รุจิรํ โสภนํ
 วณฺณวณฺตํ วณฺณสนฺธุจฺฉานสมฺปนฺนํ
 อคนฺธกํ คนฺธวิริหิตํ, เอวํ ตถา
 ปุคฺคฺลสฺส วาจา สุภาสิตา ปุคฺคฺเลน
 สุภาสิตา อปฺผลา โหติ อกุพฺพโต

๗. เรื่องจตฺตปาณิอุปาสก (๓๙)

(พระศาสดาตรัส ๒ พระคาถาเหล่านี้ว่า)

ดอกไม้อันงาม มีสี (แต่) ไม่มีกลิ่น
 (หอม) แม้ฉันใด วาจาสุภาสิต
 ก็ฉันนั้น ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่กระทำ
 อยู่.

ดอกไม้อันงาม คืออันงดงาม มีสี
 คืออันถึงพร้อมด้วยสีและสัณฐาน ไม่มี
 กลิ่น(หอม) คืออันเว้นจากกลิ่น(หอม)
 แม้ฉันใด, วาจาอันเป็นสุภาสิต คือ
 อันบุคคลกล่าวดีแล้วของบุคคล ก็ฉันนั้น

^๑ พ. ๕. ๒๕/๑๔/๒๑.

พุทธวจนํ เตปิฎกสงฆาตํ อกุพฺพนุตฺตสฺส
 ปุคฺคฺลสฺส อปฺผลํ โหติ.

คือก็เหมือนฉันนั้น ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่
 กระทำอยู่ พระพุทธพจน์ กล่าวคือ
 พระไตรปิฎก ย่อมไม่มีผลแก่บุคคล
 ผู้ไม่กระทำอยู่.

ยถาปิ รุจิรํ ปุปฺผํ
 วรรณวนฺตํ สุกฺนุชฺฌํ
 เหวํ สุภาสิตา วาจา
 สผลา โหติ สุกุพฺพโต.^๑

(ส่วน)ดอกไม้ฉันงาม มีสี มี
 กลิ่นหอม แม้ฉันใด วาจาสุภาษิต
 ก็ฉันนั้น ย่อมมีผลแก่ผู้ทำดีอยู่.

ยถาปิ ปุปฺผํ รุจิรํ โสภนํ
 วรรณวนฺตํ วรรณสนฺนุจฺจานสมฺปนฺนํ
 สุกฺนุชฺฌํ คนฺธสมฺปนฺนํ, เหวํ ตถา
 ยสฺส ปุคฺคฺลสฺส วาจา เตปิฎกสงฆาตา
 สุภาสิตา ปุคฺคฺเลน ตสฺส ปุคฺคฺลสฺส
 วาจา สผลา โหติ สุกุพฺพโต พุทธวจนํ
 เตปิฎกสงฆาตํ สุกุพฺพนุตฺตสฺส ปุคฺคฺลสฺส
 สผลํ โหติ.

ดอกไม้ฉันงาม คือฉันงงาม มีสี
 คืออันถึงพร้อมด้วยสีและกลิ่นฐาน มี
 กลิ่นหอม คืออันถึงพร้อมด้วยกลิ่น
 (หอม) แม้ฉันใด, วาจา กล่าวคือ
 พระไตรปิฎก อันบุคคลกล่าวดีแล้วของ
 บุคคลใด วาจาของบุคคลนั้น ก็ฉันนั้น
 คือก็เหมือนฉันนั้น ย่อมมีผลแก่
 ผู้กระทำดีอยู่ พระพุทธพจน์ กล่าวคือ
 พระไตรปิฎก ย่อมมีผลแก่บุคคล
 ผู้กระทำดีอยู่.

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๔/๒๒.

๘. วิสาขาทฤ (๕๐)

โสหนิ อชช ปชานามิ
 ยตถา ทินนุ มหปผลิ
 อตถาย วต เม ภาททา
 สุนิสสา สมรมาคตา.^๑

ยิ ทานิ ยตถ ยสมิ ปุคฺคเล
 ยสฺส ปุคฺคลสฺส ทินนุ ตยา ทินนุ
 มหปผลิ มหานิสฺสํ, โสหนิ โส อหิ
 อชช อิทานิ ปชานามิ วิสาขา สมริ
 อิมิ สมริ สุนิสสา มม สุนิสสา วต เม
 ภาททา เม มม อตถาย อาคตา
 โหติ.

กทานิ กฏจปาสาทิ^๒
 สุธามตฺติกเลปนํ

๘. เรื่องนางวิสาข (๕๐)

(มหาเศรษฐี ได้กล่าวคาถานี้ว่า)

ข้าพระองค์นั้น ย่อมรู้ทั่วถึงทาน
 ที่บุคคลให้แล้ว ในเขตที่บุคคล
 ให้แล้วมีผลมาก ในวันนี้ หญิง
 สะไ้คนดีของข้าพระองค์ มาสู่เรือน
 เพื่อประโยชน์แก่ข้าพระองค์หนอ.

ทานใด อันบุคคลใดให้แล้วใน
 เขตใด คือในบุคคลใด (ทานนั้น) อัน
 ทานให้แล้ว (ในเขตนั้น) มีผลมาก คือ
 มีอานิสงส์มาก, ข้าพระองค์นั้น คือ
 ข้าพระพุทธเจ้านั้น ย่อมรู้ทั่วถึง ในวันนี้
 คือในกาลบัดนี้ (ว่า) นางวิสาข ผู้เป็น
 หญิงสะไ้ คือผู้เป็นลูกสะไ้คนดี
 ของข้าพเจ้ามาแล้วสู่เรือน คือสู่เรือน
 หลังนี้ เพื่อประโยชน์แก่เรา คือแก่
 ข้าพเจ้า.

(นางวิสาขเดินเวียนรอบปราสาท เปล่ง
 อุทานนี้ด้วยเสียงอันไพเราะ ๕ คาถาว่า)

ความดำริของเราว่า เมื่อไรเราจัก
 ถวายปราสาทไม้ (ปราสาทใหม่)

^๑ ธ. ข. ๓/๖๖. ^๒ ธ. ข. ๓/๓๗. นวปฺปาสาทิ.

วิหารทานิ ทสฺสามิ
สงฺกปฺไป มยฺห ปุริโต.^๑

อหิ ปาสาทิ กญฺจมยฺ อฺปฺโส-
ภนตฺถาย สฺฐามตฺติกเลปนํ สฺฐามตฺติกาย
ชเนหิ ลิมฺปิตี วิหารทานิ กตฺวา
พฺพุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสํฆสฺส ทสฺสามิ
สงฺกปฺไป ปรีวิตฺกโก มยฺหิ เตน
วิหารทานน ปุริโต กทา.

กทานิ มญฺจปิจฺญจ
ภิสฺสิพฺปิมาโพหนานิ จ
เสนาสนภณฺฑํ ทสฺสามิ
สงฺกปฺไป มยฺห ปุริโต.^๒

อหิ มญฺจปิจฺญจ ภิสฺสิพฺปิมาโพหนานิ
จ เอตานิ วุตฺตปฺปการานิ ธนานิ
เสนาสนภณฺฑํ กตฺวา พฺพุทฺธปฺปมุขสฺส
ภิกฺขุสํฆสฺส ทสฺสามิ สงฺกปฺไป มยฺหิ
เตน เสนาสนภณฺฑททานน ปุริโต กทา

ฉาบด้วยปูนขาวและดิน (เหนียว
กระทำ) เป็นวิหารทานิ ดังนี้
บริบูรณ์แล้ว (เต็มแล้ว).

ความดำริ คือความคิดคำนึงของ
เราว่า เราจักถวายปราสาท อันสำเร็จ
ด้วยไม้ ฉาบทาด้วยปูนขาวและดิน
(เหนียว) คืออันชนทั้งหลายฉาบทาแล้ว
ด้วยปูนขาวและดิน (เหนียว) เพื่อ
ประโยชน์แก่การประกอบให้ดังงาม แก่
หมู่แห่งภิกษุ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
กระทำให้เป็นวิหารทานิ เต็มแล้ว(บริบูรณ์
แล้ว) ด้วยการถวายวิหาร (วิหารทานิ)
นั้น ในกาลไร.

ความดำริของเราว่า เมื่อไร เรา
จักถวายเตียง ตั้ง พูก และหมอน
(กระทำ) เป็นเสนาสนภณฺฑํ ดังนี้
บริบูรณ์แล้ว (เต็มแล้ว).

ความดำริของเราว่า เราจักถวาย
เตียง ตั้ง พูก และหมอน (คือ)ทรัพย์
ทั้งหลาย มีประการดังกล่าวแล้วเหล่านั้น
แก่หมู่แห่งภิกษุมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
กระทำให้เป็นเสนาสนภณฺฑํ เต็มแล้ว

^๑ ติ. อ. ๓/๗๓.

^๒ ติ. อ. ๓/๗๓.

ภาวิสุสติ.

กทาคิ สลาคภตติ
 สุกิมิสฺสปเสจัน
 โภชนทานิ ทสฺสามิ
 สงฺกปฺโป มยฺห ปฺริโต.

อหิ สลาคภตติ สุกิมิสฺสปเสจัน
 มิสฺสรเสหิ วณฺณคณฺธรสสมฺปนฺเนหิ
 โภชนทานิ กตฺวา ติ สลาคภตติ
 พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสํมสฺส ทสฺสามิ
 สงฺกปฺโป มยฺหิ เตน สลาคภตฺตทาเนน
 ปฺริโต กทา.

กทาคิ สปิปนฺวณฺตี
 มธุเตลฺลฺย ฆาณฺตี
 ฆาสฺซุชทานิ ทสฺสามิ
 สงฺกปฺโป มยฺห ปฺริโต.^๑

อหิ สปิปนฺวณฺตี มธุเตลฺลฺย
 ฆาณฺตี ฆาสฺซุชทานิ กตฺวา ทสฺสามิ
 สงฺกปฺโป มยฺหิ เตน ฆาสฺซุชทาเนน
 ปฺริโต กทา.

บริบูรณ์แล้ว (เต็มแล้ว) ด้วยเสนาสน-
 ภัณฑทานนั้น ในกาลไร.

ความดำริของเราว่า เมื่อไร เรา
 จักถวายสลากภัต ที่ปรุงด้วย
 เนื้อสะอาด(กระทำ) เป็นโภชนทาน
 ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว (เต็มแล้ว).

ความดำริของเราว่า เราจักทำ
 สลากภัตที่ปรุงด้วยเนื้ออันสะอาดให้เป็น
 โภชนทาน ด้วยเครื่องปรุงรสที่ถึงพร้อม
 ด้วยสี กลิ่นและรสแล้ว ถวายสลากภัต
 นั้นแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็น
 ประมุข ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว(เต็มแล้ว)
 ด้วยสลากภัตทานนั้น ในกาลไร.

ความดำริของเราว่า เมื่อไร เรา
 จักถวายเนยใส เนยข้น น้ำผึ้ง
 น้ำมัน และน้ำอ้อย (กระทำ)เป็น
 ฆาส์ชทาน ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว
 (เต็มแล้ว).

ความดำริของเราว่า เราจักถวาย
 เนยใส เนยข้น น้ำผึ้ง น้ำมัน น้ำอ้อย
 (แก่หมู่แห่งภิกษุ มีพระพุทธเจ้าเป็น
 ประมุข) กระทำให้เป็นฆาส์ชทานเต็มแล้ว

^๑ ธิ. อ. ๓/๗๔.

(บริบูรณ์แล้ว) ด้วยเกสรชานันท์
ในกาลไร.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ยถาปี ปุ่ปุฉราสิมฺหา
กยิรา มาลาคุณฺเ พหู
เอวํ ชาเตน มจฺเจน
กตฺตพฺพํ กุสลํ พหุ.^๑

นายมาลาการ พึ่งทำพวงดอกไม้
ให้มากจากกองดอกไม้ แม้ฉันใด
คนผู้เกิดแล้ว ควรทำกุศลไว้ให้มาก
ฉันนั้น.

ยถาปี กุสโล มาลาการโ
มาลาคุณฺเ^๒ พหู อเนเก นานปฺปกारे
ปุ่ปุฉราสิมฺหา นานปฺปการานํ ปุ่ปุผานํ
ราสิมฺหา กยิรา, เอวํ ตถา กุสลํ
มจฺเจน ปุ่คุคฺเลน ชาเตน โลกํ โลกสุมี
ชาเตน กุสลํ พหุ อเนกํ เตน
ปุ่คุคฺเลน กตฺตพฺพํ โหติ.

นายมาลาการผู้ฉลาด พึ่งกระทำ
พวงดอกไม้ให้มาก คือเป็นอเนก ได้แก่
มีประการต่าง ๆ จากกองดอกไม้ คือ
จากกองแห่งดอกไม้ทั้งหลาย มีประการ
ต่าง ๆ แม้ฉันใด, อันบุคคลผู้เป็นมัจจะ
ผู้เกิดแล้ว คืออันบุคคลนั้นผู้เกิดแล้ว
ในโลก คือในโลก พึ่งกระทำกุศลไว้
ให้มาก ให้เป็นอเนกฉันนั้น คือเหมือน
ฉันนั้น.

^๑ พุ. ธิ. ๒๕/๑๔/๒๒.

^๒ โป. มาลาคุเฬ.

๙. อานนุทตฺเถรปญฺหตฺถุ

(๔๑)

น บุปผคนุโร ปฏิวาตเมติ
 น จนฺทนี ตครมฺลลิกา วา
 สตณฺจ คนุโร ปฏิวาตเมติ
 สพฺพา ทิสสา สปุริโส ปวายติ.^๑

น อานนุท บุปผคนุโร ปฏิวาตเมติ
 ปฏิวาตํ เอตี คจฺจติ, น จนฺทนี
 จนฺทนคนุโร ปฏิวาตํ เอตี คจฺจติ. น
 ตครํ มลฺลิกา วา อิมสํ ตครมฺลลิกานํ
 คนุโร ปฏิวาตํ, สตณฺจ สปุริสานํ
 คนุโร ปฏิวาตํ เอตี คจฺจติ, สปุริโส
 สีสคนุโร สปุริสานํ สีสคนุโร สพฺพา
 ทิสสา วิทิสสา อชฺโฆตฺถริตฺวา ปวายติ.

๙. เรื่องปัญหาของ

พระอานนทเถระ (๔๑)

(พระศาสดา ได้ตรัสพระคาถาทั้งหลาย
 เหล่านี้ว่า)

กลิ้งดอกไม้ฟุ้งไป ทวนลมไม่ได้
 กลิ้งจันท์ หรือกลิ้งกฤษณาและ
 กะลำพักก็ฟุ้งไปไม่ได้ แต่กลิ้งของ
 สัตบุรุษฟุ้งไปทวนลมได้ (เพราะ)
 สัตบุรุษยอมฟุ้งขจรไปตลอดทุกทิศ.

ณะอานนทํ กลิ้งดอกไม้ฟุ้งไป
 ทวนลม คือยอมไป ได้แก่ยอมดำเนิน
 ไปสู่ที่ทวนลมไม่ได้, กลิ้งจันท์ คือ
 กลิ้งแห่งจันท์ ย่อมไป ย่อมดำเนินไป
 สู่ที่ทวนลมไม่ได้, หรือว่า กลิ้งกฤษณา
 (และ)กลิ้งกะลำพัก คือว่ากลิ้งแห่ง
 กฤษณาและกะลำพักทั้งหลายเหล่านี้
 ย่อมฟุ้งไปทวนลมไม่ได้, ส่วนกลิ้งของ
 สัตบุรุษทั้งหลาย คือของสัตบุรุษทั้งหลาย
 ย่อมไป ย่อมดำเนินไปสู่ที่ทวนลมได้,
 กลิ้งแห่งศีลอันเป็นของสัตบุรุษ คือ
 กลิ้งแห่งศีลของสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อม

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๔/๒๒.

ฟังขจรไปปกคลุมทิศใหญ่ทิศน้อยทั้งหลาย
ทั้งปวง.

จนุทน์ ตครี วาปี
อุปปลั อถ วสุสิกิ
เอเตสั คนุชชาตานั
สีลคนุโร อนุตฺตโร.^๑

กลิ่นจันทน์ก็ดี แม้กลิ่นกฤษณาก็ดี
กลิ่นอุบลก็ดี กลิ่นดอกมะลิก็ดี
กลิ่นศีลเป็นกลิ่นเยี่ยมกว่าคันธชาติ
ทั้งหลายเหล่านั้น.

จนุทน์ ตครี วาปี อุปปลั อถ
กิมญญั วสุสิกิ เอเตสั คนุชชาตานั
สีลคนุโร อนุตฺตโร อสทิสเ โหติ.

กลิ่นจันทน์ก็ดี แม้กลิ่นกฤษณาก็ดี
กลิ่นอุบลก็ดี อนึ่ง กลิ่นดอกมะลิชนิดอื่น
ใดก็ดี กลิ่นแห่งศีล เป็นกลิ่นยอดเยี่ยม
กว่าคันธชาติทั้งหลายเหล่านั้น คือไม่มี
กลิ่นอื่นเสมอเหมือน.

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๔/๒๒.

๑๐. มหาภัสสปคฤปิณฑ- ปาททานวตฺถุ (๘๓)

ปิณฑปาทิกสุส ภิกฺขุโน
อตุตฺถมารสุส อนนฺถไปสิโน
เทวาปี ปิณฑนฺติ ตาทิโน
อุปลนฺตสุส สทา สตีมโต.^๑

อปฺปมตฺโต อัยฺย คณฺโธ
ยุวายํ ตครี จนฺทนี
โย จ สีลวตฺติ คณฺโธ
วาติ เทเวสุ อตุตฺโตโม.^๒

ยุวายํ โย อัยฺย คณฺโธ โส อัยฺย
คณฺโธ ตครี จนฺทนี อปฺปมตฺโต
ปริตฺตปฺปมาณเณ โหติ ภาวติ, โย จ
คณฺโธ สีลวตฺติ สีลวณฺตานํ สปุริสานํ,

๑๐. เรื่องถวายบิณฑบาตแก่ พระมหาภัสสปเถระ (๘๓)

(พระศาสดาทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้น
ว่า)

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อม
พอใจ ต่อภิกษุผู้ถือการเที่ยว
บิณฑบาตเป็นวัตร ผู้เลี้ยงตัวเอง
มิใช่เลี้ยงผู้อื่น ผู้มั่นคง ผู้เข้าไป
สงบแล้ว มีสติทุกเมื่อ.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

กลีณนี้ คือกลีณกลัมพัก และกลีณ
จันท์น เป็นกลีณเพียงเล็กน้อย
ส่วนกลีณของผู้มีศีลทั้งหลาย เป็น
กลีณชั้นสูง ย่อมหอมพุ่งไปใน
เทพเจ้าและเหล่ามนุษย์.

กลีณนี้ใด คือนี้ใด, กลีณนี้นั้น คือ
กลีณกลัมพัก (และ) กลีณจันท์น เป็น
กลีณมีประมาณน้อย คือเป็นกลีณมี
ประมาณนิดหน่อย ย่อมเป็น คือย่อมมี,
ส่วนกลีณใดของผู้มีศีลทั้งหลาย คือของ

^๑ ฎ. ๒. ๓/๘๕.

^๒ พ. ฎ. ๒๕/๑๔/๒๒.

โส คนุโธ อุตตโม ปวโร เสฏโฐ
เทเวสุ เทวมนุสเสสุ วาติ ปวายติ.

ท่านผู้มีศีลทั้งหลาย ได้แก่ของสัตบุรุษ
ทั้งหลาย, กลิ่นนั้นเป็นกลิ่นสูงสุด คือ
เป็นกลิ่นอันประเสริฐ เป็นกลิ่นอันเลิศ
ย่อมฟุ้งไป คือย่อมฟุ้งกระจายไป ใน
เหล่าเทพเจ้าและมนุษย์ คือในเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย.

๑๑. โศกติกตฺเถรปรีณิพพาน- วตฺถุ (๔๓)

มหาวิโร มหาปุณฺณ
อิทธิยา ยสสา ชล
สพฺพเวรภยาตีต
ปาเท วนฺทามิ จกฺขุม.^๑

ตฺวั มหาวิโรเยน สมฺนฺนาคโต
มหาปุณฺณ มหาปุณฺณเณน สมฺนฺนาคโต
ตฺวั อิทธิยา อุตฺตโน อิทธิยา ยสสา
ยเสน ชล ชลนฺโต ตฺวั สพฺพเวรภยา

๑๑. เรื่องปรีณิพพานของ พระโคตมกษัตริย์ (๔๓)

(มารเข้าเฝ้าพระศาสดา ด้วยเพศที่คนอื่น
ไม่รู้ กราบทูลอย่างนี้ว่า)

ข้าแต่พระมหาวิโร ผู้มีบุญมาก
รุ่งเรืองด้วยฤทธิ์ ด้วยยศ ล่วงเสีย
ได้ซึ่งเวรและภัยทั้งปวง ผู้มีจักขุ
ข้าพระองค์ขอถวายบังคมพระบาท
ทั้งสอง.

(ข้าแต่พระมหาวิโร) ผู้มีบุญมาก
ท่านเป็นผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยความเพียร
ใหญ่ เป็นผู้มาตามพร้อมแล้วด้วย
บุญมาก ท่านรุ่งเรืองอยู่ คือลูกไฟลงอยู่

^๑ ธิ. ข. ๓/๘๗.

อตีโต **อสิ** ภวสิ, อหิ ตํ อิหิ ตุวํ
จกขุมํ ปณฺญาจกขุสมนฺนาคตํ วนฺทามิ.

ด้วยฤทธิ์ คือด้วยฤทธิ์ของพระองค์
ด้วยยศ คือด้วยยศ(ของพระองค์) ท่าน
 เป็นผู้ก้าวล่วงแล้วจากเวรและภัยทั้งปวง
ย่อมเป็น คือย่อมมี, ข้าพระองค์
 ขอถวายบังคม**ซึ่งพระองค์** คือซึ่ง
 พระองค์นี้**ผู้มีจักขุ** คือผู้ประกอบพร้อม
 แล้วด้วยปัญญาจักขุ.

สาวโก เต มหาวีระ
 มรณํ มรณาภิภู
 อากงฺขติ เจตยติ
 ตํ นิเสธ ชฺชตินุทธ.^๑

ข้าแต่พระมหาวีระ สาวกของ
 พระองค์ อันความตายครอบงำ
 ย่อมจำนง ย่อมคิดถึงความตาย
 ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงไว้ ซึ่งความ
 รุ่งเรือง ขอพระองค์จงทรงห้าม
 พระสาวกนั้น.

โก มหาวีระ เต ตว สาวโก
 มรณาภิภูโต มรณฺเนน ปีฬิโต มรณํ
 อตฺตโน จตฺติ อากงฺขติ มรณฺญจฺจาเน
 เจตยติ ปติฏฺฐเปติ, โภ ชฺชตินุทธ ตุวํ
 สาวกํ **นิเสธ** นิวาเรหิ.

ข้าแต่พระมหาวีระผู้เจริญ สาวก
 ของพระองค์ คือของท่านผู้อัน
 ความตายครอบงำ คือผู้อันความตาย
 บีบคั้น ย่อมจำนง **ความตาย** คือความ
 จุตินของตน ย่อมคิดถึง คือย่อมดำรงอยู่
 ในที่เป็นที่ตาย, ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงไว้
 ซึ่งความรุ่งเรือง ผู้เจริญ **ขอพระองค์**
จงทรงห้าม คือจงทรงป้องกันซึ่ง
 พระสาวก.

^๑ ฎ. อ. ๓/๘๗.

กถิ หิ ภควา ตฺยหิ
 สาวโก สาสเน รโต
 อปฺปตฺตมานโส เสโข
 กาลิ กยิรา ชเนสุตา.^๑

ภควา ตฺยหิ สาวโก สาสเน
 รโต อปฺปมตฺโต อปฺปตฺตมานโส
 อรหตฺตํ อปฺปตฺโต เสโข สิกฺขิตพฺโพ
 สุโต กาลิ กาลกิริยํ กยิรา กเรยฺย.

เอวณฺหิ ธีรา กุพฺพนฺติ
 นาวกฺขนฺติ ชีวิตํ
 สมฺมลํ ตณฺหํ อพฺพยุห
 โคธโก ปรีนิพฺพุโต.^๒

ธีรา ปณฺชิตา กมฺมํ เอวณฺหิ
 สพฺเพ กุพฺพนฺติ กโรนฺติ, ชีวิตํ
 อตฺตโน ชีวิตํ นาวกฺขนฺติ น ปตฺถเนนฺติ,

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ผู้ปรากฏ
 ในหมู่ชน สาวกของพระองค์ยินดี
 แล้วในศาสนา (แต่) มีธรรมมีในใจ
 ยังมีได้บรรลุ ยังเป็นผู้จะต้องศึกษา
 จะพึงกระทำกาละเสียอย่างไรเล่า.

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค สาวกของ
 พระองค์ยินดีแล้ว คือเป็นผู้ไม่ประมาท
 แล้วในศาสนา (แต่) มีธรรมมีในใจ
 ยังมีได้บรรลุ คือยังไม่บรรลุแล้ว
 ซึ่งพระอรหันต์ ยังเป็นผู้จะต้องศึกษา
 คือเป็นผู้มีสุตะจะพึงศึกษา จะพึงกระทำ
 คือพึงกระทำ ซึ่งกาละ คือซึ่งกาลกิริยา
 อย่างไร.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ปราชญ์ทั้งหลายย่อมทำอย่างนั้นแล
 ย่อมไม่จําางชีวิต พระโคตมเกระถอน
 ตัณหาขึ้นพร้อมทั้งราก ปรีนิพพาน
 แล้ว.

ปราชญ์ทั้งหลาย คือบัณฑิต
 ทั้งหลายทั้งปวง ย่อมกระทำ คือกระทำ
 อยู่ซึ่งกรรม (การงาน) อย่างนี้แล, ย่อม

^๑ ธ. อ. ๓/๘๗.

^๒ ธ. อ. ๓/๘๗.

สมุลล์ ตณฺหํ อพฺพยุห อฺปฺปาณฺตุวา
 ปรีนินฺพุตฺโต โคธิกโก น ปุณฺ โส โลกํ
 อาคโต โหติ.

ไม่จํานง คือยอมไม่ปรารถนาชีวิต คือ
 ชีวิตของตน, พระโคธิกะนั้น ถอนแล้ว
 คือเพิกถอนแล้ว ซึ่งค้นหาพร้อมทั้งราก
 ปรีนินฺพุตฺโต เป็นผู้ไม่(กลับ)มาแล้ว
 สูโลกอีก.

(มารแปลงเพศเป็นเด็กเข้าไปเฝ้าพระศาสดา
 ทูลถามว่า)

อุทฺธํ อโธ จ ตีริยํ
 ทิสสา อณฺุทิสสาสุวาหํ^๑
 อเนวสํ นาคิจฺจฺจามิ
 โคธิกโก โส กุหิ คโต.^๒

ข้าพระองค์เที่ยวแสวงหาอยู่ ใน
 เบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง
 ทิศใหญ่ ทิศน้อย ก็มีได้ประสบ
 พระโคธิกะนั้น ไปแล้ว ณ ที่ไหน.

อนํ อโธปี อุทฺธํ ตีริยํ ทิสาย
 อณฺุทิสาสฺ อเนวสํ อเนวสนฺุโต คเวสนฺุโต
 นาคิจฺจฺจามิ น ลภามิ, โส โคธิกโก
 กุหิ คโต กตฺรสมิ จาเน คโต.

ข้าพระองค์แสวงหาอยู่ คือค้นหา
 อยู่ ได้แก่เสาะหาอยู่ แม้ในเบื้องต่ำ
 เบื้องบน เบื้องขวาง ทิศใหญ่ ทิศน้อย
 ทั้งหลาย ย่อมไม่ประสบ คือยอมมหา
 ไม่ได้, พระโคธิกะนั้น ไปแล้ว ณ ที่ไหน
 คือไปแล้วในที่ไหน.

(ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกับมารนั้นว่า)

โย ธีโร ธิตฺติสมฺปนฺโน
 ฉายี ฉานฺรโต สทา

ภิกษุชื่อโคธิกะ เป็นปราชญ์
 สมบูรณ์ ด้วยปัญญาเครื่องทรงจำ

^๑ ธ. อ. ๓/๘๘. ทิสาสฺ จ. วิทิสาสฺ จ.

^๒ ธ. อ. ๓/๘๘.

อโหโรตตํ อญฺญุญฺชํ
ชีวิตํ อนิกามยํ.^๑

มีฌาน ยินดีแล้วในฌานในกาล
ทุกเมื่อ ประกอบความเพียรทั้ง
กลางวันและกลางคืน ไม่ไยดีชีวิต.

โส ธีโร ธิติสมฺปนฺโน ฌายี
ฌานรโต อารมฺมณฺฐปนิชฺฌาเนน
ลกฺขณฺฐปนิชฺฌาเนน จ สมฺนุนาคโต
สทา รโต อโหโรตตํ ชีวิตํ อญฺญุญฺชํ
วิริยํ อญฺญุญฺชนฺโต อนิกามยํ
อนิกามยฺนฺโต มม สาสเน ติฏฺฐติ.

ภิกษุชื่อ โคตมะนั้น เป็นปราชญ์
สมบูรณ์ด้วยปัญญาเครื่องทรงจำ มีฌาน
คือยินดีแล้วในฌาน ได้แก่ประกอบ
พร้อมด้วยอรัสมณฺฐปนิชฌาน และ
ลักษณะปนิชฌาน ยินดีแล้วในกาลทุกเมื่อ
ประกอบความเพียรอยู่ คือตาม
ประกอบอยู่ซึ่งความเพียรตลอดวันและคืน
ไม่ห้วงไย คือไม่ประสงค์ต่อชีวิต ย่อม
ดำรงอยู่ในศาสนาของเรา.

เชตฺวาน^๒ มจฺจุโน เสนํ
อนาคนฺตฺวา ปุณฺพภาวํ
สมฺมุลํ ตณฺหํ อพฺพยุห
โคตฺติโก ปรีณิพฺพุโต.^๓

(พระโคตมกษัตริย์) ชนเสนาแห่งมัจจุ
ได้แล้ว ไม่มาสู่ภพอีก ถอนตัณหา
พร้อมทั้งราก ปรีณิพพานแล้ว.

โคตฺติโก มจฺจุโน เสนํ มารสฺส
เสนํ เชตฺวาน วิชิตฺวา ชินิตฺวา
ปุณฺพภาวํ ตณฺหํ สมฺมุลํ อพฺพยุห
อุปฺปาฏิตฺวา ปุณฺพภาวํ อนาคนฺตฺวา
ปรีณิพฺพุโต โหติ.

พระโคตมกษัตริย์ชนะแล้ว คือชนะวิเศษ
แล้ว ได้แก่ชนะขาดแล้ว ซึ่งเสนาแห่ง
มัจจุ คือซึ่งเสนาแห่งมาร ถอน คือ
เพิกขันธ์ ซึ่งตัณหาพร้อมทั้งรากอันก่อให้เกิด
เกิดภพใหม่ ไม่มาแล้วสู่ภพใหม่ เป็น
ผู้ปรีณิพพานแล้ว.

^๑ ธิ. ข. ๓/๘๘.   ^๒ ธิ. ข. ๓/๘๘. ชิตฺวาน.
^๓ ธิ. ข. ๓/๘๘.

๑๓๕

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

เตสํ สมุปนฺนสีลานํ
 อปฺปมาทวิหารินํ
 สมฺมทญฺญา วิมุตฺตानํ
 มาโร มคฺคํ น วินฺทติ.^๑

มาร ย่อมไม่ประสบทางของท่าน
 ผู้มีศีลถึงพร้อมแล้ว มีปกติอยู่
 ด้วยความไม่ประมาท พันวิเศษ
 แล้ว เพราะรู้ชอบเหล่านั้น.

โส จาปี มาโร มคฺคํ เอวรูปานํ
 มหาซีณาสวานํ คตมคฺคํ เตสํ
 มหาซีณาสวานํ สมุปนฺนสีลานํ
 ปริปุณฺณสีลานํ อปฺปมาทวิหารินํ
 สติอวิปฺปวาสสงฺฆาเตน อปฺปมาเทน
 วิจารณสีลานํ สมฺมทญฺญา เหตุนา
 นเยน การณฺน สพุพฺพมฺเม ชานิตฺวา
 วิมุตฺตानํ ปญฺจวิมุตฺตีหิ วิมุตฺตानํ น
 วินฺทติ น ลภติ.

เอาก็มารนั้น ย่อมไม่ประสบ คือ
 ย่อมไม่ได้ซึ่งหนทาง คือซึ่งหนทางที่
 พระมหาซีณาสพทั้งหลายเห็นปานนี้
 ดำเนินไปแล้ว ของพระมหาซีณาสพ
 ทั้งหมด ผู้มีศีลถึงพร้อมแล้ว คือผู้มีศีล
 เต็มรอบแล้ว ผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่
 ประมาท คือผู้มีปกติพิจารณา(ประพฤติ)
 ด้วยความไม่ประมาท กล่าวคือการไม่อยู่
 ปราศจากสติ ผู้พันวิเศษแล้ว คือผู้พัน
 วิเศษแล้ว ด้วยวิมุตติ ๕ เพราะรู้ชอบ
 คือเพราะรู้ธรรมทั้งปวงโดยเหตุ โดยนัย
 โดยการณะ เหล่านั้น.

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๔/๒๒.

๑๒. กรรหทินันท์ (๔๔)

ยถา สงฺการธานสุมิ
 อุชฺฌิตสุมิ มหาปถ
 ปทุมํ ตตฺถ ชาเยถ
 สุจิตฺนุรํ มโนรมิ.^๑

ภควา อคฺคมหาชีณาสวํ ปทุมํ
 ยถา ปทุมํ สุจิตฺนุรํ มโนรมิ
 หทยงฺคหณสมตฺถํ ตตฺถ ตสุมิ
 สงฺการธานสุมิ อุชฺฌิตสุมิ ชเนหิ
 จฺจทฺทิตสุมิ มหาปถ มหามคฺเค ชาเยถ
 ชาเยยฺย.

เอวํ สงฺการภูเตสุ
 อนฺธภูเต ปุณฺณชเน
 อติโรจติ ปญฺญา
 สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก.^๒

๑๒. เรื่องกรรหทินันท์ (๔๔)

(พระศาสดาได้ตรัสพระคาถาทิ้งหลาย
 เหล่านี้ว่า)

ดอกบัวมีกลิ่นดี ฟุ้งเกิดในกอง
 หยากเยื่อ อันบุคคลทิ้งแล้วไกล
 ทางใหญ่ ดอกบัวนั้น ฟุ้งเป็นที่
 ชอบใจ ฉันท,

พระผู้มีพระภาค (ตรัสเปรียบเทียบ)
 ดอกบัว (เหมือน) พระมหาชีณาสพ
 ผู้เลิศ (คือ) เหมือนดอกบัว อันมีกลิ่นหอม
 อันเป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ คืออันสามารถ
 ยืดเหนียวใจได้ ฟุ้งเกิด คือฟุ้งเกิดขึ้น
 ในกองหยากเยื่อนั้น คือแห่งนั้น อัน
 บุคคลทิ้งแล้ว คืออันชนทั้งหลายทิ้งแล้ว
 ไกลทางใหญ่ คือไกลหนทางใหญ่
 ฉันท.

สาวก ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 เมื่อปุณฺณ เป็นดังกองหยากเยื่อ
 เกิดแล้ว ย่อมไพโรจน์ล่วงซึ่งปุณฺณ
 ผู้มีดีทั้งหลาย ด้วยปัญญา ฉันทนั้น.

^๑ พ. ติ. ๒๕/๑๔/๒๒.

^๒ พ. ติ. ๒๕/๑๔/๒๒.

สงการภูเตส ปุถุชเนสฺ ชาโต
 ปุถุชเน ปญญาจกฺขุภาเวน อนฺธภูเต
 อติกฺกมิตฺวา สวเกน ปญญา
 อติโรจติ, เอวํ ตถา สมฺมาสมฺพุทฺธ-
 สวโก.

กามํ ปตามิ นิริยํ
 อุทฺธปาโท อวฺงฺสิโร
 นานริยํ กริสฺสามิ
 หนฺท ปิณฺฑํ ปฏิกฺคณฺห.^๑

อหํ กามํ เอกงฺเสน อุทฺธปาโท
 อวฺงฺสิโร นิริยํ ปตามิ, อหํ นิริยสํ-
 วตฺตนิกกมมํ น กริสฺสามิ, ตวํ หนฺท
 ปิณฺฑํ ภตฺตปิณฺฑํ ปฏิกฺคณฺห.

ปฺปฺพวคฺคควณฺณนา สมตฺตา.

จตุตฺถเ อวคฺโค.

สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ก็ฉันนั้น คือเหมือนฉันนั้น เมื่อปุถุชน
 ทั้งหลายเป็นดังกองหยากเยื่อ เกิดขึ้นแล้ว
 ย่อมไฟโรจน์ ล่วงปุถุชนทั้งหลาย ผู้มีดี
 เพราะความไม่มีแห่งปัญญาจักษุ ด้วย
 ปัญญา.

(พระศาสดา ตรัสขทิวังคารชาดกนี้
 ให้พิสดารว่า)

เรามีทำขึ้นเบื่องบน มีศีระชะ
 ลงเบื่องต่ำ จะตกสฺนรกโดยแท้
 เราจักไม่ทำกรรม อันมิใช่ของพระ
 อริยะ เสิญทานรับก่อนข้าวเกิด.

เรามีทำขึ้นเบื่องบน มีศีระชะลง
 เบื่องต่ำ จะตกสฺนรกโดยแท้ คือโดย
 ส่วนเดียว, เราจักไม่ทำกรรมอันยังสัตว์
 ให้เป็นไปในนรก, เสิญทานจงรับก่อนข้าว
 คือก่อนแห่งภัตเกิด.

จบ พรวรณนาบุปผวรรค.

จบวรรคที่ ๔.

^๑ ธ. อ. ๓/๙๙.

๕. พาลวกค

๑. อณฺเฏตฺรปริสวตฺถุ (๔๕)

ทุชฺชิวิตมชีวิมฺหา

เยสนฺโน น ททามฺห เส^๑
วิชฺชมาเนสุ โภเคสุ
ทีปํ นากมฺห อตฺตโน.^๒

มยํ ทุชฺชิวิตํ นิสฺสาย อชีวิมฺหา
เยสนฺโน เยสํ อมฺหากํ โภเคสุ
วิชฺชมาเนสุ ทิสฺสมานेषฺ. เส นิปาโต.
มยํ สวากานํ ทานํ น ททามฺห ทีปํ
อตฺตโน ปตฺติจํ นากมฺห น กริมฺหา.

สญฺจํ วสุสฺสหนฺสฺสานิ
ปริปฺพณฺณานิ สพฺพโส

๕. พาลวรรค

๑. เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง (๔๕)

(พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงคาถา
ที่สัตว์นรกนั้น กล่าวไม่เต็ม ทำให้เต็ม
จึงตรัสอย่างนี้ว่า)

เราทั้งหลายเหล่าใด เมื่อโภคะ
ทั้งหลายมีอยู่ ไม่ได้ถวายทาน
ไม่ได้ทำที่พึงแก้ตน พวกเราเหล่านั้น
จัดว่ามีชีวิตอยู่ชั่วช้าแล้ว.

เราทั้งหลายเหล่าใด คือเรา
ทั้งหลายเหล่าใด เมื่อโภคะทั้งหลายมีอยู่
คือปรากฏอยู่ เราทั้งหลายได้อาศัยการ
เป็นอยู่ชั่ว เป็นอยู่แล้ว. ศัพท์ว่าเส เป็น
นิบาต. เราทั้งหลาย ไม่ได้ถวายทานแก่
สาวกทั้งหลาย ไม่ได้ทำ คือไม่กระทำ
แล้ว ซึ่งที่พึง คือสิ่งที่พำนักของตน.

(พระศาสดา ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า)

เมื่อเราทั้งหลาย ถูกไฟไหม้อยู่
ในนรกครบ ๖ หมื่นปี โดยประการ

^๑ ฉ. ทุชฺชิวิตมชีวิมฺหา เย สนฺเต น ททมฺหสฺส.

^๒ ธิ. อ. ๓/๑๐๘.

นिरเย ปจฺจมานานํ
กทา อนฺโต ภวิสฺสตี.^๑

อนฺโต อมฺหากํ ทุกฺขสฺส อนฺโต
สญฺจี วสฺสสหฺสฺसानิ ปริปฺนฺณานิ
สพฺพโส สพฺพปฺกาเรน นีรเย
ปจฺจมานานํ กทา ภวิสฺสตี.

นตฺถิ อนฺโต กฺโต อนฺโต
น อนฺโต ปฏฺทิสฺสตี
ตทา หิ ปกตํ ปาปํ
มม ตฺยฺหญฺจ มาริสฺสา.^๒

โก มาริสฺสา นิตฺตฺกฺขตา จ อนฺโต
อมฺหากํ ทุกฺขสฺส อนฺโต นตฺถิ, อนฺโต
ทุกฺขสฺส โน อมฺหากํ อตฺถิ กฺโต,
อนฺโต ทุกฺขสฺส อนฺโต โน อมฺหากํ น
ปฏฺทิสฺสตี น ปณฺณายตี. หิ กสฺมา
วทามิ ปาปํ ปาปกมฺมํ มม ตฺยฺหญฺจ
มยา จ ตยา จ ปกตํ ปุริมภเว
กทา อนฺโต ภวิสฺสตี.

ทั้งปวง เมื่อไรที่สุดจักปรากฏ.

เมื่อเราทั้งหลาย ถูกไฟไหม้อยู่ใน
นรกครบ ๖ หมื่นปีบริบูรณ์ ทั้งปวง คือ
โดยประการทั้งปวง เมื่อไรที่สุด คือที่สุด
แห่งทุกข์ จักปรากฏ.

ผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ที่สุดย่อมไม่มี
ที่สุด จักมีแต่ที่ไหน ที่สุดจักไม่
ปรากฏ เพราะว่ากรรมชั่วอันเรา
และท่านได้กระทำไว้แล้วในกาลนั้น.

ผู้นิรทุกข์ คือผู้มีความทุกข์ออกแล้ว
ผู้เจริญ ก็ที่สุด คือที่สุดแห่งทุกข์ของเรา
ทั้งหลาย ย่อมไม่มี ที่สุดแห่งทุกข์
ของเราทั้งหลาย คือของพวกเราจะมี
แต่ที่ไหน, ที่สุด คือที่สุดแห่งทุกข์ของเรา
ทั้งหลาย คือของพวกเราจักไม่ปรากฏ
คือย่อมไม่ปรากฏ. เพราะว่า คือเพราะ
เหตุไร เราย่อมกล่าวว่า กรรมชั่ว คือ
กรรมที่เลวทรามอันเราและท่าน คือ
อันเราด้วยท่านด้วย ได้กระทำในภพก่อน
ที่สุดจักมีในกาลไร.

^๑ ฎ. ข. ๓/๑๐๘.

^๒ ฎ. ข. ๓/๑๐๘.

ไสหิ ฐุน อิตฺ คณฺตุวา
โยนี ลทฺธาน มานุสี
วทณฺญู สีลสมฺปนฺโน
กาหามิ กุสลํ พหุ.^๑

ไส อหิ ฐุน อิตฺ คณฺตุวา โยนี
ลทฺธาน มานุสี วทณฺญู สีลสมฺปนฺโน
กาหามิ กุสลํ พหุ ไส อหิ ฐุน อิตฺ
นिरยโต ปมฺฤจิตฺวา มนุสฺสโลกํ คณฺตุวา
โยนี ลทฺธาน ลภิตฺวาน มานุสี อหิ
วทณฺญู ปณฺณาย สมฺนุนาคโต
สีลสมฺปนฺโน กุสลํ กุสลกมฺมํ พหุ
อเนกํ กาหามิ กริสฺสามิ.

เรานั้นไปจากที่นี่แล้ว ได้กำเนิดเป็น
มนุษย์ จักเป็นผู้รู้ถ้อยคำที่มาจาก
กล่าว ถึงพร้อมด้วยศีล ทำกุศล
ให้มากแน่.

เรานั้นไปจากที่นี่แล้ว ได้กำเนิด
เป็นของมนุษย์ จักเป็นผู้รู้ด้วยคำที่มาจาก
กล่าว ถึงพร้อมด้วยศีล จักกระทำกุศล
ให้มากแน่. เรานั้น พ้นจากนรกนี้แล้ว
ไปสู่มนุษยโลก ได้ คือได้แล้วซึ่งกำเนิด
อันเป็นของมนุษย์ เราเป็นผู้รู้ถ้อยคำที่
มาจากกล่าว คือเป็นผู้มาตามพร้อมแล้ว
ด้วยปัญญา ถึงพร้อมด้วยศีล จักทำ คือ
จักกระทำกุศล คือกรรมอันเป็นกุศล
ให้มาก คือให้มากมายแน่.

(พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงธรรม
จึงตรัสพระคาถานี้ว่า)

ทีฆมา ชาครโต รตฺติ
ทีฆํ สนฺตสุสฺส โยชนํ
ทีโฆ พาลานํ สํสโร
สทฺธมฺมํ อวิชานตี.^๒

ราตรีของคนผู้ตื่นอยู่ นาน โยชน
ของคนแล้ว ไกล สงสาร
ของคนพาลทั้งหลาย ผู้ไม่รู้อยู่
ซึ่งสัทธรรม ย่อมยาว.

^๑ ธิ. ข. ๓/๑๐๘.

^๒ พุ. ธิ. ๒๕/๑๕/๒๓.

โก มหาราช รัตติ ชاکรโต
 ชاکรนุตสฺส ปุคฺคฺลสฺส ทีฆมา อติทีฆมา
 โหติ, โยชนํ สนฺตสฺส มคฺเค กิลมนฺตสฺส
 ทีฆํ, สํสาโร พาลชนานํ ทีฆเ อติวิย
 ทีฆเ โหติ สทฺธมฺมํ ภควโต สทฺธมฺมํ
 อวิชานตํ อวิชานนฺตानํ อวิชานนฺนาโว
 โหติ.

ดูกรมหาบพิตรผู้เจริญ ราตรีของ
 คนผู้ตื่นอยู่ คือของบุคคลผู้ตื่นอยู่ นาน
 คือนานยิ่งนัก, โยชน์ของคนล่าแล้ว
 คือของบุคคลผู้ล่ามากอยู่ในหนทาง ไกล,
 สงสารของชนพาลทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ที่อยู่
 คือผู้ไม่ทราบอยู่ซึ่งสังขาร คือซึ่ง
 สังขารของพระผู้มีพระภาค (อธิบายว่า)
 ชนพาลทั้งหลาย มีภาวะคือความไม่รู้
 ย่อมเป็นสภาพยาว คือย่อมเป็น
 สภาพยาวเหลือเกิน.

(พระเทวี ตรัสพระคาถานี้ว่า)

เอภิสฺสา กณฺฐํ ฉินฺหิตฺวา^๑
 โลมคณฺนาย ปจฺจิสฺสํ
 พหุณฺนํ กณฺฐเ เจตฺวาน
 กถํ กาทฺสิ ขตฺติย.^๒

หม่อมฉัน ตัดคอแม่แพะตัวเดียว
 ไข่ม้อยอยู่แล้ว(ในนรก) ด้วยการนับชน
 (แพะ) ข้าแต่พระองค์ผู้กษัตริย์
 พระองค์ ทรงตัดคอของมนุษย์
 เป็นอันมาก จักกระทำอย่างไร.

อหํ อตีตภเว เอภิสฺสา เอพิกาย
 กณฺฐํ ฉินฺหิตฺวา นิรเย ปจฺจิสฺสํ
 โลมคณฺนาย โลมานํ คณฺเนน สีสฺสจฺเจทํ
 ปาปฺณิ, โภ ขตฺติย ตวํ พหุณฺนํ ชนानํ
 กณฺฐเ เจตฺวาน เจทาเปตฺวาน กาทฺสิ

ในอดีตภพ หม่อมฉันตัดคอแม่แพะ
 ตัวหนึ่ง ไข่ม้อยแล้วในนรก ถึงแล้วซึ่ง
 การตัดศีรษะ ด้วยการนับชน(แพะ) คือ
 ด้วยการนับเส้นขน (แพะ), ข้าแต่พระองค์
 ผู้กษัตริย์ ผู้เจริญ พระองค์ทรงตัด คือ

^๑ ฉ. เจตฺวาน.

^๒ ฎ. ฎ. ๓/๑๑๔.

กฤษุสสิ กถิ เกณ การณน.

ทรงรับสั่งให้ตัดคอของชนเป็นอันมาก
จักกระทำ คือจักทรงกระทำ อย่างไร
คือโดยเหตุอะไร.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

เอวญฺเจ สตุตา ชาเนยฺยํ
ทุกฺขายิ ชาติสมฺภโว
น ปาณา ปาณินิ หนฺติ^๑
ปาณฆาตี หนี โสจติ.^๒

ถ้าสัตว์ทั้งหลาย ฟังรู้อย่างนี้ว่า
ชาติสมภพนี้ เป็นทุกข์ สัตว์ไม่
ฟังฆ่าสัตว์ เพราะว่า ผู้ฆ่าสัตว์
เป็นปกติ ย่อมเศร้าโศก.

เย สตุตา ทุกฺขิ อตุตฺตโน ทุกฺขิ
เอวญฺเจ เอวํ สเจ ชาเนยฺยํ อัย
ชาติสจฺจจันนิ ทุกฺขสมฺภโว โหติ ปาณา
เต สตุตา ปาณินิ สตุตฺตานิ ชีวิติ
หนฺติ หนฺนฺติ น, หนี กสฺมา วทามิ
สตุโต ปาณฆาฏี โสจติ สตุตฺตานิ
ตาเปตีติ.

ถ้าว่า คือหากว่า สัตว์ทั้งหลาย
เหล่าใด ฟังรู้อันนี้ว่า คือซึ่งทุกข์ของตน
อย่างนี้ คือดังนี้ว่า ความมีพร้อมแห่งการ
เกิดที่เป็นสัจจะว่าเป็นทุกข์นี้ ย่อมมี สัตว์
มีปาณะทั้งหลาย คือสัตว์ทั้งหลาย
เหล่านั้น ย่อมฆ่า คือย่อมหันชีวิต
ของสัตว์มีปาณะทั้งหลาย คือของสัตว์
ทั้งหลาย ห้ามมิได้, เพราะว่า คือเพราะ
เหตุใด ข้าพเจ้าจึงกล่าววว่า สัตว์ผู้ฆ่า
สัตว์เป็นปกติ ย่อมเศร้าโศก ย่อมยังสัตว์
ทั้งหลายให้เดือดร้อน ดังนี้แล.

^๑ ฎ. ข. ๓/๑๑๔. หนฺนฺติ.

^๒ ฎ. ข. ๓/๑๑๔.

๒. มหาภัสสปะตฤณสูตร สทฺธิวิหาริกวตฺถุ (๘๖)

มนุสฺสสฺสเสว เต สีสํ
 หตฺถปาทา จ วานร
 อถ เกน น วณฺณเนน
 อคารนฺเต น วิชฺชติ.^๑

โก วานร มนุสฺสสฺส อิว เต
 ตว สีสํ หตฺถปาทา จ เต ตว อถ
 เกน วณฺณเนน เยน การณฺน อคารํ
 เต ตว น วิชฺชติ น ปญฺญาติ น,
 ปุจฺฉามิ.

มนุสฺสสฺสเสว เม สีสํ
 หตฺถปาทา จ สิงฺคิล
 ยาทุ เสฏฺฐา มนุสฺสเสสุ
 สว เม ปญฺญา น วิชฺชติ.^๒

๒. เรื่องสัทธิวิหาริกของ พระมหาภัสสปะ (๘๖)

(นกขมึ้น เห็นลิงนั้น จึงกล่าวคาถาว่า)

แน่ะวานรศิระหมีและเท้าของท่าน
 ก็มีเหมือนของมนุษย์ เมื่อเป็น
 เช่นนั้น เพราะโทษอะไรหนอ เรือน
 ของท่าน จึงไม่มี.

ดูกรวานรผู้เจริญ ศิระหมี และ
 เท้า ของท่าน คือของเจ้า ก็มีเหมือน
 ของมนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะโทษ
 อะไร คือเพราะเหตุอันใด เรือนของท่าน
 คือของเจ้าจึงไม่มี คือไม่ปรากฏหนอ,
 เราขอถามท่าน.

(วานรกล่าวว่)

ดูกรนกขมึ้น ศิระหมี และเท้า
 ของเรา ย่อมมีเหมือนของมนุษย์
 บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า ปัญญา
 ใด ประเสริฐในมนุษย์ทั้งหลาย
 ปัญญานั้นของเราไม่มี.

^{๑-๒} พ. ขา. ๒๗/๑๒๔ ตทฎจกถา. ๔/๓๑๕.

โก คุตทสังกิล เม มม สีลัม เม
 มม หตถา จ เม มม ปาทา จ
 มนุสฺสสฺส อิว อโหสิ. ยา ปญญา
 มนุสฺสเสสุ เสฏฺฐา อุตฺตมา อหุ อโหสิ,
 สทา ปญญา เม มยฺหํ น วิชฺชติ น
 ปญญาติ นตฺถิ.

ดูกรนวกขมื่นคุตทะผู้เจริญ ศีรษะ
 ของข้าพเจ้าคือของเรา มือทั้งสองของ
 ข้าพเจ้า คือของเรา และเท้าทั้งสอง
 ของข้าพเจ้า คือของเรา ได้มีเหมือน
 ของมนุษย์. ปัญญาใดประเสริฐที่สุด
 คือสูงสุด ได้มีแล้ว คือได้เป็นแล้ว
 ในมนุษย์ทั้งหลาย ปัญญานั้น ของ
 ข้าพเจ้า คือของเรา ไม่มี คือไม่ปรากฏ
 ได้แก่ยอมไม่มี.

(นวกขมื่นกล่าวว่า)

อนนฺวจิตฺตจิตฺตสฺส
 ลนฺหจิตฺตสฺส ทฺพภิกฺโข
 นิจฺจํ อทฺทวสีลสฺส
 สุขภาโว น วิชฺชติ.^๑

สุขภาพ ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้มีจิต
 ไม่มั่นคง มีจิตเบา (กลับกลอก)
 มักประทุษร้ายมิตร มีปกติไม่ยั่งยืน
 เป็นนิตย

โก วานร สุขภาโว อนนฺวจิต-
 จิตฺตสฺส อตฺตโน จิตฺตจาเลน
 อนนฺวจิตฺตสฺส ลนฺหจิตฺตสฺส ทฺพภิกฺโข
 มิตฺตฆาตกสฺส ปุคฺคสฺส นิจฺจํ
 อทฺทวสีลสฺส อจิรสีลสฺส ตว น วิชฺชติ
 น ปญญาติ

ดูกรวานรผู้เจริญ สุขภาพย่อมไม่มี
 คือยอมไม่ปรากฏแก่บุคคล คือตัวท่าน
 ผู้มีจิตไม่มั่นคง คือผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นด้วย
 ความหวั่นไหวแห่งจิตของตน ผู้มีจิตเบา
 ผู้มักประทุษร้ายมิตร คือผู้ทำลายมิตร
 ผู้มีปกติไม่ยั่งยืน คือไม่ยาวนานเป็นนิตย.

โส กรสฺसानุภาวํ ตวํ
 วิตีวตฺตสฺส สีลยํ

ท่านนั้น จงกระทำอนุภาพเกิด
 จงเป็นไปล่วงความเป็นปกติ(ของตน)

^๑ ขุ. ขา. จตฺก. ๒๗/๕๘๔/๑๔๒. ธ. ข. ๓/๑๑๘.

สีตวาตปริตตานัน
กรสุสุ ฏฎิกิ กปิ.^๑

โก กปิ ตวั สีลยั โส
กรสุสุสาณาวัง ตยา กตัง วิติวตตสุสุ
วิติกุกโม อสุสุ ภวาหิ, ตวั ฏฎิกิ
สีตวาตปริตตานัน กรสุสุ กโรหิ.

จรวญเจ นาธิคจเจยย
เสยยั สทิสมตตโน
เอกจริยั ทฬัหิ กยิรา
นตฺถิ พาเล สหายตา.^๒

ภิกขเว โย ปุคฺคโล จรวญเจ
ยทิ จรโต เสยยั อธิกตรัง สทิสมตตโน
อตฺตโน สีลสมาธิปญญาคุณฺเหหิ สทิสั
ตัง ปุคฺคลั นาธิคจเจยย น ลภายย
ยทิ เอกจริยั ทฬัหิ กยิรา, สหายตา
สหายภาโว พาเล พาเลน สห นตฺถิ.

เสีย จงกระทำกระท่อมอันเป็น
ที่ป้องกันความหนาว และลมเกิด
กระปี่.

ดูกรกระปี่ผู้เจริญ ท่านนั้นจงทำ
อาณูภาพที่ท่านกระทำแล้ว จงเป็นไปล่วง
คือเป็นผู้ก้าวล่วงความเป็นปกติเกิด,
ท่านจงกระทำ คือจงทำกระท่อมอันเป็น
ที่ป้องกันความหนาวและลมเกิด.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ถ้าบุคคลเมื่อเที่ยวไป ไม่พึงประสบ
สหายผู้ประเสริฐกว่า ผู้เช่นกับ
(ด้วยคุณ) ของตนไซ้ร้ พึงทำความ
เที่ยวไปคนเดียวให้มัน (เพราะว่า)
คุณเครื่องความเป็นสหาย ย่อม
ไม่มี ในเพราะคนพาล.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย หากว่า คือ
ถ้าว่า บุคคลใด เมื่อเที่ยวไป คือเมื่อ
ท่องเที่ยวไป ไม่พึงประสบ คือไม่พึงได้
ซึ่งบุคคลนั้น สหายผู้ประเสริฐกว่า คือ
ผู้มีคุณอันยิ่งกว่า ผู้เช่นกับ (ด้วยคุณ)
ของตน คือผู้เช่นกับด้วยคุณ คือศีล

^๑ พุ. ขา. จตุกก. ๒๗/๕๘๔/๑๔๒. ฎ. ฆ. ๓/๑๑๘.

^๒ พุ. ฎ. ๒๕/๑๕/๒๓.

สมาธิ ปัญญา ของตน ถ้าว่า บุคคล
พึงทำความเที่ยวไปคนเดียวให้มัน, คุณ
เครื่องความเป็นสหาย คือความเป็น
แห่งสหาย ย่อมไม่มีในเพราะคนพาล คือ
พร้อมไปกับคนพาล.

๓. อานนบทเสฏฐิวัตตุ (๔๗)

อญชนานัน ขยั ทิสฺวา
อุปะจิกานญฺจ สาธนั
มญฺชนญฺจ สมําหารั
ปญฺชิตโต ชมรมาวเส.^๑

ปญฺชิตโต ปุริโส ฅนฺสฺสุปะปาทน-
กรณกาเล ขยั ฅนฺสฺส ขยั ทิสฺวา
โไฮโลเกตฺวา อญฺชนานัน ขยั อิว สาธนั
ฅนฺสฺส สาธนั อุปะจิกานัน อิว วิตานัน
กตฺวา มญฺชนญฺจ สมําหารั อิว
ชมรมาวเส ชมริ อาวเส อาวเสยฺย

๓. เรื่องอานันทเศรษฐี (๔๗)

(อานันทเศรษฐี กล่าวสอนบุตรของตน
ว่า...เพราะเหตุนั้น)

บุคคลผู้ฉลาด พึงเห็นความสิ้นไป
แห่งยาสำหรับหยอด (ตา) ความ
ก่อกำขึ้นแห่งตัวปลวกทั้งหลาย และ
การประมวลมาแห่งตัวผึ้งทั้งหลาย
พึงอยู่ครองเรือน.

บัณฑิต คือบุรุษ(ผู้ฉลาด) พึงเห็น
คือพึงตรวจดู ความสิ้นไป คือความสิ้น
แห่งทรัพย์ ในกาลกระทำการยังทรัพย์ให้
เกิดขึ้น (การสั่งสมทรัพย์) ดูความสิ้นไป
แห่งยาสำหรับหยอด(ตา) ความก่อกำขึ้น
คือการยังทรัพย์ให้สำเร็จ ดูการก่อกำขึ้น

^๑ ฐ. อ. ๓/๑๒๐.

อธิฏฺเฐยฺย.

แห่งตัวปลวก กระทำพาดาน(ให้ห้อยย้อย)
และดูจการประมวลมาแห่งตัวผึ้งทั้งหลาย
ผึ้งอยู่ครองเรือน ผึ้งอยู่ครอบครอง
ผึ้งอยู่ครองเรือน ได้แก่ ผึ้งอธิฐาน
(การครอง)เรือน.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ปุตฺตา มตฺถิ ฌนฺมตฺถิ
อิตฺติ พาลิ วิหฺนุณฺนติ
อตฺตา หิ อตฺตโน นตฺถิ
กฺุโต ปุตฺตา กฺุโต ฌนฺ^๑.

คนพาล ย่อมเดือดร้อนว่า บุตร
ทั้งหลายของเรามีอยู่ ทรัพย์(ของ
เรา)มีอยู่ ตนแลย่อมไม่มีแก้ตน
บุตรทั้งหลายจักมีแต่ที่ไหน ทรัพย์
จักมีแต่ที่ไหน.

โก มฺูลสิริ ปุตฺตา เม มม
ปุตฺตา อตฺถิ ฌนฺ เม มม อตฺถิ อิตฺติ
พาลิ ปุตฺตตฺตฺนุหฺนาย เจว ฌนตฺตฺนุหฺนาย
จ วิหฺนุณฺนติ อตฺตโน ทฺกฺุชฺชิตฺติ หิ
กสฺมา วทามิ อตฺตา อตฺตโน นตฺถิ
วินสฺสติ. กฺุโต ปุตฺตา ตสฺมา นาทา
อตฺถิ กฺุโต ฌนฺ ตสฺมา นาทํ อตฺถิ.

ดูกรรมูลสิริผู้เจริญ คนพาลย่อม
เดือดร้อน คือยอมยั้งตนให้ถึงทุกข์
เพราะความอยากในบุตร และเพราะ
ความอยากในทรัพย์ว่า บุตรทั้งหลาย
ของเรา คือบุตรทั้งหลาย ของข้าพเจ้า
มีอยู่ ทรัพย์ของเรา คือของข้าพเจ้ามีอยู่
เพราะว่า คือเพราะเหตุไร เราจึงกล่าว
ตน ย่อมไม่มีแก้ตน คือยอมพินาศไป.
บุตรทั้งหลายจักมีแต่ที่ไหน เพราะเหตุนั้น
ที่ผึ้งทั้งหลายมีอยู่ ทรัพย์จักมีแต่ที่ไหน
เพราะเหตุนั้น ที่ผึ้งมีอยู่.

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๕/๒๓.

๕. อุทายิตฺถเรวตฺถ (๔๙)

ยาวชีวมฺปิ เจ พาลโ
 ปณฺทิตฺ ปยฺรฺปาสติ
 น โส ธมฺมํ วิชานาติ
 ทพฺพิ สุปรสฺสํ ยถา.^๑

ภิกฺขเว โย พาลโ ปณฺทิตฺ
 ยาวชีวมฺปิ เจ ปยฺรฺปาสติ เสวติ ภชติ,
 โส พาลโ เอวํ ตถา ปณฺทิตฺ
 ปยฺรฺปาสมาโนปิ ธมฺมํ วิชานาติ ทพฺพิ
 สุปรสฺสํ อิทํ อโลณกํ น ชานาติ.

๕. เรื่องพระอุทายิตฺถ (๔๙)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ถ้าคนพาล ถึงจะเข้าไปนั่งใกล้
 บัณฑิต แม้จนตลอดชีวิต เขาก็
 ย่อมไม่รู้ธรรม เหมือนทัพพีที่ไม่รู้
 รสแกง ฉะนั้น.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย หากว่า คนพาล
 ได้ถึงจะเข้าไปนั่งใกล้ คือยอมเสพ
 ได้แก่อยอมคบหาบัณฑิต แม้จนตลอด
 ชีวิต, คนพาลนั้น ถึงแม้จะเข้าไปนั่งใกล้
 บัณฑิต ก็ย่อมไม่รู้ซึ่งธรรม เหมือนทัพพี
 ไม่รู้รสแกง คือรสไม่เค็มนี้ ฉะนั้น คือ
 เหมือนฉนั้น.

^๑ พ. ฎ. ๒๕/๑๕/๒๓.

๖. ปาเธยยกภิกษุวตฺต^๑ (๕๐)

มฺหุตฺตมปิ เจ วิญญู
 ปณฺทิตํ ปิรฺุปาสติ
 ชิปปิ ฌมฺมํ วิชานาติ
 ชิวุหา สฺุปรสํ ยถา.^๒

ภิกษุเว วิญญู ปณฺทิตโต อญฺญํ
 ปณฺทิตํ มฺหุตฺตํ อปิ เจ ปิรฺุปาสติ
 ชิปปิ ฌมฺมํ นวโลกุตฺตรฌมฺมํ วิชานาติ
 ยถา ชิวุหา สฺุปรสํ โลกนาทิมาทิ^๓
 วิชานาติ.

๖. เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา (๕๐)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ถ้าวิญญูชน เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิต
 แม้ครูเดียว เขาย่อมรู้แจ้งธรรมได้
 ฉับพลัน เหมือนลิ้นรู้รสแกง ฉะนั้น.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย หากวิญญูชน
 คือบัณฑิต เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิตอื่น แม้
 ครูเดียว ย่อมรู้แจ้งธรรม คือโลกุตตรธรรม
 ๙ ฉับพลัน เหมือนลิ้นรู้รสแกง คือซึ่งรส
 อันต่างโดยรสเค็ม เป็นต้น ฉะนั้น.

^๑ ฉ. ตีสมตฺตปาเวยฺยกภิกษุวตฺต.

^๒ ชุ. ฌ. ๒๕/๑๕/๒๓.

^๓ อฎฺฐกถายํ. โลกนาทิมาทิ.

๗. สุปปพพุทถกฏฐิตถุ (๕๑)

สทฐาณัน สีสณัน
 หิริ โอตตปปีย์ ฌนั
 สุตถนญจ จาโค จ
 ปญญา เว สตุตมัม ฌนั.^๑

สทฐาสงขาทัน ฌนั สีสสงขาทัน ฌนั
 หิริสงขาทัน ฌนั โอตตปปสงขาทัน ฌนั
 สุตสงขาทัน ฌนั จาคสงขาทัน ฌนั
 ปญญา ย สห สตุตมัม ฌนั เว-นิปาโต
 โหติ.

ยสฺส เอตา ฌนา สนฺติ^๒
 อิตฺติยา ปุริสสฺส วา
 อทฺลิตฺโต ตํ อาหุ
 อโมฆนฺตสฺส ชีวิตัน.^๓

เอตา เอตานิ ฌนานิ สตุต
 อริยฌนานิ ยสฺส ปุคฺคสฺส อิตฺติยา
 วา ปุริสสฺส วา สนฺติ เอโส ปุคฺคโ
 อทฺลิตฺโต นิตฺทุกฺโข ตํ ปุคฺคํ อติ

๗. เรื่องสุปปพพุทถกฏฐิตถุ (๕๑)

(ทรัพย์เหล่านี้คือ) ทรัพย์คือศรัทธา
 ๑ ทรัพย์คือศีล ๑ ทรัพย์คือหิริ ๑
 ทรัพย์คือโอดตปปะ ๑ ทรัพย์คือสุตะ
 ๑ ทรัพย์คือจาคะ ๑ ปัญญาแลเป็น
 ทรัพย์ที่ ๗.

ทรัพย์กล่าวคือศรัทธา ๑ ทรัพย์
 กล่าวคือศีล ๑ ทรัพย์กล่าวคือหิริ ๑
 ทรัพย์กล่าวคือโอดตปปะ ๑ ทรัพย์กล่าวคือ
 สุตะ ๑ ทรัพย์กล่าวคือจาคะ ๑ เป็นทรัพย์
 ที่ ๗ รวมทั้งปัญญา เวคัพพเป็นนิบาต.

ทรัพย์เหล่านี้ ย่อมมีแก่ผู้ใด
 จะเป็นหญิงก็ตาม เป็นชายก็ตาม
 บัณฑิตทั้งหลายกล่าวบุคคลนั้นว่า
 เป็นคนไม่ขาดสน ชีวิตของบุคคลนั้น
 ไม่ว่างเปล่า.

ทรัพย์ทั้งหลาย คืออริยทรัพย์ ๗
 เหล่านี้ คือเหล่านั้น มีอยู่แก่บุคคลใด
 จะเป็นหญิงก็ตาม เป็นชายก็ตาม
 บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น

^๑ ธิ. อ. ๓/๑๒๙.

^๒ ธิ. อ. ๓/๑๒๙. อตฺติ.

^๓ ธิ. อ. ๓/๑๒๙.

อิมิณา ปกาเรน พุทธาทโย ปณฺทิตา
อาหุ กถนฺติ ตสฺส ปุคฺคสฺส ชีวิตํ
อโมฆํ อนิปุผลํ โหติ.

เรียก คือกล่าวบุคคลนั้น ด้วยประการนี้
ว่า เป็นผู้ไม่ขัดสน คือเป็นผู้หมดทุกข์
ชีวิตของบุคคลนั้น ไม่เปล่า คือเป็นชีวิต
ไม่ไร้ผล.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

จฺรณฺติ พาลา ทุมฺเมธา
อมิตฺเตเนว อตฺตนา
กโรนฺตา ปาปกํ กมฺมํ
ยํ โหติ กฏฺกปุผลํ.^๑

ชนพาลทั้งหลาย มีปัญญาทราวม
มีตนเป็นดังข้าศึก เทียวทำกรรม-
ลามก ซึ่งมีผลเผ็ดร้อนอยู่.

ภิกฺขเว เย พาลา ทุมฺเมธา
ทูปฺปญฺญา จตฺตฺติ อิริยาปถฺเห อจฺรณฺติ
วิจฺรณฺติ กมฺมํ ปาปกํ ลามกํ
อมิตฺเตเนว อมิตฺตญฺเจเนว อเว อตฺตนา
สห กโรนฺติ ยํ ผลํ ติชิณฺผลํ ทญฺจกฏฺกํ
อกตฺวา เตสํ พาลานํ กฏฺกํ ตสฺส
ปาปกมฺมสฺส โหติ.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ชนพาลทั้งหลาย
เหล่าใด มีปัญญาทราวม คือมีปัญญา
เขลา ย่อมเทียวไป คือท่องเที่ยวไปด้วย
อิริยาบถ ๔ กับด้วยตนเป็นเพียงดัง
ข้าศึก คือเพียงดังว่ามีตนเป็นข้าศึก
ย่อมกระทำการกรรมอันเลวทราม คืออัน
ลามก ผลใด เป็นผลกล้าแข็งไม่กระทำ
ผลเผ็ดร้อนชนิดอ่อน เป็นผลเผ็ดร้อน
แก่ชนพาลทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมมีแก่
กรรมชั่วนั้น.

ธรรมบทวิवरณ์ ป-ท.-๑๐

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๕/๒๓.

๘. กัสกวัตถุ (๕๒)

น ตํ กมฺมํ กตํ สาธุ
 ยํ กตฺวา อนุตฺตปฺปติ
 ยสฺส อสฺสุมฺโข โรทํ
 วิปากํ ปฏิเสวติ.^๑

ภิกฺขเว โย ปุคฺคโล ยํ ปาปกมฺมํ
 กตฺวา ปจฺฉา อนุสฺสิรตฺกฺขณฺเ อนุตฺตปฺปติ
 อนุสฺเสจฺติ ตํ ปาปกมฺมํ กตํ ปุริเสน
 กตํ สาธุ สุนฺทรมํ น, โส ปุคฺคโล
 อสฺสุมฺโข อสฺสุมฺหิ ตินฺตมฺโข โรทํ
 โรทฺนฺโต ยสฺส วิปากํ ปาปกมฺมสฺส
 ผลํ ปฏิเสวติ อนฺภวติ.

๘. เรื่องชานา (๕๒)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

บุคคลกระทำความผิดแล้ว ย่อม
 เดือดร้อนในภายหลัง เป็นผู้มีหน้า
 ชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้ เสวยวิบาก
 ของกรรมใดอยู่ กรรมนั้นอันบุคคล
 กระทำแล้ว ไม่ดีเลย.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดกระทำ
 กรรมชั่วใด ย่อมเดือดร้อน คือย่อม
 เศร้าโศกในภายหลัง คือในขณะที่ระลึกถึง,
 บุคคลนั้น มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา คือ
 มีหน้าอันชุ่มด้วยน้ำตาทั้งหลาย ร้องไห้
 คือร้องไห้อยู่ ย่อมเสวย คือย่อมตามเสวย
 ซึ่งวิบาก คือผลแห่งกรรมชั่วใด, กรรมชั่ว
 นั้น อันบุคคลกระทำแล้ว คืออันบุรุษ
 กระทำแล้ว เป็นกรรมดี คือเป็น
 กรรมงาม ห้ามมิได้.

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๕/๒๓.

๙. สุนนมาลาการวตุถุ (๕๓)

กปุปานิ สตสหสุสานิ^๑
 ทุคคตี น คมิสุสติ
 จตุวา^๒ เทวมนุสุเสสุ
 ผลั เอตสุส กมฺมุโน
 ปจฺฉา ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ
 สุมโน นาม ภวิสฺสุติ.^๓

โส มาลาการโ กปุปานิ
 สตสหสุสานิ ทุคคตี น คมิสุสติ น
 คจฺฉิสฺสุติ ผลั ปุณฺณสุส ผลั เอตสุส
 มาลาการสุส กมฺมุโน ปุณฺณกมฺมุสุส
 เทวมนุสุเสสุ จตุวา ภวิสฺสุติ, โส
 มาลาการโ ปจฺฉา มม สาสนโต
 ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ หุตฺวา นามเน สุมโน
 นาม ภวิสฺสุติ.

ตณฺจ กมฺมุ กตฺ สาธุ
 ยํ กตฺวา นานุตฺตปฺปติ

๙. เรื่องนายสุนนมาลาการ (๕๓)

(พระศาสดา ตรัสว่า)

นายมาลาการ จักดำรงอยู่ใน
 เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จักไม่
 ไปสู่ทุคติ ตลอดแสนกัป นี้เป็น
 ผลแห่งกรรมนั้น ภายหลังจาก
 เป็นพระปัจเจกพุทธะนามว่าสุนน.

นายมาลาการนั้น จักดำรงอยู่ใน
 เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จักไม่ไป คือ
 จักไม่ดำเนินไปสู่ทุคติหลายแสนกัป (นี้)
 เป็นผลแห่งบุญ คือเป็นผลแห่งกรรม
 คือบุญกรรม ของนายมาลาการนั้น,
 นายมาลาการนั้น ในภายหลัง คือ
 นับแต่ศาสนาของเรา มา จักเป็น
 พระปัจเจกพุทธะ ชื่อว่าสุนน.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

บุคคลกระทำความดีแล้ว ย่อมไม่
 เดือดร้อนในภายหลัง เป็นผู้เอิบอิ่ม

^๑ ฐ. อ. ๓/๑๓๙. กปุปานํ สตสหสุสํ.

^๒ โป. ปตฺวา.

^๓ ฐ. อ. ๓/๑๓๙.

ยสฺส ปีติโต สุมโน
วิปากํ ปฏิเสวติ.^๑

โส ปุริโส ยํ กมฺมํ เทวมนุสฺส-
สมฺปตฺตึนญฺเจว นิพฺพานสมฺปตฺติยา จ
นิพฺพตฺตฺนสมตฺถํ กตฺวา ปจฺฉา อตฺตโน
ปฺญญกมฺมสฺसानุสฺสริตกฺขณฺเ นานตฺตปฺปติ
น อญฺโสจติ ตญฺจ ปฺญญกมฺมํ กตฺติ
ปุริเสน กตฺติ สาธุ สุนฺหโร โส ปุริโส
อตฺตโน ปฺญญกมฺมสฺसानุสฺสริตกฺขณฺเ
ปีติโต สุมโน ปีติโสมนสฺสปฺตฺโต ยสฺส
ปฺญญกมฺมสฺส วิปากผลํ อายตี
อนาคเต ปฏิเสวติ อญฺภาวติ.

มีใจดี ย่อมเสวยวิบากของกรรมใด
กรรมนั้นแล อันบุคคลทำแล้ว
เป็นกรรมดี.

บุรุษนั้น กระทำแล้ว ซึ่งกรรมใด
คือกรรมที่สามารถยังเทพสมบัติมนุษย์-
สมบัติ และนิพพานสมบัติให้บังเกิด
ย่อมไม่เดือดร้อน คือย่อมไม่ตาม
เศร้าโศก ในภายหลัง คือในขณะที่ระลึก
ถึงบุญกรรมของตน, บุรุษนั้น เป็นผู้
เอิบอิ่มแล้ว เป็นผู้มีใจดี คือเป็นผู้ถึงปีติ
และโสมนัส ในขณะระลึกถึงบุญกรรม
ของตน ย่อมเสวย คือย่อมตามเสวย
วิบากคือผลแห่งบุญกรรมใด ต่อไป
ในอนาคต, ก็บุญกรรมนั้นอันบุคคลกระทำ
แล้ว คืออันบุรุษกระทำแล้ว เป็นกรรมดี
คือเป็นกรรมงาม.

^๑ ข. ๖. ๒๕/๑๕/๒๓.

๑๐. อุปปลวณฺณาเถรีวตฺถุ (๕๔)

มธฺวา มณฺณตี พาโล
ยาว ปาปี น ปจฺจติ
ยทา จ ปจฺจตี ปาปี
อถ (พาโล) ทฺกฺขํ นิคฺจฺจติ.^๑

ภิกฺขเว โย พาโล ปาปี
ปาปกมฺมํ มธฺวา มธฺรํ วิย มณฺณตี
ปาปี อกุสลกมฺมํ ยาว ยตฺตํ กาลํ
น ปจฺจติ ตสฺส พาลสฺส วิปากํ น
เทติ, ยทา จ ปจฺจติ ปาปี อกุสลํ
ยทา ยสมิ กาลे วิปากํ ตสฺส พาลสฺส
ปจฺจติ เทติ. อถ โข โส พาโล ทฺกฺขํ
นिरยทฺกฺขํ นิคฺจฺจติ วินฺทติ ปฏฺิลภติ.

วาริ โปกฺขรปตฺเตว
อารคฺเคริว สาสโป

๑๐. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี (๕๔)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

คนพาลย่อมสำคัญบาปประดุจน้ำผึ้ง
ตราบเท่าที่บาป ยังไม่ให้ผล
แต่เมื่อใดบาปให้ผล เมื่อนั้น
คนพาลย่อมประสพทุกข์.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย คนพาลโดย่อม
สำคัญ บาป คือกรรมชั่ว ดุจน้ำผึ้ง
คือราวกับรสน้ำหวาน บาป คืออกุศล-
กรรม ยังไม่เกิดผล คือยังไม่ให้ผล
แก่คนพาลนั้นเพียงใด คือตลอดกาล
มีประมาณเท่าใด แต่เมื่อใด บาปคือ
กุศลกรรมให้ผล เมื่อใด คือในกาลใด
อกุศลกรรม ย่อมให้ผล คือย่อมแผ่ผล
แก่คนพาลนั้น. เมื่อนั้นแล คนพาลนั้น
ย่อมเข้าถึง คือย่อมประสพ ได้แก่
ย่อมกลับได้ทุกข์ คือทุกข์ในนรก.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ ใน
พราหมณวรรคว่า)

เรากล่าวบุคคล ผู้ไม่ติดอยู่ในกาม
ทั้งหลาย เหมือนน้ำไม่ติดอยู่บน

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๕/๒๔.

โย น ลิปฺปติ กาเมสุ
ตมห์ พุรุมิ พุราหฺมณฺ์.^๑

อิว ยถา วาริ โปกฺขรปฺตเต น
ลิปฺปติ น ลคฺคติ อารคฺเคริว สาสไป
อิว สาสไป อารคฺเค น ลิปฺปติ น
ลคฺคติ, เขวํ ตถา โย ชีณาสโว
กาเมสุ ปญฺจกามคฺเณสุ น ลิปฺปติ
น ลคฺคติ อหํ ตํ ปุคฺคลํ พุราหฺมณฺ์
พุรุมิ กณฺเณมิ.

ไบบัว เหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาด
ไม่ติดอยู่ที่ปลายเหล็กแหลม ว่าเป็น
พราหมณ์.

เรากล่าว คือย่อมกล่าว บุคคลคือ
พระชีณาสพ ผู้ไม่ติด คือไม่ข้องอยู่ใน
กามคุณ ๕ รวากะ คือเหมือนน้ำ
ไม่ติดอยู่ คือไม่ข้องอยู่บนไบบัว รวากะ
เมล็ดพันธุ์ผักกาดไม่ติดอยู่ที่ปลาย
เหล็กแหลม คือ(เหมือน)เมล็ดพันธุ์
ผักกาด ไม่ติดอยู่ คือไม่ข้องอยู่ที่ปลาย
เหล็กแหลมนั้น ว่าเป็นพราหมณ์.

๑๑. ขมฺพุกาชีวกวตฺถุ (๕๕)

มาเส มาเส กุสคฺเคน
พาโล ภูณฺเชถ โภชนํ
น โส สงฺฆาตธฺมมานํ
กถํ อคฺขติ โสฬสี.^๒

๑๑. เรื่องขมฺพุกาชีวก (๕๕)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

คนพาล พึ่งบริโภคโภชนะด้วย
ปลายหญ้าคาทุกๆ เดือน เขาย่อม
ไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งท่านผู้มีธรรม
อันนับได้แล้ว.

^๑ ป. ย. ๓/๑๔๓.

^๒ พ. ย. ๒๕/๑๕/๒๔.

ภิกษเว โย พาลโ อปริณดาต-
 วมุโม ติตถายตเน ปพฺพชิตโ โภชนั
 มาส มาเส กุสคฺเคน ภูญฺเชถ โส
 พาลโ อิมสั ปุคฺคฺลันนั สงฺฆาตธมฺมานั
 กัลลั อิมสั สงฺฆาตธมฺมานั **โสฬสั**
 โสฬสภาคั กตฺวา ปญฺจทสฺสภาเค
 สชฺเชตฺวา น **อคฺมตี** น สเมตี.

ดูกรรมิกษุทั้งหลาย คนพาลใด ผู้มี
 ธรรมยังไม่กำหนดรู้ ผู้บวชแล้วในลัทธิ
 เดียรถีย์ พึงบริโภคโภชนะด้วยปลาย
 หน้าคาทุก ๆ เดือน คนพาลนั้น
 ย่อมไม่ถึง คือย่อมไม่เสมอกับเสี้ยว
 ที่ ๑๖ แห่งบุคคลทั้งหลายเหล่านี้ ผู้มี
 ธรรมอันนับได้แล้ว คือแห่งสังฆาตธรรม
 ทั้งหลายเหล่านี้ โดยกระทำส่วนที่ ๑๖
 จัดแจงให้เป็น ๑๕ ส่วน.

๑๒. อหิแปตวตฺถุ (๕)

ปญฺจโยชนิกา ชิวฺหา
 สีสั เต นวโยชนั
 กาโย อจฺจุคฺคโต ตฺยหั
 ปญฺจวิสตีโยชนั
 กิณฺนุ กมฺมัม กิริตฺวาน
 ปตฺโตสิ ทฺกฺขมึทิสฺ.^๑

๑๒. เรื่องอหิแปรต (๕)

(พระมหาโมคคัลลานะ เมื่อจะถามบุรพ-
 กรรมของเปรตนั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า)

สิ้นของเจ้ายาวประมาณ ๕ โยชน์
 ศีรษะของเจ้าโตประมาณ ๙ โยชน์
 กายของเจ้าสูงประมาณ ๒๕ โยชน์
 เจ้าทำกรรมอะไรไว้ จึงถึงทุกข์
 เช่นนี้.

^๑ ฐ. อ. ๓/๑๕๕.

โก เปต เต ตว ชิวหา
 ปณฺจโยชนิกา, สีสํ ตว นวโยชนํ, กาโย
 ตฺยหํ กาโย **อจฺจุคฺคโต** อติอฺจฺจโ
ปณฺจวิสฺติโยชนํ ปณฺจวิสฺติโยชนิกโก โส
 ตฺวํ ก็ **กมฺมํ** อกุสฺสกมฺมํ . กริตฺวาน
อิทิสํ เอวรูปํ ทฺวํ ปตฺโต **อสิ** ภวสิ
 นฺ, ตํ กตํ **กมฺมํ** อหํ ปุจฺฉามิ.

อหํ ภาณฺเต โมคฺคัลลาน
 กสฺสปสฺส มเหสิโน
 สัมมสฺสาภิหฺมํ ภาตฺตํ
 อาหาเรสี ยถิจฺฉกํ.^๑

ภาณฺเต โมคฺคัลลาน อหํ ภาตฺตํ
 กสฺสปสฺส **มเหสิโน** มหนฺตานิ
 สิลฺกขณฺธาทีนํ ขณฺธานํ เอสนสิลสฺส
 อภิหฺมํ ชเนหิ **ยถิจฺฉกํ** ยถา อิจฺฉกํ
 สัมมสฺส **อาหาเรสี** โภเชสี.

ดูกรเปรตผู้เจริญ **ลิ้นของเจ้า** คือ
 ของตัวเจ้ายาว ๕ โยชน์, ศีรษะของเจ้า
 ๙ โยชน์, กาย คือร่างกายของเจ้า สูงยิ่ง
 สูงอย่างยิ่ง **๒๕ โยชน์** คือเจ้านั้นมีกาย
 สูงประมาณ ๒๕ โยชน์ กระทำกรรม คือ
 อกุศลกรรมอะไรไว้ จึงถึงทุกข์เช่นนี้
 คือเห็นปานนี้ **ย่อมนม** คือย่อมนมเป็น
 เราจะถามถึงกรรมที่เปรตนั้นกระทำแล้ว
 นั้นหนอ.

(เปรต เมื่อจะบอกแต่พระเถระ จึงกล่าว
 คาถานี้ว่า)

ข้าแต่พระโมคคัลลานะ ผู้เจริญ
 ข้าพเจ้ากลืนกินกัฏฐ ที่เขานำมา
 เพื่อสงฆ์ของพระพุทธเจ้าพระนาม
 ว่ากัฏฐปะ ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่
 ตามปรารถนา.

ข้าแต่พระมหาโมคคัลลานะผู้เจริญ
 ข้าพเจ้ากลืนกิน คือบริโภคกัฏฐ ที่ชน
 ทั้งหลาย นำไปเฉพาะเพื่อสงฆ์ ของพระ-
 พุทธเจ้าพระนามว่ากัฏฐปะ ผู้แสวงหา
คุณอันใหญ่ คือผู้มีปกติแสวงหาชั้น
 ทั้งหลาย มีศีลชั้นเป็นต้น อันใหญ่
 ตามปรารถนา คือตามที่ตนต้องการ.

^๑ ขุ. เปต. ๒๖/๑๓๖/๒๕๘.

๑๓. สฎฐิฎฐฎฎเปตวตฎฎ (๕๗)

สฎฐิ ฎฎสทสฎฐานิ
 ปริฎฎณณานิ สทพโส
 สีสเ ตฎฎหิ นิปตนุติ
 เต ฎิณทนุติ จ มตฎฎกั.^๑

สฎฐิ ฎฎสทสฎฐานิ อยฎฎสทสฎฐานิ
 สทพโส สทพปฎกาเรน ปริฎฎณณานิ
 สกลานิ สีสเ ตฎฎหิ ตว สีสเ นิปตนุติ,
 สฎฐิฎฎสทสฎฐานิ มตฎฎกั เต ตว สีสั
 ฎิณทนุเตว ฎิณทนุติ เอว.

สาฎ โข สิปฎกนุนาม
 อปี ยาทิสกัทิสั
 ปสุส ขณชปฎหาเรน

๑๓. เรื่องสฎฐิฎฐฎฎเปต (๕๗)

(จริงอยู่ พระมหาโมคคัลลานเถระ
 หมายเอาเปตนี้นั้นแหละ จึงกล่าวคำ
 เป็นต้นว่า)

ค้อนเหล็ก ๖ หมิ่นอัน บริบูรณ์แล้ว
 โดยประการทั้งปวง ย่อมตกลงไป
 บนศิระะของเจ้าและต่อยกระหม่อม
 ของเจ้าอยู่เสมอ.

พันแห่งค้อน คือค้อนเหล็ก ๖ หมิ่น
 อัน บริบูรณ์แล้ว โดยประการทั้งปวง
 คือโดยประการทุกอย่าง (ค้อน) ทั้งหมด
 ทั้งสิ้น ย่อมตกลงไปบนศิระะของเจ้า
 คือที่ศิระะของตัวเจ้า ค้อนเหล็ก ๖ หมิ่น
 ต่อย คือทำลายซึ่งกระหม่อมของเจ้า
 คือของตัวเจ้า.

(อำมาตย์ ผู้พำรสอนอรรถและธรรม
 ของพระราชา ทราบความนั้นแล้ว
 จึงกล่าวคาถานี้ว่า)

ชื่อว่าศิลปะ แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง
 ก็ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ ท่านจงดู
 เกิด ด้วยการติดตามประสา

^๑ พ. เปต: ๒๖/๑๓๖/๒๕๘.

ลพฐา คามา จตุททิสสา.^๑

เทว ตูมิ สิปฺปนฺนาม สาธุ โข
 สุนฺทโร โหติ, ยํ ปุคฺคํ กิทิสํ
 เอรูปี อปี ยาทิสํ ทุพฺพณฺณรูป
 ขณฺุชฺชปฺพาเรน ปิจฺสปฺปิณา สิปฺปสฺส
 องคํ ปสฺส, จตุททิสสา จตุคามา
 ปิจฺสปฺปิณา ลพฐา ปสฺส ปสฺสาหิ.

คนเปลี่ย บุรุษเปลี่ยได้บ้านสวย
 อันตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๔.

ข้าแต่เทพยดา ขึ้นชื่อว่าศิลปะที่
 เกี่ยวข้องกับบุคคลผู้เช่นใด ผู้เห็นปานนี้
 อนึ่งผู้มีศิลปะเช่นใด ถึงจะมีรูปชั่ว ก็ยัง
 ประโยชน์ให้สำเร็จได้แล คือเป็น
 ความดีของท่านจงดูองค์แห่งศิลปะ กับ
 ด้วยการติดตามประสาคนเปลี่ย คือ
 ผู้เตี้ยเพียงดั่งตั้ง บ้านสวย ๔ ตำบล อัน
 ตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๔ อันบุรุษเตี้ยเพียงดั่งตั้ง
 ได้แล้ว ท่านจงดู คือจอมองดู.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ยาวเทว อนตฺถาย
 ฅตฺตํ พาลสฺส ชายติ
 หนฺติ พาลสฺส สุกฺกํสํ
 มุทฺธมสฺส วิปาทยํ.^๒

ความรู้อย่อมเกิดแก่คนพาล เพียง
 เพื่อความฉิบหายเท่านั้น ความรู้นั้น
 ยังปัญญาซึ่งมฤตยาของเขาให้ตกไป
 ย่อมฆ่า ส่วนสุกธรรมของคนพาล
 เสีย.

ภิกฺขเว ยาวเทว ยตฺตํ ปฺมานํ
 พาลสฺส อนตฺถาย ยํ สิปฺปิ ฅตฺตํ
 ชานนพาลสฺส ชายติ อสฺส พาลสฺส
 สุกฺกํสํ กุสลโกฏฺฐาฬํ หนฺติ วินาเสติ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความรู้อย่อมเกิด
 แก่คนพาลผู้ซึ่งศิลปะใด เพื่อความฉิบหาย
 มิใช่ประโยชน์แก่คนพาล เพียงใดเทียว
 คือสิ้นกาลประมาณเท่าใด ความรู้นั้น

^๑ พุ. ชา. ๒๗/๓๕, ฆ. อ. ๓/๑๖๑.

^๒ พุ. ฆ. ๒๕/๑๕/๒๔.

ตี สุกกัสมิ ตสฺส พาลสฺส มุทฺธึ
 ปญฺญาสงฺฆาตี มุทฺธึ วิปาทยึ
 วิทฺธึสมานึ.

ยังความคิด คือมูทธา กล่าวคือปัญญา
 ของชนพาลนั้น ให้ตกไป คือให้กระจัด
 กระจายไป ย่อมฆ่าส่วนแห่งธรรมชาว
 คือส่วนแห่งกุศลของคนพาลนั้น คือย่อม
 ฆ่าส่วนแห่งธรรมชาวนั้น ให้พินาศไป.

๑๔. สุธมฺมตฺถเรวตฺถุ^๑ (๕๘)

อสนฺตึ ภาวมิจฺเจยฺย
 ปุเรกฺขารญฺจ ภิกฺขุสฺสุ
 อาวาเสสฺสุ จ อีสฺสรียึ
 ปุชฺชา ปฺรกุเลสฺสุ จ.^๒

โย ภิกฺขุ พาลโถ ภาวนึ อตฺตโน
 ภาวนึ อสนฺตึ อวิชฺชมานสภาวึ
 อิจฺเจยฺย ปญฺเญยฺย ปุเรกฺขารึ ปริวารานึ
 ภิกฺขุสฺสุ อาวาเสสฺสุ อีสฺสรียึ อิจฺเจยฺย
 ปญฺเญยฺย ปุชฺชา ปฺรกุเลสฺสุ จ อิจฺเจยฺย
 ปญฺเญยฺย.

๑๔. เรื่องพระสุธรรมเถระ (๕๘)

(พระศาสดา ตรัสพระคาถาทั้งหลาย
 เหล่านี้ว่า)

ภิกษุผู้พาลพึงปรารถนาความยกย่อง
 อันไม่มีอยู่ ความแวดล้อมในภิกษุ
 ทั้งหมด ความเป็นใหญ่ในอาวาส
 และการบูชาในตระกูลแห่งชนอื่น.

ภิกษุผู้พาลใด พึงปรารถนา คือ
 พึงตั้งไว้ซึ่งความยกย่อง คือซึ่งความ
 ยกย่องตน อันไม่มีอยู่ คืออันเป็นสภาพ
 ที่ไม่มีอยู่ พึงปรารถนา คือพึงตั้งไว้
 ซึ่งความแวดล้อม แห่งบริวารทั้งหลาย
 ในภิกษุทั้งหลาย (และ) ความเป็นใหญ่

^๑ ฉ. จิตตคหปติวตฺถุ.

^๒ พุ. ธ. ๒๕/๑๕/๒๔.

ปัญญาตามปกติที่ดำเนินไปสู่พระนิพพาน
ย่อมเกิดขึ้นแก่คนอื่น.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน
ยโสโกศสมฺปิโต
ยํ ยํ ปเทสํ ภาชติ
ตตฺถ ตตฺถเว ปุชฺชิตो.^๑

กุลบุตรผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล
เพียบพร้อมด้วยยศและโภคะ ไปถึง
ประเทศใด ๆ ย่อมเป็นผู้อันเขาบูชา
แล้ว ในประเทศนั้น ๆ ทีเดียวน.

อานนฺท โย ปุคฺคโล สทฺโธ
สทฺธาย สมฺปนฺโน ยโส ยเสน
โกศสมฺปิโต เตน โภเคน สมงฺคิฏฺโต,
โส ปุคฺคโล ยํ ยํ ปเทสํ จานํ ภาชติ,
ตตฺถ ตตฺถเว ตสฺมี ปเทเสเวว ปุชฺชิตो
เทวมนุสฺเสหิ ปุชฺชิตो สุขํ นิสฺสาย
ติฏฺฐติ.

ดูกรอานนท์ บุคคลใด มีศรัทธา
คือผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ผู้มียศ คือ
ผู้เพียบพร้อมด้วยยศ เพียบพร้อมด้วย
โภคะ คือผู้พร้อมเพรียงด้วยโภคะนั้น,
บุคคลนั้นไปถึงประเทศ คือสถานที่ใด ๆ,
เป็นผู้อันเขาบูชาแล้ว ในสถานที่นั้น ๆ
คือในประเทศนั้นนั้นเทียว คือเป็นผู้
อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บูชาแล้ว
อาศัยความสุขแล้วย่อมดำรงอยู่.

^๑ พ. ๒๕/๓๑/๕๕.

**๑๕. วนวาสีตีสถเถรวตถุ
(๕๗)**

จตุสฺส สมฺมทฺเทสฺส ชลฺลํ ปริตฺตกํ
ตโต พหุํ อสฺสชฺลํ อนปฺปกํ
ทุกฺขเณ ฌญฺจสฺส นรฺสฺส โสจโต
กึการณา สมฺม ตฺวํ ปมชฺชสิ.^๑

สามเณร ชลฺลํ จตุสมฺมทฺเทสฺส จิตฺ
ปริตฺตกํ อปฺปิ นรฺสฺส ทุกฺขเณ กายิก-
เจตสิกทุกฺขเณ ฌญฺจสฺส ปิพิตฺสฺส โสจโต
โสจนุตฺสฺส อสฺสชฺลํ อนปฺปกํ ตโต
จตุสมฺมทฺทชฺลโต พหุํ พหุตรํ กึการณา
สมฺม ตฺวํ ปมชฺชสิ. สมฺม สามเณร
ตฺวํ ปมชฺชสิ ปมาทํ กโรสิ กึ เกณ
การณน.

**๑๕. เรื่องพระวนวาสีตีสถเถระ
(๕๗)**

(ก็แล พระศาสดา ครั้นตรัสคำนี้แล้ว
จึงตรัสพระคาถานี้ว่า)

น้ำใน(มหา)สมุทรรทั้ง ๔ นิดหน่อย
น้ำคือน้ำตาของนระผู้อันทุกข์ถูกต้อง
แล้วเศร้าโศกอยู่ มีประมาณไม่น้อย
มากกว่าน้ำใน(มหา)สมุทรรทั้ง ๔ นั้น
สหาย เพราะเหตุไร ท่านจึง
ประมาทอยู่.

ดูกรสามเณร น้ำอันตั้งอยู่แล้ว
ใน(มหา)สมุทรรทั้ง ๔ นิดหน่อย คือน้อย
น้ำคือน้ำตาของนระผู้อันทุกข์ คืออัน
ทุกข์ทางกายและทางใจถูกต้องแล้ว คือ
บีบคั้นแล้ว เศร้าโศกอยู่ คือโศกอยู่
มีประมาณไม่น้อย มาก คือมากกว่าน้ำ
ใน(มหา)สมุทรรทั้ง ๔ นั้น สหาย เพราะ
เหตุไรท่านจึงประมาทอยู่ คือว่า ดูกร
สามเณรผู้สหาย ท่านย่อมนประมาท คือ
ย่อมนกระทำซึ่งความประมาท เพราะ
เหตุไร คือเพราะการณ์อะไร.

^๑ วิ. อ. ๓/๑๘๕.

(พระศาสดา ตรัสอุปสาพหกชาดก ใน
ทุกนิบาตนี้ว่า)

อุปสาพหกนามานัน
สหสุสานิ จตุททส
อสมิ ปเทเส ททตฺมานิ
นตฺถิ โลกเ อนามตฺ.^๑

พราหมณ์ นามว่าอุปสาพหก
หมื่นสี่พัน ถูกไฟไหม้แล้ว ใน
ประเทศนี้ สถานที่อันสัตว์ไม่เคย
ตาย ไม่มีในโลก.

พราหมณ อุปสาพหกนามานัน
ตาทิสพฺราหมณานัน อสมิ ปเทเส อิมสมิ
ปเทเส ปจฺวิยํ จุททส สหสุสานิ ชเนหิ
ทชฺชตฺตมาโน อนามตฺ นาม ตฎฺจฺจัน
อโสสานัน โลกเ นตฺถิ.

ดูกรพราหมณ์ พราหมณ์ผู้เช่นนั้น
มีนามว่าอุปสาพหก จำนวนหมื่นสี่พัน
ถูกชนทั้งหลายเผาอยู่ในประเทศนี้ คือ
บนแผ่นดินในประเทศนี้ สถานที่นั้น
ชื่อว่าอันสัตว์ไม่เคยตาย คือเป็นสถานที่
มิใช่ป่าช้า ย่อมไม่มีในโลก.

ยมฺหิ สจฺจญฺจ ฐมฺโม จ
อหิสา สญฺญมโ ทโม
เอตทริยา เสวนตฺติ
เอตฺ โลกเ อนามตฺ.^๒

ความสัตย์ ๑ ธรรม ๑ ความไม่
เบียดเบียน ๑ ความสำรวม ๑
ความฝึกฝน ๑ มีอยู่ในที่ใด
พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมเสพ
ที่เช่นนั้น สถานที่เช่นนั้น ชื่อว่า
อันสัตว์ไม่เคยตายในโลก.

สจฺจญฺจ ปุพฺพภาคิ สพฺพคณานัน
จตุสจฺจวตฺตญฺจ ฐมฺโม จ นวโลกุตฺตร-
ฐมฺโม จ ยมฺหิ ยสมิ ปุคฺคเล อตฺถิ.

วัตถุ (อันเป็นที่ตั้ง) ของสัจจะ ๔
แห่งการนับทั้งปวง อันเป็นส่วนเบื้องต้น
ชื่อว่า สัจจะ โลกุตตรธรรม ๙ ชื่อว่า

^๑ ฎ. อ. ๓/๑๘๖.

^๒ ฎ. อ. ๓/๑๘๖.

อธิสา ปเรสํ สตุตถานํ อวิหะณา
 สญฺญโม สีเล สญฺญโม ทโม
 อินฺทริยทมนํ, เอตํ อริยา พุทฺธปัจเจก-
 พุทฺธาทโย สจฺจญฺจาที เสวนฺติ, เอตํ
 อนามตํ อมตภาวโต โลเก อุปสนฺตํ
 วชฺนฺติ.

ธรรม มีอยู่ในที่ใด คือในบุคคลใด.
 การไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้
 ชื่อว่า ความไม่เบียดเบียน ความ
 สำรวมในศีล ชื่อว่า ความสำรวม
 การฝึกอินทรีย์ ชื่อว่า ความฝึกฝน
 (มีอยู่ในบุคคลใด), พระอริยเจ้าทั้งหลาย
 คือพุทธาภิณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า
 และพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมเสพ
 คุณธรรมมีศีลจะเป็นต้นนั้น, สถานที่นั้น
 ชื่อว่า อันสัตว์ไม่เคยตาย คือเป็นภาวะ
 ที่เข้าไปสงบในโลก เพราะความเป็น
 อมตะ.

(พระศาสดา ตรัสพระคาถานี้ว่า)

อญฺญา หิ ลาภุปนินฺสา
 อญฺญา นิพฺพานคามินี
 เอวเมตํ อภิญฺญาเย
 ภิกฺขุ พุทฺธสุส สาวโก
 สกุกาโร นามินฺนุเทยฺย
 วิเวกมฺนุพฺรุหเย.^๑

เพราะว่าข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาม
 เป็นอย่างหนึ่ง ข้อปฏิบัติอันยังสัตว์
 ให้ถึงพระนิพพานเป็นอย่างหนึ่ง
 ภิกษุผู้เป็นสาวก ของพระพุทธเจ้า
 ทราบเนื้อความนั้น อย่างนี้แล้ว
 ไม่พึงเพลิดเพลिनส์กการะ พึงตาม
 เจริญวิเวก (พึงตามพอกพูนวิเวก).

^๑ พุ. ฎ. ๒๕/๑๕/๒๔.

หิ ยสฺมา อญฺญา ปฏิปทา
 อุนิสฺสาย ลามิ โหติ, อญฺญา
 ปฏิปทา นิพฺพานคามินี นิพฺพานคฺมนสีลา
 โหติ. ภิกฺขุ พุทฺธสฺส สาวโก เอวเมตํ
 การณํ อตฺตโน วิสฺสุเจนน^๑ ณาณน
 อภิญฺญา ย ชาเนตฺวา สกฺกาโร
 นาภินนฺเตยฺย วิเวกํ ติวริํ วิเวกํ
 อญฺฺพฺรหฺเย อญฺฺพฺรหฺเยย.

พาลวคฺควณฺณนา สมตฺตา.

ปญฺจโม วคฺโค.

เพราะว่า คือเพราะเหตุที่ปฏิบัติ
 (ข้อปฏิบัติ) เข้าไปอิงอาศัยลามก ย่อมเป็น
 อย่างหนึ่ง, ปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระ
 นิพพาน คือมีปกติไปสู่พระนิพพาน
 ย่อมเป็นอย่างหนึ่ง. ภิกษุผู้เป็นสาวกของ
 พระพุทธเจ้า ทราบแล้ว คือรู้แล้วซึ่ง
 เหตุนั้นอย่างนี้ ด้วยญาณอันวิเศษ
 ของตน ไม่พึงเพลิดเพลिनสักการะ พึง
 ตามเจริญ คือพึงตามพอกพูนวิเวก
 คือวิเวก ๓ อย่าง.

พรรณนาพาลวรรค จป.

วรรคที่ ๕ จป.

^๑ ไป. วิสฺสุเจนน.

๖. ปณทิตวคค

๑. ราชตฤณรตฤ (๖๐)

อลีนจิตต์ นิสฺสาย
 ปหฺมฺจํา มหตี จมฺ
 โกสลํ เสนาสนตฺฏจํ
 ชีวคฺคานํ อคฺคาหิ.^๑

หตฺถิโปตโก **อลีนจิตต์** นิสฺสาย
 อลีนจิตต์ นาม ราชกุมารํ นิสฺสาย
 จมฺ จตฺเสนิโย ชนา **มหตี** มหฺนฺตา
 ปหฺมฺจําปหฺมฺจํา ปราชิกา **โกสลํ**
 โกสลราชานํ **เสนาสนตฺฏจํ** เสนาหิ
 ปริจฺจตฺตํ ชีวคฺคานํ อคฺคาหิ.

เอวํ นิสฺสยสมฺปนฺโน
 ภิกฺขุ อารทฺธวิริโย
 ภาวยํ กุสลํ ธมฺมํ

๖. บัณทิตวรรค

๑. เรื่องพระราชาเถระ (๖๐)

(พระศาสดา ตรัสอลีนจิตตชาดก
 ในทุกนิบาตนี้ ให้พิสดารว่า)

เสนาหฺมฺใหญ่ อาศัยเจ้าอลีนจิตต-
 กุมาร ว่าจะเริงทั่วกันแล้ว ได้ให้ข้าง
 จับพระเจ้าโกศลทั้งเป็น ผู้ไม่พอ
 พระทัยด้วยราชสมบัติ.

ดูกรหตฺถิโปตกะ เสนา คือชน
 ทั้งหลายผู้เป็นเสนา ๔ เหล่า หฺมฺใหญ่
 คือจํานวนมาก อาศัยอลีนจิตตกุมาร
 คืออาศัยพระราชากุมาร พระนามว่า
 อลีนจิตตจะ ว่าจะเริงแล้ว และว่าจะเริงทั่วแล้ว
 เป็นผู้ทำให้พระเจ้าโกศลพ่ายแพ้ ได้ให้
 ข้างจับพระเจ้าโกศล คือพระราชา
 พระนามว่าโกศล ทั้งยังมีชีวิต ผู้ไม่ยินดี
 ด้วยเสนา (ราชสมบัติ) คือผู้อันเสนา
 ทั้งหลายสละแล้ว.

ภิกฺขุ ผู้ถึงพร้อมด้วยนิสฺสัยอย่างนี้
 เป็นผู้มีความเพียร อันปรารถแล้ว
 เจริญกุศลธรรมอยู่ เพื่อบรรลุนิพพาน

^๑ ฎ. อ. ๔/๓.

โยคกุเขมสุส ปตติยา
ปาปุณเณ อนุปุพเพน
สพพส์โยชนกขย์.^๑

ภิกขุ นิสฺสยสมฺปนฺโน สีสฺสมฺปนฺโน
เอวํ นิสฺสาย กมฺมฏฺจานํ นิสฺสาย
อารทฺธวิริโย กุสลํ ธมฺมํ ภาวยํ ภาวนํ
วทฺตฺเตนฺโต โยคกุเขมสุส ปตติยา
นิพฺพานสุส ปตฺตฺนตฺถาย สพพส์โยชนกขย์
นิพฺพานํ อนุปุพเพน อนุปุพฺพคฺเมน
ปาปุณเณ ปาปุณเณยฺย.

เป็นแดนเกษมจากโยคะ ฟังบรรลุ
ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งสังโยชน์ทั้งปวง
โดยลำดับ.

ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยนိสสัย คือ
ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล อาศัยแล้วซึ่งกรรมฐาน
อย่างนี้ ผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว
เจริญธรรมอันเป็นกุศลอยู่ คือยังภาวนา
ให้เจริญอยู่ ฟังบรรลุ คือฟังถึง
พระนิพพานอันเป็นที่สิ้นไปแห่งสังโยชน์
ทั้งปวง เพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดน
เกษมจากโยคะ คือเพื่อบรรลุซึ่งพระ
นิพพาน โดยลำดับ คือตามลำดับ.

(พระศาสดา เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิ
แสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า)

นิธินฺว ปวตฺตาริ^๒
ยํ ปสุเส วชฺชทสุสินิ
นิกฺคยฺหวาทิ เมธาวี
ตาทิสํ ปณฺฑิตํ ภาเช
ตาทิสํ ภาชฺมานสุส
เสยฺโย โหติ น ปาปิโย.^๓

บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญาใด ซึ่งเป็น
ผู้กล่าวนิคหะ ซึ่งโทษว่าเป็นเหมือน
ผู้บอกขุมทรัพย์ให้ ฟังคบผู้มี
ปัญญาเช่นนั้น ซึ่งเป็นบัณฑิต
(เพราะว่า) เมื่อคบท่านผู้เช่นนั้น
มีแต่คุณอย่างประเสริฐ ไม่มีโทษ
ที่ลามก.

^๑ ฐ. อ. ๔/๓.

^๒ โป. ปวตฺตานํ

^๓ ชุ. ฐ. ๒๕/๑๖/๒๕.

ภิกษุเว โย ปุคฺคโล ปสฺสเส ปสฺสเสยฺย
 ยํ ปุคฺคลํ วชฺชทสฺสสินํ วชฺชทสฺสสนสีลํ
 นิธินํ ปุราณนิกุมภินํ วยิ ปุคฺคลํ
 ปวตฺตาริ^๑ อาจิกฺขิตาริ นิคฺคยฺหวาทิ
 นิคฺคยฺหิตฺวา วาทิ เมธาวี ธมฺโมชปณฺณาย
 สมนฺนาคตํ, ภาเช ภาเชยฺย ปยิรฺุปาเสยฺย
 ปณฺทิตํ ตาทิสํ เอวรูปิ. ตาทิสํ หนี
 อาจริยํ ภาชมานสฺส อนฺเตวาสิกสฺส
 เสยฺโย โหติ น ปาปิโย วทฺตมียฺเว น
 ปริหานิ โหติ.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลใด
 พึงเห็น คือพึงประสบซึ่งบุคคลใด
 ผู้ซึ่งโทษ คือผู้มีปกติแสดงซึ่งโทษ เพียง
 ดังบุคคลผู้บอก คือผู้ซึ่งบอกขุมทรัพย์
 คือราวกับบุคคลผู้บอกขุมทรัพย์เก่า ผู้มี
 ปกติกล่าวข่ม คือผู้มักกล่าวข่ม ผู้มี
 ปัญญา คือผู้ประกอบปัญญา มีโอชะ
 อันเกิดแต่ธรรม, บุคคลพึงคบ คือพึง
 พบปะ ได้แก่ พึงเข้าไปนั่งใกล้ซึ่งบัณฑิต
 ผู้เช่นนั้น คือผู้เห็นปานนี้. เพราะเมื่อ
 อันเตवासิก คบอยู่ซึ่งอาจารย์ผู้เช่นนั้น
 มีแต่คุณอันประเสริฐไม่มีโทษที่ลามก
 คือมีแต่ความเจริญเท่านั้น ไม่มี ความ
 เสื่อมเลย.

^๑ โป. ปวตฺตานํ.

๒. อสุสขิปุณพพสุกาวตถุ (๖๑)

โอวทฤษฎานุสาเสยย
 อสพฺภา จ นินวาระเย
 สตํ หิ โส ปิโย โหติ
 อสตํ โหติ อปฺปิโย.^๑

โย อัจฉริโย โอวทฤษฎ โส
 อัจฉริโย อนุตฺเตवासิกํ อนุสาเสยย
 อสพฺภา จ อกุศลธมฺมา นินวาระเย
 นินวาระเย หิ กสมฺมา วทามิ สตํ
 สปุปริสานํ พุทฺธาทีนํ สเตหิ สปฺุริเสหิ
 พุทฺธาทีหิ โส เอวรूपํ ปุคฺคโล ปิโย
 โหติ, อสตํ อสปฺุริสานํ อสเตหิ
 อสปฺุริเสหิ อปฺปิโย โหติ.

๒. เรื่องภิกษุอัสสขิปุณพพสุกษะ (๖๑)

(พระศาสดา เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิ
 แสดงธรรม จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ผู้ใดฟังว่ากล่าว ฟังสอน และฟัง
 ห้ามจากธรรมของอัสตบุรุษ ผู้นั้น
 แล ย่อมเป็นที่รักของอัสตบุรุษ
 ทั้งหมด ไม่เป็นที่รักของอัสตบุรุษ.

อาจารย์ได้ฟังว่ากล่าว อาจารย์นั้น
 ฟังตามสอนอันเตवासิก ฟังห้าม คือ
 ฟังห้ามจากธรรมของอัสตบุรุษ คือจาก
 อกุศลธรรม เพราะว่า คือเพราะเหตุไร
 ข้าพเจ้าจึงกล่าว (ว่า) ก็บุคคลนั้น คือ
 เห็นปานนี้ ย่อมเป็นที่รักของอัสตบุรุษ
 ทั้งหมด คือของอัสตบุรุษทั้งหมดมี
 พระพุทธเจ้าเป็นต้น (กับ) ด้วยอัสตบุรุษ
 ทั้งหมด คือด้วยอัสตบุรุษทั้งหมด
 มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น, (บุคคลนั้น) ย่อม
 ไม่เป็นที่รักของอัสตบุรุษทั้งหมด คือ
 ของอัสตบุรุษทั้งหมด (กับ) ด้วยอัสตบุรุษ
 ทั้งหมด คืออัสตบุรุษทั้งหมด.

^๑ ขุ. ๖. ๒๕/๑๖/๒๕.

๔. มหาภักป็นตฺเถรวตฺต (๖๓)

ธมฺมปีติ สุขํ เสติ
 วิปฺปสนฺนเนน เจตฺสา
 อริยปฺปเวทิตฺเต ธมฺเม
 สทา รมติ ปณฺชิโต.^๑

ธมฺมปีติ ธมฺมปายโก ปุคฺคโล
 เจตฺสา จิตฺเตน วิปฺปสนฺนเนน สุขํ จตฺุหิ
 อริยาปเถหิ เสติ วิหฺรติ. สทา รมติ
 ปณฺชิโต อริยปฺปเวทิตฺเต พุทฺธาทีหิ
 ปเวทิตฺเต ธมฺเม สตฺตตีสโพิธิปฺกฺขิยธมฺเม
 สติปฺญฺจนาทีเภาเท สทา รมติ.

๕. เรื่องพระมหาภักป็นเถระ (๖๓)

(พระศาสดา เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิ
 แสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า)

บุคคลผู้เฝือก้มในธรรม มีใจผ่องใส
 ย่อมนอนเป็นสุข บัณฑิตย่อมยินดี
 ในธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศแล้ว
 ทุกเมื่อ.

บุคคลผู้มีปีติในธรรม คือผู้ดื่มซึ่ง
 ธรรม มีใจ คือมีจิตผ่องใสแล้ว ย่อมนอน
 คือยอมอยู่เป็นสุขด้วยอริยาบถทั้ง ๔.
 บัณฑิตยอมยินดีในธรรม อันพระ
 อริยเจ้าประกาศแล้ว คืออันพระพุทฺธเจ้า
 เป็นต้น ประกาศแล้ว คือยอมยินดีใน
 โพิธิปฺกฺขิยธรรม ๓๗ ประการ อันต่างด้วย
 ธรรมมีสติปฺญฺจานเป็นต้น ในกาลทุกเมื่อ.

^๑ พุ. ธิ. ๒๕/๑๖/๒๕.

๕. ปณฺธิตสามเณรวตฺถุ

(๖๔)

อุทกํ หิ นมยฺนฺติ เนตฺติกา
 อุตฺถุการา นมยฺนฺติ เตชฺชนํ
 ทารุํ นมยฺนฺติ คจฺจกา
 อตฺถานํ ทมยฺนฺติ ปณฺธิตา.^๑

บุคคลา เนตฺติกา อุทกํ มาติกา
 นมยฺนฺติ เนนฺติ, อุตฺถุการา เตชฺชนํ กณฺฑํ
 นมยฺนฺติ อุตฺถุํ กโรนฺติ, ทารุํ ทารุณิ
 นมยฺนฺติ ตจฺจกา, อตฺถานํ ทมยฺนฺติ
 ปณฺธิตา.

๕. เรื่องบัณฑิตสามเณร

(๖๕)

(พระศาสดา เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิ
 แสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า)

อันคนไข่น้ำทั้งหลาย ย่อมไข่น้ำ
 ช่างศรทั้งหลาย ย่อมตัดศร
 ช่างถากทั้งหลาย ย่อมถากไม้
 บัณฑิตทั้งหลายย่อมฝึกตน.

บุคคลทั้งหลายผู้ไข่น้ำ ย่อมไข
 คือย่อมนำไปซึ่งน้ำ ด้วยเหมือง, ช่างศร
 ทั้งหลาย ย่อมตัด คือย่อมกระทำซึ่งศร
 คือซึ่งลูกศรให้ตรง, ช่างถากทั้งหลาย
 ย่อมถากซึ่งไม้ คือซึ่งไม้ทั้งหลาย,
 บัณฑิตทั้งหลายย่อมฝึกซึ่งตน.

^๑ พ. ติ. ๒๕/๑๖/๒๕.

๖. ลक्षणุกภทฺทียตฺถเรวตฺต

(๖๕)

เสโล ยถา เอกฆโน
 วาเตน น สมীরติ
 เอวํ นินฺทาปสฺสํสาสุ
 น สมินฺชนฺติ ปณฺชิตา.^๑

ยถา หิ เสโล เอกฆโน อสุสิโร
 น สมীরติ น อิบฺชติ น จลติ,
 เอวํ ตถา ปณฺชิตา โลกธมฺเมสุ
 อชฺฌโมตฺตธรรนฺเตสุ น สมินฺชนฺติ
 ปฏฺฐิฆวเสน วา อนฺนยวเสน วา น
 จลนฺติ น กมฺปนฺติ. นินฺทาปสฺสํสาสุ
 อตฺถิโก อฏฺฐนฺนํปิ โลกธมฺมานํ
 เวทิตพฺโพ.

๖. เรื่องพระลक्षणุกภทฺทีย-

เถระ (๖๕)

(พระศาสดา เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิ
 แสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า)

ภูเขาศิลาล้วน เป็นแท่งเดียว ย่อม
 ไม่สะเทือนด้วยลมจันใด บัณฑิต
 ทั้งหลายย่อมไม่เอนเอียง ในเพราะ
 นินทาและสรรเสริญจันนั้น.

เหมือนอย่างว่าภูเขาศิลาล้วน เป็น
 แท่งเดียว คือไม่มีโพรง ย่อมไม่สะเทือน
 คือย่อมไม่เอนเอียง ได้แก่ ย่อมไม่
 หวั่นไหว(ด้วยลมที่พัดมาจากทิศตะวันออก
 เป็นต้น) จันใด, เมื่อโลกธรรมทั้งหลาย
 ครอบงำอยู่ บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่
 เอนเอียง คือย่อมไม่หวั่นไหว ได้แก่
 ย่อมไม่สะเทือน ด้วยอำนาจความ
 ยินร้าย หรือด้วยอำนาจความยินดี
 จันนั้น คือเหมือนจันนั้น ในเพราะ
 นินทาและสรรเสริญ บัณฑิตพึงทราบ
 เนื้อความแห่งโลกธรรมแม้ทั้ง ๘ ประการ.

^๑ พุ. ฎ. ๒๕/๑๖/๒๕.

เอวํ ธมฺมานิ สุตฺวาน
วิปฺปสึทฺตติ ปณฺฑิตา.^๑

ยถาปิ รหโธ คมฺภีโร วิปฺปสนฺโน
อนาวิลो เอวํ ตถา ปณฺฑิตา ธมฺมานิ
เทสฺนาธมฺมานิ สุตฺวาน ตสฺมี ธมฺเม
วิปฺปสึทฺตติ.

ไสแจ้ว ไม่ชุ่มมัว ฉะนั้น.

ห้วงน้ำลึก ไสแจ้ว ไม่ชุ่มมัว
แม้ฉันใด บัณฑิตทั้งหลาย ฟังแล้ว
ซึ่งธรรมทั้งหลาย คือซึ่งเทศนาธรรม
ทั้งหลาย ย่อมแฝงใสในธรรมนั้น ฉะนั้น
คือเหมือนฉันนั้น.

๘. ปญจสตภิกขุขัตตุ (๖๗)

วาโลทกํ อปฺปรสํ นิหีนํ
ปีตฺวา มโห ชายติ คหฺรภานํ
อิมญฺจ ปีตฺวาน รสํ ปณฺตี
มโห น สลฺยชายติ สินฺธวานํ.

ภิกฺขเว วาโลทกํ มตฺตอจฺฉิฏฺฐกํ
อปฺปรสํ นิหีนํ ปีตฺวา ปีวิตฺวา มโห
ชายติ อฺปฺปชฺชติ คหฺรภานํ, อิมญฺจ
สมิทฺติฏฺฐจานํ รสํ รสสมฺปนฺนํ ปณฺตี
อติมธฺรํ สินฺธวานํ ปีตฺวาน ปีวิตฺวาน

๘. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป (๖๗)

(พระศาสดา ตรัสวาโลทกชาดกนี้ โดย
พิสดารว่า)

ความเมา ย่อมบังเกิดแก่พวกปลา
เพราะดื่มกินน้ำทางมีรสน้อยอันแล้ว
แต่ความเมาย่อมไม่เกิดแก่ม้าสินธพ
เพราะดื่มรสที่ประณีตนี้.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความเมาย่อมเกิด
คือย่อมบังเกิดแก่ปลาทั้งหลาย
เพราะดื่ม คือเพราะกิน น้ำทาง คือ
น้ำเมาที่เขาทิ้งแล้ว ได้แก่มีรสน้อย คือ
อันแล้ว, แต่ความเมาย่อมไม่เกิดแก่

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๖/๒๕.

มโห น สญชยติ น อุปฺปชฺชติ.

ม้าสินธพทั้งหลาย เพราะดื่ม คือ เพราะกิน รส มีฐานะที่เขาปรุงสำเร็จ แล้วนี้ คือถึงพร้อมด้วยรส อันประณีต คืออันหวานยิ่งนัก.

อุปฺปมฺปิวิตฺวาน นิหีนชฺจโจ
โส มชฺชตี เตน ชนินฺท มุญฺโง
โรรยฺหสิโล จ กุลมฺหิ ชาโต
น มชฺชตี อคฺครสํ ปิวิตฺวา.^๑

ข้าแต่พระราชา ผู้เป็นจอมนรชน
ลานั้น เป็นสัตว์มีชาติเลว ดื่มน้ำ
มีรสน้อย อันรสนั้นถูกต้องแล้ว
ย่อมเมา ส่วนม้าอาชาไนยผู้เอา
ธุระเสมอ เกิดในตระกูล (ที่ดี) ดื่ม
รสที่เลิศแล้วหาเมาไม่.

โก ชนินฺท เอวํ ตถา พาโล
นิหีนชฺจโจ นิหีนชาตโก อุปฺปิ ปานนิหีนํ
อุปฺปิ อุปฺปรสํ ปิวิตฺวา โส ปุคฺคโล
เตน อุปฺปรสฺปาเนน มุญฺโง ปิพิตโต
มชฺชตี ปมาทํ อापชฺชติ, ยถา
สินฺธวานํ, เอวํ ปุคฺคโล โรรยฺเยย วิริยํ
นิกฺขเญยฺย สิโล จ สิลฺวาเอว กุลมฺหิ
อุตฺตมกุเล ชาโต อุปฺปนฺโน อคฺครสํ
มธุรสฺส ปานํ ปิวิตฺวา น มชฺชตี
ปมาทํ อापชฺชติ น.

ข้าแต่พระราชา ผู้เป็นจอมนรชน
ผู้เจริญ บุคคล(ลา)นั้น ผู้เขลา ผู้มีชาติ
อันเลว คือผู้เกิดในตระกูลต่ำ ดื่มน้ำมี
รสน้อย อันเป็นน้ำดื่มที่เลว ชื่อว่าน้ำ
มีรสน้อย คือมีรสชนิดหน้อย ผู้อันการ
ดื่มน้ำมีรสน้อยนั้น ถูกต้องแล้ว คือ
บิบบิ้นแล้ว ย่อมเมา คือย่อมถึงความ
ประมาท อย่างนั้น คือเหมือนอย่างนั้น,
(ความเมา ย่อมไม่เกิดแก่ม้าสินธพ
ทั้งหลาย ฉันท, บุคคล(ม้าอาชาไนย)
พึงเอาธุระ คือ พึงถึงซึ่งความพากเพียร
และเป็นผู้มีศีล คือเป็นผู้ทรงศีลนั่นเอง
เกิดแล้ว คืออุบัติขึ้นในตระกูล คือใน

^๑ ฎ. อ. ๔/๔๕-๔๖.

ตระกูลอันสูงสุด ดีมรสที่เลิศ คือน้ำแห่ง
ผลมะขาง ย่อมไม่เมา คือย่อมไม่ถึง
ความประมาท ฉะนั้น.

(พระศาสดา เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิ
แสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า)

สพฺพตฺถ เว สปฺปริสา วชฺนฺติ
น กามกามา ลปฺยนฺติ สนฺโต
สุเขน ฌฏฺฐา อถวา ทฺกฺเขน
น อจฺจาวจํ ปณฺชิตา ทสฺสยนฺติ.^๑

ภิกษุเว เย สปฺปริสา สพฺพตฺถ
สพฺพเสฺส ปญฺจกฺขนฺธาทีเภาเสฺส วชฺนฺติ
อรรหตฺตมคฺคณาณฺน ฉนฺนทราคํ วิชฺชนฺติ
เต สนฺโต สปฺปริสา พุทฺธาทโย
กามกามา อิจฺฉตฺถาย จ ฐนฺกามตฺถาย
น ลปฺยนฺติ น กถฺนฺติ สุเขน ฌฏฺฐา
อถวาปี ทฺกฺเขน ฌฏฺฐา อจฺจาวจํ
อากาโร ปณฺชิตา พุทฺธาทโย น
ทสฺสยนฺติ.

สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมเว้นในธรรม
ทั้งปวงแล สัตบุรุษทั้งหลาย หาใช่
ผู้ปรารถนากามเจรจาไม่ บัณฑิต
ทั้งหลาย อันสุขหรือทุกข์ถูกต้อง
แล้ว ย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษทั้งหลาย
เหล่าใดย่อมเว้น ในธรรมทั้งปวง คือใน
ธรรมทั้งหลายต่างด้วยขั้น ๕ เป็นต้น
ทั้งปวง ย่อมละฉันทราคะ ด้วยอรรถ-
มรรคญาณ สัตบุรุษทั้งหลายเหล่านั้น
คือบุรุษผู้สงบทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า
เป็นต้น หาใช่ผู้ใคร่กามเจรจาไม่ คือ
ไม่กล่าว เพื่อประโยชน์แก่ความปรารถนา
เพื่อประโยชน์แก่ความอยากในทรัพย์
บัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
ผู้อันสุข ถูกต้องแล้ว แม้หรือว่า ผู้อัน
ทุกข์ถูกต้องแล้ว ย่อมไม่แสดงอาการ
ขึ้นลง (สูง ๆ ต่ำ ๆ).

^๑ พ. ๓๕/๑๖/๒๖.

๙. ฌมฺมิกตฺเถรวตฺถุ

(๖๘)

น อตฺตเหตุ น ปรสฺสเหตุ
 น ปุตฺตมิจฺเจ น ฌนํ น ฐฏฺฐํ
 น อิจฺเจยฺย อธฺมเมน สมิทฺธิมตฺตโน
 น สีลวา ปญฺญวา ฌมฺมิโก สียา.^๑

โย ปญฺชิโต ปาปํ อตฺตเหตุ น
 กโรติ ปาปํ ปรสฺสเหตุ น, น ปุตฺตมิจฺเจ
 น ปุตฺตํ อิจฺเจ น ฌนํ อิจฺเจ น ฐฏฺฐํ
 อิจฺเจ น อธฺมเมน อธฺมมกฺมเมน
 อิจฺเจยฺย อตฺตโน สมิทฺธิตํ อิจฺเจยฺย, ส

๙. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่

ในธรรม (๖๘)

(พระศาสดา เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิ
 แสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า)

บัณฑิตย่อมไม่ทำบาป เพราะเหตุ
 แห่งตน ย่อมไม่ทำบาป เพราะเหตุ
 แห่งบุคคลอื่น บัณฑิตไม่พึง
 ปราธนาบุตร ไม่พึงปราธนา
 ทรัพย์ ไม่พึงปราธนาแว่นแคว้น
 (และ) ไม่พึงปราธนาความสำเร็จ
 เพื่อตนโดยไม่เป็นธรรม บัณฑิตนั้น
 พึ่งเป็นผู้มีศีล มีปัญญาตั้งอยู่
 ในธรรม.

บัณฑิตใด ย่อมไม่ทำบาป เพราะ
 เหตุแห่งตน ย่อมไม่ทำบาปเพราะเหตุ
 แห่งบุคคลอื่น บัณฑิตไม่พึงปราธนา
 บุตร คือ (ตัดบทเป็น น ปุตฺตํ อิจฺเจ)
 ไม่พึงปราธนาบุตร ไม่ปราธนาทรัพย์
 ไม่พึงปราธนาแว่นแคว้น (และ) ไม่พึง
 ปราธนา(ความสำเร็จ) คือไม่พึงต้องการ
 ความสำเร็จเพื่อตน โดยไม่เป็นธรรม
 คือโดยกรรมอันไม่เป็นธรรม, บัณฑิตนั้น

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๖/๒๖.

โส ปณฺทิตฺโต สีลวา สีเลน สมฺนาคโต
 ปญฺญา ปญฺญาย สมฺนาคโต
 ธมฺมิโก สียา.

เป็นผู้มีศีล คือผู้มาตามพร้อมแล้ว
 ด้วยศีล เป็นผู้มึปัญญา คือผู้มาตาม
 พร้อมแล้วด้วยปัญญา ฟังตั้งอยู่ในธรรม.

๑๐. ธมฺมสุสฺวานวตฺตฺ (๖๙)

อปฺปกกา เต มนุสฺเสสุ
 เย ชนา ปารคามิโน
 อถายํ อิตฺรา ปชา
 ตีรเมวานุธาวติ.^๑

ภิกฺขเว เย ชนา ปารคามิโน
 นิพฺพานคฺมนสีลา เต ชนา มนุสฺเสสุ
 อปฺปกกา โถกา ยาจายํ อิตฺรา ปชา
 ยา จ อยํ อวเสสา ปชา สตฺตา
 ตีรเมวานุธาวติ ตีรเภา อณฺธาวติ.

๑๐. เรื่องการฟังธรรม (๖๙)

(พระศาสดา เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิ
 แสดงธรรม จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า)

ในหมู่มนุษย์ ชนผู้ถึงฝั่งมีจำนวน
 น้อย ฝ่ายประชาชนอกันี้ เลาะไป
 ตามตลิ่งอย่างเดียว.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในหมู่มนุษย์
 ชนทั้งหลายเหล่าใด เป็นผู้ถึงฝั่ง คือ
 เป็นผู้ไปสู่พระนิพพานเป็นปกติ ชน
 ทั้งหมดเหล่านั้น มีจำนวนน้อย คือ
 นิดหน่อย ส่วนประชาชนอกันี้ใด คือ
 ประชา ได้แก่สัตว์ที่เหลื่อลงนอกันี้ใด
 วึ่ง(เลาะ)ไปตามฝั่งอย่างเดียว คือ
 ย่อมวึ่งไปตามตลิ่งนั้นเทียว.

^๑ พ. ๖. ๒๕/๑๖/๒๖.

เย จ โข สมุมทกฺขาเต
 ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน
 เต ชนา ปารเมสฺสนฺติ
 มจฺจุเชยฺยํ สฺหุตฺตรํ.^๑

เย ชนา จ ธมฺเม เทสนาธมฺเม
 โข สมุมทกฺขาเต สมฺมา ภควตา
 อกฺขาเต สุกฺกิตฺเต ธมฺมานุวตฺติโน ธมฺเม
 อานุวตฺติโน เต ชนา มจฺจุเชยฺยํ
 กิเลสสงฺฆาตํ มจฺจุโน นีวาสนฺนฺจฺจนสมฺภูตํ
 เตภูมิกวณฺณํ สฺหุตฺตรํ อกตํ สภาเคหิ
 ชเนหิ สฺหุตฺตรํ อติกกมิตฺวา ปารี
 นิพฺพานปารี เอสฺสนฺติ คมิสฺสนฺติ.

ก็ชนทั้งหลายเหล่าใดแล ประพฤติ
 สมควรแก่ธรรม ในธรรมที่เรากล่าว
 ชอบแล้ว ชนเหล่านั้นล่วงบ่วงมาร
 ที่ข้ามได้ยาก จักไปถึงฝั่ง.

ก็ชนทั้งหลายเหล่าใด ประพฤติ
 สมควรแก่ธรรมในธรรม คือในเทศนา
 ธรรมแล ที่เรากล่าวชอบแล้ว คือ
 อันพระผู้มีพระภาค ตรัสแล้วโดยชอบ
 ได้แก่ตรัสดีแล้ว คือประพฤติดำเนินในธรรม
 ชนทั้งหลายเหล่านั้น ก้าวล่วงบ่วงแห่ง
 มาร กล่าวคือกิเลส คือวิภวภูมิจนเป็นไป
 ในภูมิ ๓ อันเป็นที่อยู่แห่งมัจจุ ที่ข้าม
 ได้ยาก คือที่ชนทั้งหลายที่เป็นสภาคกัน
 ไม่กระทำแล้ว ชื่อว่าข้ามได้ยากยิ่ง จักถึง
 คือจักดำเนินไปถึง ซึ่งฝั่ง คือซึ่งฝั่งแห่ง
 พระนิพพาน.

^๑ พ. ๒๕/๑๖/๒๖.

๑๑. อากนุตฺตกภิกขุวตฺต (๗๐)

กณฺ्हี ฐมฺมํ วิปฺปหยา
 สุกฺกํ ภาเวถ ปณฺฺติโต
 โอกา อโนกมาคมฺม
 วิเวเก ยตฺถ ทุรฺมฺม^๑

ภิกขเว โย ปณฺฺติโต ฐมฺมํ
 กายทฺฺจจริตาภิเษทํ ฐมฺมํ กณฺ्हี อุกฺกสฺสํ
 วิปฺปหยา ฉทฺฺเขตฺตวา ฐมฺมํ สฺจจริตาภิเษทํ
 ฐมฺมํ สุกฺกํ กุสฺสํ ภาเวถ ภาเวยฺย
 ภิกฺขุ โอกกอลยา นิกฺขนฺตํ อโนกํ
 อนาลยสงฺฆาตํ นิพฺพานํ อากมฺม ปฏฺิจฺจ
 ยตฺถ ยสฺมึ นิพฺพานเ วิเวเก ทุรฺมฺม
 อิเมหิ สตฺเตหิ ทุรฺมฺม ทุรฺมฺมิกิรฺม.

๑๑. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ (๗๐)

(พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงธรรม
 จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า)

บัณฑิตออกจากอาลัย อาศัยธรรม
 อันหาอาลัยมิได้ ละกรรมดำแล้ว
 ควรเจริญธรรมขาว.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตใด ละ
 คือทิ้งซึ่งกรรม คือซึ่งกรรมต่างด้วย
 กายทฺฺจจิตเป็นต้น อันเป็นกรรมดำ คือ
 อันเป็นอกุศล พึงยังธรรม คือยังธรรม
 ต่างด้วยสฺจจริตเป็นต้น อันเป็นกรรมขาว
 คืออันเป็นกุศลให้เจริญ คือพึงให้เจริญ,
 ภิกษุ อาศัย คืออาศัยแล้ว ซึ่งกรรม
 อันหาอาลัยมิได้ คือซึ่งพระนิพพาน
 กล่าวคือความไม่อาลัย ซึ่งเป็นคุณชาติ
 ออกจากอาลัย คือน้ำ, อันยินดีได้
 โดยยาก คือว่า อันสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้
 ยินดีได้โดยยาก คือยินดียิ่งได้โดยยาก
 ในวิเวกใด คือในพระนิพพานใด.

^๑ พ. ธ. ๒๕/๑๖/๒๖.

ตตฺรารามิรติมิจุเฉยฺย
 หิตฺวา กามะ อภิญฺจโน
 ปรีโยทเปยฺย อตฺตานิ
 จิตฺตเกฺลเสหิ ปณฺฑิตโ๑

โย ปณฺฑิตโ กามะ ทฺวิเช กามะ
 หิตฺวา จชฺชเตตฺตวา อภิญฺจโน อภิญฺจโน
 หุตฺตวา อภิรติมิจุเฉยฺย อภิรตี อิจฺเฉยฺย,
 ตตฺร วิเวเก โส ปณฺฑิตโ ปรีโยทเปยฺย
 ปรีโสเฉยฺย อตฺตานิ จิตฺตเกฺลเสหิ ปณฺฑิต
 นีวรณฺเหหิ.

เยสํ สมุโพธิยงฺเคสุ
 สมฺมา จิตฺตํ สุภาวิตํ
 อาทานปฏินิสฺสคฺเค
 อญฺปาทาย เย รตฺตา
 ชีณาสวา ชุติมนฺโต
 เต โลกะ ปรีนิพฺพุตา.๒

ละกามทั้งหลายแล้ว หมดความ
 กังวล พึงปรารถนาความยินดียิ่ง
 ในวิเวก อันเป็นที่ซึ่งประชายินดี
 ได้ยาก บัณฑิตพึงทำตนให้ผ่องแผ้ว
 จากเครื่องเศร้าหมองจิต.

บัณฑิตโ ละ คือทั้งซึ่งกาม
 ทั้งหมด คือซึ่งกามทั้งหมดมีสองอย่าง
 หมดความกังวล คือเป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็น
 เครื่องกังวล เป็นพึงปรารถนาความ
 ยินดียิ่ง คือพึงปรารถนาซึ่งความยินดียิ่ง
 ในวิเวกนั้น บัณฑิตนั้น พึงทำตนให้
 ผ่องแผ้ว คือพึงชำระตนให้สะอาด จาก
 เครื่องเศร้าหมองจิตทั้งหลาย คือจาก
 นีวรณห้าอย่าง.

ชนเหล่าใดอบรมจิตดีแล้ว โดยชอบ
 ในองค์ธรรมแห่งความตรัสรู้ (และ)
 ชนเหล่าใด ไม่ถือมั่นยินดีในการละ
 เลิกความถือมั่น ชนเหล่านั้นเป็น
 พระชีณาสพ รุ่งเรือง ดับสนิทแล้ว
 ในโลก.

๑ พ. ธิ. ๒๕/๑๖/๒๖.

๒ พ. ธิ. ๒๕/๑๖/๒๖.